

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
KLİNİK PSİKOLOJİ BİLİM DALI

**EBEVEYN KAYBI YAŞAMIŞ ÇOCUK VE ERGENLER
İLE EBEVEYNLERİ BOŞANMIŞ ÇOCUK VE
ERGENLERİN TRAVMATİK YAŞANTILARININ
KARŞILAŞTIRILMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:
Gökhan VURAL

İSTANBUL, 2015

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
KLİNİK PSİKOLOJİ BİLİM DALI

**EBEVEYN KAYBI YAŞAMIŞ ÇOCUK VE ERGENLER
İLE EBEVEYNLERİ BOŞANMIŞ ÇOCUK VE
ERGENLERİN TRAVMATİK YAŞANTILARININ
KARŞILAŞTIRILMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:

Gökhan VURAL

Öğrenci No:
130790084

Danışmanı:

Yrd. Doç. Dr. Samuray ÖZDEMİR

İSTANBUL, 2015

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Ebeveyn Kaybı Yaşamış Çocuk ve Ergenler ile Ebeveynleri Boşanmış Çocuk ve Ergenlerin Travmatik Yaşantılarının Karşılaştırılması**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 07/07/2015

Aday: Gökhan VURAL

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

14.07.2015

Enstitümüz *Psikoloji* Anabilim dalı *Klinik Psikoloji* Programı yüksek lisans öğrencilerinden **130790084** numaralı **Gökhan VURAL**'ın "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim - Öğretim Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*Ebeveyn Kaybı Yaşamış Çocuk ve Ergenler ile Ebeveynleri Boşanmış Çocuk ve Ergenlerin Travmatik Yaşantılarının Karşılaştırılması*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 07.07.2015 tarih ve 2015/27 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin (c) bendi gereğince (...) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında *oyçokluğu/bybirliği* ile *Kabul/Red veya Düzeltme* kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
Yrd.Doç.Dr. Samuray ÖZDEMİR

ÜYE
Yrd. Doç. Dr. Neslim Güvender DOKSAT

ÜYE
Prof. Dr.Numan KONUK

TEŞEKKÜR

Öncelikle araştırmamın her aşamasında bana destek olan, her soru sorduğumda cevapsız kalmadığım, yol gösterici tez danışmanım, Yrd. Doç. Dr. Samuray ÖZDEMİR'e

Tez araştırmam süresince ilgilerini, çalışmalarımdeki desteklerini, güler yüzlerini esirgemeyen ve tanıdığım için mutluluk duyduğum arkadaşlarım ve iş ortaklarım Kahraman GÜLER, Sarah AHMAD, Recep ÖZMEN ve Sait KAHRAMAN arkadaşlarım başta olmak üzere tüm arkadaşlarıma

Sahip olduğum değerleri bana aşıl原因, yaptıkları fedakarlıklarla bana her konuda destek veren ve her zaman yanımda olduklarını bana hissettiren canım annem Leylan VURAL, canım babam Naif VURAL ve kardeşlerime sonsuz teşekkür ederim.

Tezimin tamamlanmasıyla birlikte hepinizin ne kadar katkıda bulunduğunu görüyor bunun için minnetle teşekkür ediyorum.

Adı ve Soyadı : Gökhan VURAL
Danışmanı : Yrd. Doç. Dr Samuray ÖZDEMİR
Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans Tezi, 2015
Alanı : Klinik Psikoloji
Anahtar Kelimeler : Boşanma, Ebeveyn Kaybı, Yalnızlık, Travma Sonrası Stres Bozukluğu.

ÖZ

EBEVEYN KAYBI YAŞAMIŞ ÇOCUK VE ERGENLER İLE EBEVEYNLERİ BOŞANMIŞ ÇOCUK VE ERGENLERİN TRAVMATİK YAŞANTILARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Bu araştırma, anne ve babası boşanan çocuk ve ergenler ile anne veya babasını kaybetmiş çocuk ve ergenlerin yalnızlık ve travma sonrası stres düzeylerinin karşılaştırılması amaçlanarak yapılmıştır.

Araştırmanın örneklemini 2015 yılında İstanbul ilinde yaşayan ve rastlantısal olarak seçilen, anne ve babası boşanmış 31 kız ve 22 erkek ile anne veya babasını kaybetmiş olan 17 kız ve 36 erkek olmak üzere toplam 106 çocuk ve ergen oluşturmaktadır. Bu çalışmada veri toplama araçları olarak Çocuklar için Travma Sonrası Stres Tepki Ölçeği, Ucla Yalnızlık Ölçeği ve araştırmacı tarafından hazırlanmış olan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda ortaya çıkan bulgulara göre; anne veya babasını kaybetmiş çocuk ve ergenlerin travma sonrası stres düzeyleri orta düzeyde iken anne ve babası boşanan çocuk ve ergenlerin travma sonrası stres düzeyi ağır düzeyde çıkmıştır. Anne ve babası boşanmış çocuk ve ergenler ile anne veya babasını kaybetmiş çocuk ve ergenlerin yalnızlık düzeyleri benzer çıkmıştır. İki grubunda yalnızlık düzeyleri orta düzeyde çıkmıştır. Hem annesi babası boşanmış olan hem de annesi veya babası vefat etmiş çocuk ve ergenlerde yalnızlık ile travma sonrası stres düzeyi ilişkili bulunmuştur. Her iki grupta da yalnızlık düzeyi arttıkça travma sonrası stres düzeyi artmaktadır. Annesi babası boşanmış olan çocuk ve ergenler arasında kızların travma sonrası stres ve yalnızlık düzeyleri daha yüksek bulunmuş iken anne

veya babasını kaybetmiş çocuk ve ergenlerde travma sonrası stres ve yalnızlık düzeyleri açısından cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir sonuca ulaşamamıştır. Annesi babası boşanmış çocuk ve ergenler ile anne veya babasını kaybetmiş çocuk ve ergenlerin yalnızlık ve travma sonrası stres düzeyleri ile diğer demografik değişkenler arasında da bazı anlamlı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar araştırmanın sonunda yer alan tartışma ve yorum bölümünde detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Name and Surname : Gökhan VURAL
Advisor : Asst. Prof. Dr.Samuray ÖZDEMİR
And Date : Master / 2015
Area : Clinical Psychology
Keywords : Divorce, Loss of Parents, Loneliness, Post Traumatic Stress Disorder

ABSTRACT

COMPARING THE TRAUMATIC EXPERIENCES OF CHILDREN AND ADOLESCENTS WHO HAVE LOST THEIR PARENTS AND WHOM PARENTS ARE DIVORCED

This research is conducted with the aim of comparing stress and loneliness level of the children and adolescents after trauma whom parents are divorced and who have lost their parents.

Participants are randomly selected, our sample consists of 31 female and 22 male who live in İstanbul in 2015, whose parents are divorced and sample consists 17 female and 36 male, who live in İstanbul in 2015 and who have lost their parents. In total, our sample consists of 106 children and adolescents. In this research, Stress Reaction Scale for children, UCLA Loneliness Scale and Personal information form, prepared by the researcher, were used for collection of data.

Regarding the findings of the research, it turns out that children and adolescents who have lost their parents have stress in middle level after the trauma but children and adolescents whom parents are divorced have serious stress level after the trauma. The loneliness level of children and adolescents who have lost their parents and whom parents are divorced turns out to be similar level with each other. The loneliness level of these two groups turns out in middle level. The level of loneliness and stress after trauma is found associated in children and adolescents whom lost either mother and father and whom parents are lost. In these two groups, while the level of loneliness increases, the stress level after trauma also increases. On the one hand, the stress and loneliness level of female children and adolescents

whom parents are divorced are found to be higher, on the other hand, the stress and loneliness level of children and adolescent who have lost their parents was not found significant different regarding the gender. Also, this study reveals some significant results between the level of stress and loneliness after trauma and other demographic variables in children and adolescents whom parents are divorced and who have lost their parents. In the part of discussion and comment, these findings are evaluated and interpreted in detail.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZ

ABSTRACT

TABLolar LİSTESİ..... vii

KISALTMALAR xi

BÖLÜM I

1.GİRİŞ 1

1.1. PROBLEM..... 4

1.1.1. Alt Problem 5

1.2. Tanımlar 5

1.3. Varsayımlar 5

1.4. Sınırlılıklar 6

1.5. Araştırmanın Amacı 6

1.6. Araştırmanın Önemi..... 7

BÖLÜM II

2. KURAMSAL ÇERÇEVE..... 8

2.1. ÇOCUKTA EBEVEYN KAYBI VE YAS KAVRAMI 8

2.2. BOŞANMA 16

2.2.1. Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkisi 16

2.2.1.1. Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Kısa Süreli Etkileri..... 17

2.2.1.2. Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Uzun Süreli Etkileri 18

2.2.1.3. Okul Öncesi Dönemdeki Etkiler 19

2.2.1.4. Okul Dönemindeki Etkiler 20

2.2.1.5. Ergenlik Dönemindeki Etkiler 21

2.2.2. Boşanmaya Çocuğun Uyumunu İnceleyen Farklı Bakış Açıları 24

2.2.2.1. Velayeti Alan (custodial) Ebeveynin Uyumuna Hakkındaki Bakış Açısı 25

2.2.2.2. Velayeti Almayan (noncustodial) Ebeveynin Uyumuna Hakkındaki Bakış Açısı 25

2.2.2.3. Ebeveynler Arası Çatışma Hakkındaki Bakış Açısı..... 26

2.3. ÇOCUKLARDA RUHSAL TRAVMA..... 27

2.3.1. Travma Sonrası Stres Bozukluğu..... 28

2.3.1.1. DSM-V-TR’ye Göre TSSB Tanı Ölçütleri 29

2.3.1.2. ICD–10 Sınıflandırmasında TSSB Tanı Ölçütleri 32

2.3.2. Ebeveyn Kaybının Travmatik Etkisi 33

2.3.3. Boşanmanın Travmatik Etkisi..... 36

2.4. YALNIZLIK	39
2.4.1.Çocuklarda Yalnızlık	41
2.4.2. Ergenlerde Yalnızlık	42
2.4.3. Ebeveyn Kaybı Yaşamış Çocuk ve Ergenlerde Yalnızlık	43
2.4.4. Ebeveynleri Boşanmış Çocuklarda Yalnızlık	45
BÖLÜM III	
3. YÖNTEM	48
3.1. Araştırmanın Modeli	48
3.2. Araştırmanın Örneklemi Ve Evreni	48
3.3. Veri Toplama Araçları	48
3.3.1. Çocuklar için Travma Sonrası Stres Tepki Ölçeği (ÇTSS-TÖ).....	49
3.3.2. Ucla Yalnızlık Ölçeği.....	49
3.3.3. Kişisel Bilgi Formu	50
3.3.4. Verilerin İstatistiksel Analizi	50
BÖLÜM IV	
4. BULGULAR	52
BÖLÜM V	
5. TARTIŞMA VE YORUM	87
6. KAYNAKÇA	107
EKLER	115
Ek:1 Çocuklar İçin Travma Sonrası Stres Tepki Ölçeği (Çtss-Tö).....	115
Ek-2: Ucla Yalnızlık Ölçeği	117
Ek-3: Kişisel Bilgi Formu-1	118
Ek-4: Kişisel Bilgi Formu-2	120
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo 4.1. Annesi ve Babası Boşanmış Bireylerin Çeşitli Değişkenlere İlişkin Dağılımı (n=53).....	52
Tablo 4.2. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Çeşitli Değişkenlere İlişkin Dağılımı (n=53).....	56
Tablo.4.3. Bireylerin Yalnızlık Ölçeğinden ve Travma Sonrası Stres Ölçeğinden Aldıkları Puan Ortalamalarının Gruba Göre Dağılımı	58
Tablo 4.4. Bireylerin Annesi Babası Boşanmış ve Annesi veya Babası Vefat Etmiş Olma Durumları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması	59
Tablo 4.5. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Cinsiyetleri İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması	60
Tablo 4.6. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Cinsiyetleri İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması	61
Tablo 4.7. Kızların Annesi Babası Boşanmış ve Annesi veya Babası Vefat Etmiş Olma Durumları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması	61
Tablo 4.8. Erkeklerin Annesi Babası Boşanmış ve Annesi veya Babası Vefat Etmiş Olma Durumları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması	62
Tablo 4.9. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Yaşları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	63
Tablo 4.10. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Yaşları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	63
Tablo 4.11. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Kardeş Durumu İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması	64
Tablo 4.12. Annesi ve Babası Vefat Etmiş Bireylerin Kardeş Durumu İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması	64

Tablo 4.13. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Kaçınıcı Çocuk Oldukları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması.....	65
Tablo 4.14. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Kaçınıcı Çocuk Oldukları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması	66
Tablo 4.15. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Evde Kaç Kaç Kişi Yaşadıkları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması	66
Tablo 4.16. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Evde Kaç Kaç Kişi Yaşadıkları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması.....	67
Tablo 4.17. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Ebeveynlerinin Ne Vakit Boşandıkları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	68
Tablo 4.18. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Ebeveynini Ne Vakit Kaybettikleri İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.....	68
Tablo 4.19. Yaşanan Olayın 2004 Yılı ve Aşağısında Yaşamış Bireylerin Annesi Babası Boşanmış ve Annesi veya Babası Vefat Etmiş Olma Durumları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması.....	69
Tablo 4.20. Yaşanan Olayın 2005 Yılı ve 2010 Yılları Arasında Yaşamış Bireylerin Annesi Babası Boşanmış ve Annesi veya Babası Vefat Etmiş Olma Durumları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması	70
Tablo 4.21. Yaşanan Olayın 2011 Yıl ve Yukarısında Yaşamış Bireylerin Annesi Babası Boşanmış ve Annesi veya Babası Vefat Etmiş Olma Durumları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması.....	71
Tablo 4.23. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Babalarının Tekrardan Evlenip Evlenmediği İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması	72

Tablo 4.24. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Annelerinin Tekrardan Evlenmesini İsteyip İstememesi İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması	73
Tablo 4.25. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Babalarının Tekrardan Evlenmesini İsteyip İstememesi İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması	74
Tablo 4.26. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Sağ Olan Ebeveyninin Tekrardan Evlenmesini İsteyip İstememesi İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması	74
Tablo 4.27. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Annelerinin Eğitim Düzeyleri İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması	75
Tablo 4.28. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Babalarının Eğitim Düzeyleri İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması	76
Tablo 4.29. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Sağ Olan Ebeveyninin Eğitim Düzeyleri İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması	77
Tablo 4.30. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Ebeveyninin Boşanma Sürecinde Psikolojik Destek Alıp Almadığı İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması	77
Tablo 4.31. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Ebeveyninin Vefatı Sırasında Psikolojik Destek Alıp Almadığı İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması	78
Tablo 4.32. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Ebeveyninin Gelir Düzeyi İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması.....	79
Tablo 4.33. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Sağ Olan Ebeveyninin Gelir Düzeyi İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması	80

Tablo 4.34. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Ebeveyninin Çalışma Durumları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması	80
Tablo 4.35. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Sağ Olan Ebeveyninin Çalışma Durumları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması	81
Tablo 4.36. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Annelerinden Algıladıkları Tutumlar İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması	82
Tablo 4.37. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Babalarından Algıladıkları Tutumlar İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması	82
Tablo 4.38. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Sağ Olan Ebeveyninden Algıladıkları Tutumlar İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması	83
Tablo 4.39. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Yalnızlık Ölçeğinin Puanları İle Travma Sonrası Stres Ölçeğinin Puanları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.....	84
Tablo 4.40. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Yalnızlık Ölçeğinin Puanları İle Travma Sonrası Stres Ölçeğinin Puanları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi .	84

KISALTMALAR

Ç.T.S.S.-T.Ö.	: Çocuklar İçin Travma Sonrası Stres Tepki Ölçeği
D.S.M.	: Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı (The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders)
T.S.S.B.	: Travma Sonrası Stres Bozukluğu

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

“Boşanma; taraflardan birinin ya da her ikisinin kendi arzusu ile toplumda geçerli norm ve adetlere göre evlilik birliğini sona erdirmesidir”. Marshall (1999) ise boşanmayı “hukuksal olarak kurulmuş bir evliliğin, yine resmi yasalar önünde ortadan kalkması” olarak tanımlamaktadır (Akdoğan, 2012).

Akyüz’e (1978) göre boşanma hukuki açıdan ele alındığında çeşitli hukuki sonuçları beraberinde getiren ama temelde karı-kocalık durumunun son bulması anlamını taşıyan bir olgudur. Sosyolojik ve psikolojik açıdan ele alındığında ise boşanma, çocuğun gelişiminde en önemli etken olan aileye son veren ve özellikle çocuklar üzerinde yaşam boyu etkilerini duyurabilecek bir olaydır. İstatistikler, boşanmalar arttıkça boşanmış aile çocuklarının sayılarının da arttığını hatta bu oranın daha fazla arttığını göstermektedir. Yörükoğlu’na (2010) göre boşanma, eşler için mutsuz evlilikten çıkış olsa bile ailenin yıkımı demektir. Boşanma ile problemler sona ermez; eşler ekonomik açıdan sarsılır, ruhsal açıdan örselenir, çocuklar üzerinde karmaşık problemler doğurur. Evlilikteki çarpık ilişkiler evlilikler sona erdikten sonra da çocuklar aracılığıyla sürebilmektedir (Yörükoğlu, 2010).

Steinberg (2007)’e göre ergenlik evresinde iken ebeveynleri boşanan çocukların, bu süreçten olumsuz etkilenmeleri, ergenlik evresinin yapısı ile doğrudan bağlantılıdır. Kimlik bunalımının yoğun olarak yaşandığı ergenlik evresinde, ayrıca aile parçalanması yaşayan çocuklar, gerek iç dünyalarında, gerekse sosyal ilişkilerinde karmaşık problemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Evlilik birliği içinde yoğun tartışmalar sonucu boşanan çiftlerin ergen çocukları bu süreçten daha olumsuz etkilenme riski taşımakta, bu durum ergen gelişimine psikososyal ve psikolojik açıdan zarar vermektedir (Altundağ, 2013).

Anne-babalar boşanma sürecinde iken, çocuk hangi yaş döneminde olursa olsun, çocuğun bu problemler ile başa çıkabilmesi için, ebeveynlerin dikkat etmesi gerekenler; öncelikle çocuğun duygularını dışa yansıtmasına izin vermek, bu sayede sorunların anlaşılması ile uygun problem çözme yöntemlerini profesyonel destek de

olarak sağlamaya çalışmaktır. Aksi takdirde en önemli risk zamanında çözülmeyen problemlerin etkilerini uzun vadede göstermesidir. Sorunları çözilemeyen çocuklar ileriki hayatlarında içe kapanık veya aşırı sosyal bir yaşam tarzını benimseyebilmekte, uygun problem çözme yöntemlerini çocukluk döneminde öğrenemedikleri için yetişkinlik döneminde karşılaştıkları sorunlar karşısında bocalayarak, sosyal uyumsuzluk gösterme potansiyeli taşımaktadır (Altundağ, 2013). Boşanma döneminde ve sonrasında önemli olan, ayrılmalarına rağmen ebeveynlik rolleri devam eden yetişkinlerin sorumlu bir biçimde hareket etmeleri, evlilikleri konusunda sağlayamadıkları uyumu, boşanma döneminde ve sonrasında çocuğun yetiştirilmesinde ve çocukla ilgili kararların alınmasında sağlamaya çalışmalarıdır (Öztürk, 2008).

Ölüm sonucu oluşan tek ebeveynli aileler “ matem, toparlanma ve hayata geri dönme” dönemlerinden geçer. Bu tür aileler şok, elem, keder ve yeni aile gerçeği gibi durumlarla karşı karşıya kalırlar. Ebeveynlerden birinin ölümü sonucu ailelerde, aile üyelerinin normal fonksiyonda bulunabilen insanlar haline gelebilmeleri için zaman gerekir. Aile dinamiklerindeki bu tür değişikliklere yetişkinlerin bile uyum sağlamasının güç olduğu düşünüldüğünde özellikle çocukların ailenin olağan dışı yeni bir durumla karşı karşıya kalması, ev içindeki rollerin değişikliğe uğraması gibi durumlara uyum sürecinde duygusal ve sosyal güçlükler yaşayabilmesi yüksek bir ihtimaldir (Alıcı, 2010). Kültürel farklılıklar olmakla birlikte aile ortamında çocukların ölüme tepkileri gecikebilir ya da bastırılabilir. Aileler bu gibi durumlarda matem sürecini olması gerekenden daha uzun tutabilmekte veya bu süreci olabildiğince kısa tutmaya çalışarak bir şey olmamış gibi, duygularını ve acıyı gerekli bir şekilde yaşamadan erteleyebilmektedirler. Oysa çocuklar bu tepkilerini sağlıklı yollarla yaşamaları konusunda desteklenmelidirler. Bilinçdışına itilmiş ve ertelenmiş duygu ve tepkiler ile birlikte tamamlanmamış olaylar yaşamın sonraki dönemlerinde duygusal bir yük haline gelerek istenmeyen güç durumların oluşmasında etkili olabilmektedir (Bilgiç, 2011).

Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB), travmatik bir olaya maruz kaldıktan sonra ortaya çıkan ve yeniden yaşantılama, kaçınma-küntleşme ve aşırı uyarılmışlık belirtileriyle kendini gösteren bir sendromdur. Travmatik olaylar kişinin yaşam bütünlüğünü tehdit eden olaylardır. Kişilerin bu tür olayları doğrudan

yaşaması kadar, böyle olayların bir başkasının başına gelmesine şahit olmaları veya sevdiklerinin başına gelmiş olduğunu öğrenmeleri de olayların duygusal açıdan travmatik olmasını sağlar. Travmatik olaya verilen cevap, korku, dehşet ve çaresizliği içerir. TSSB’de belirtiler bir aydan daha uzun sürer. Belirtilerin 2-30 gün sürmesi ve dissosiyatif belirtilerin eşlik etmesi durumu ise Akut Stres Bozukluğu olarak tanımlanmaktadır. Travma sonucunda ortaya çıkan yeniden yaşama, kaçınma, irkilme ve diğer aşırı uyarılmışlık belirtileri temel ruhsal belirtileri oluşturur. Bu belirtiler kişinin yaşamsal işlevselliğinde bozulmaya yol açmaktadır. Travmaya bağlı olarak bireyler bireysel, toplumsal ve biyolojik etkenler, travmanın tipi, şiddeti, yaşanma biçimi ve diğer birçok etkene bağlı olarak çok çeşitli tepkiler vermekte ve bunların sonucunda da bir kısmı doğrudan maruz kalınan travmatik deneyim ile ilişkilendirilen, bir kısmı ise travma ile dolaylı olarak ilişkilendirilen pek çok ruhsal bozukluk gelişmektedir (Bilgiç, 2011).

Çocuk ve ergenlerin travmatik deneyimler karşısında gösterdikleri tepkiler genel anlamda benzerlik gösterse de bu tepkilerin ortaya çıkış biçimleri içinde bulunulan gelişim dönemleri açısından farklılık gösterebilir. Öfke ve huzursuzluk da travma sonrasında görülen bilinen tepkilerdendir (Dyregrov, 2000). Çocuk, doğrudan olayın sorumlularına öfkelenebileceği gibi, olay karşısında kendisini korumakla yükümlü tuttuğu yetişkinleri de bu görevlerinde yetersiz kaldıkları için suçlayabilir. Diğer durumda, hedefine yöneltilmemiş olan öfke duyguları, çocuk tarafından en yakınlarına yansıtılabilir. Çevresindeki yetişkinlere, topluma ve kurumlara karşı güvenini kaybeden çocuk, yaşadığı kuşku ve yabancılaşma nedeniyle, hiç kimsenin kendisini anlayamayacağını düşünebilir (Erden ve Gürdil, 2009).

Yalnızlık kavramı üzerinde uzun bir süredir çalışıldığı bilinmektedir. Perlman ve arkadaşlarına (1984) göre yalnızlık bireyin var olan sosyal ilişkileri ile arzuladığı sosyal ilişkileri arasındaki farklılık sonucu yaşanan hoş olmayan bir duygu durumudur. Rogers, (1994), yalnızlığın bireyin diğerleri ile hiçbir gerçek ilişkisinin olmadığını hissettiği an ortaya çıkan bir durum olduğunu belirtmiştir. Young (1982) ise yalnızlıkla ilgili tanımına, doyurucu kişilerarası ilişkilerin yokluğu ya da algılanan yoksunluk durumuyla beraber, bu gerçek ya da algılanan yoksunluğa psikolojik zorlanma belirtilerinin eşlik etmesi durumunu eklemektedir (Koçak, 2008).

Weiss'a (1987) göre, bireyin diğerleriyle olan ilişkilerinde iki temel ihtiyacı söz konusudur: Bağlanma ve ait olma. Bağlanma ihtiyacı, bireyin yaşamını yakın ilişkide olduğu biri ile paylaşma ihtiyacı şeklinde görülürken, ait olma ihtiyacı, bir grubun veya topluluğun parçası gibi hissetme, ilgi, değer ve normları paylaşabilme şeklinde görülür. Yalnızlık, ilişkilerle ilgili bu iki ihtiyacın karşılanamadığı durumlarda yaşanır (Altundağ, 2013).

Yalnızlık, literatürde hemen her zaman kaçınılan kaygı, öfke, üzüntü ve diğerlerinden kendini farklı hissetme duygularının eşlik ettiği, istenmeyen ve hoş olmayan bir deneyim olarak açıklanmaktadır. Bilinenin aksine ileriki yaşlardan çok ergenler ve genç yetişkinler arasında da sık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Yapılan araştırmalardan elde edilen veriler yalnızlığın düşük benlik saygısı, sosyal becerilerde yetersizlik, depresyon, alkolizm, obezite ve intihar gibi geniş yelpazede yer alan bir takım psikolojik sorunlarla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Çeçen, 2008).

Yetişkinliğe uzanan yolda ebeveyn yokluğunun ele alındığı çalışmalarda ebeveyni kaybetme türünün incelenmemesinin ebeveynlerin boşanması ya da kaybı gibi farklı deneyimlerin bireyleri farklı etkileyebileceği ihtimalinin göz ardı edilmesine yol açabileceği düşünülmektedir. Bu ayrımın yapılmasının gerekliliği, boşanma ve ölüm gibi iki ayrı deneyimin bireyin hayatında da farklı sonuçlar doğurma potansiyelinden kaynaklanmaktadır. Ebeveynin ölmesi ile birlikte birey ebeveynini tamamen kaybetmektedir; ancak boşanma söz konusu olduğunda tamamen bir kayıp gözlenmeyebilmektedir. Yazında anne baba kaybı ile ayrılığının farklı etkilerini inceleyecek ve aynı zamanda ebeveyninden ayrılmanın uzun süreli etkilerini inceleyecek (Amato, 1991). araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Hangi çocukluk deneyiminin hangi psikopatoloji ile sonuçlanabileceğine dair bulguların elde edilememiş olması aynı zamanda bu alandaki araştırmaların da sınırlılığı olarak bildirilmiştir (Uluğ, 2008). Yapılan bu araştırma bu alandaki yapılmış araştırmaların sınırlı oldukları göz önüne alınarak bu alana katkı sağlamak amacıyla yapılmıştır.

1.1. PROBLEM

Bu araştırma anne ve babası boşanmış çocuk ve ergenler ile anne veya babasını kaybetmiş çocuk ve ergenlerin yaşadıkları travmalar karşılaştırıldığında

travma sonrası stres tepki düzeyleri ve yalnızlık düzeyleri açısından bir benzerlik var mıdır?

1.1.1. Alt Problem

1. Anne ve babası boşanan çocuk ve ergenlerin travma sonrası stres düzeyleri yüksek midir?

2. Anne veya babasını kaybetmiş çocuk ve ergenlerin travma sonrası stres düzeyleri yüksek midir?

3. Anne ve babası boşanan çocuk ve ergenler ile anne veya babasını kaybetmiş çocuk ve ergenlerin yalnızlık düzeyleri yüksek midir?

4. Anne ve babası boşanan çocuk ve ergenler ile anne veya babasını kaybetmiş çocuk ve ergenlerin travmatik yaşantıları benzer düzeyde midir?

1.2. Tanımlar

Boşanma; Yasal olarak başlayan evlilik birliğinin yine yasal olarak sona ermesidir (Özgüven, 2012).

Travma Sonrası Stres Bozukluğu: Kişinin yaşamını ve fiziksel bütünlüğünü tehdit eden bir travmayı yaşaması ya da buna tanık olması sonucunda gelişen bilişsel, duygusal, davranışsal ve sosyal bozuklukları içeren psikiyatrik belirtileri tanımlamaktadır (Demir, 2008)

Yalnızlık: Yalnızlık, yaşam sürecinde, belli bir zamanda, her insanın yaşayabileceği bir deneyimdir. Bu durum bazen önemli bir kişinin kaybı, bazen evden ayrılma gibi nedenlerle ortaya çıkabilmektedir. Yalnızlığı tamamen önlemek mümkün olmamakla birlikte, başarılı bir şekilde yönetme imkanı vardır (Keleşoğlu, 2014).

1.3. Varsayımlar

1. Araştırmaya katılan 10-18 yaşları arasındaki 106 kişilik örneklem grubunun evreni temsil ettiği varsayılmaktadır.

2. Kullanılan “Çocuklar İçin Travma Sonrası Stres Belirtileri Ölçeği” ve “Ucla Yalnızlık Ölçeği” doğru ve ayırt edici bir değerlendirme sağladığı varsayılmaktadır.

3. Araştırmaya katılan çocuk ve ergenlerin Kişisel Bilgi Formu, Çocuklar için Travma Sonrası Stres Tepki Ölçeği ve Ucla Yalnızlık Ölçeği’nde yer alan soruları içtenlikle ve gerçek durumlarını yansıtacak şekilde cevapladıkları varsayılmaktadır.

4. Araştırmada kullanılan Kişisel Bilgi Formlarını’nın katılımcıların demografik özelliklerini, Çocuklar İçin Travma Sonrası Stres Belirtileri Ölçeği’nin katılımcıların travma sonrası stres düzeylerini, Ucla Yalnızlık Ölçeği’nin, katılımcıların yalnızlık düzeyini ölçtüğü varsayılmıştır.

1.4. Sınırlılıklar

Araştırmanın sınırlılıklarına aşağıda yer verilmiştir.

1. Bu araştırma İstanbul ili içerisinde rastlantısal olarak seçilen anne veya babasını kaybetmiş çocuk ve ergenler ile anne ve babası boşanmış çocuk ve ergenlerden toplanan verilerle sınırlıdır.

2. Çocuk ve ergenlerin travma sonrası stres düzeyleri, Çocuklar İçin Travma Sonrası Stres Tepki Ölçeği’nin ölçtüğü özelliklerle sınırlıdır.

3. Çocuk ve ergenlerin travma sonrası yalnızlık düzeyleri, Ucla Yalnızlık Ölçeği’nin ölçtüğü özelliklerle sınırlıdır.

1.5. Araştırmanın Amacı

Amaç: Anne veya babasını kaybeden çocuk ve ergenler ile anne ve babası boşanmış çocuk ve ergenlerin yaşadıkları travma sonrası stres düzeylerinin ve yalnızlık düzeylerinin incelenmesi ve iki bu iki gurubun yalnızlık ve travma sonrası stres düzeylerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır.

1.6. Araştırmanın Önemi

Ülkemizde giderek artan boşanmaların ruh sağılığı üzerinde olumsuz etkileri olduğı görölmektedir. Buna rağmen bu yaygın ve önemli yaşam olayına ilişkin yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğı göze çarpmaktadır (Uçan, 2007). Ayrıca literatürde anne baba kaybı ile ayrılığının farklı etkilerini inceleyecek ve aynı zamanda anne babadan ayrılmanın uzun süreli etkilerini inceleyecek çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Uluğ, 2008).

Bu araştırma, bu alanda yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğı göz önünde buldurularak, boşanan ailelerin çocuklarının travmatik yaşantılarının araştırılması ve bunun anne veya babasını kaybetmiş çocukların travmalarıyla karşılaştırılması açısından hem bu alandaki yapılacak araştırmalara bir kaynak oluşturacak, hem de boşanma sonrası sürece farklı bir bakış açısı kazandıracaktır.

BÖLÜM II

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. ÇOCUKTA EBEVEYN KAYBI VE YAS KAVRAMI

Ölüm; organların iş göremez hale gelmesiyle biyolojik varlığın son bulmasıdır. Ölüm ve ölümlle alakalı biyo-psikolojik süreçleri inceleyen bilim dalı ise ‘tanatoloji’dir. Thanatos; Yunan mitolojisinde ölüm tanrısının adıdır. İnsan sevdiği birinin kaybı ile birlikte kaçınılmaz ve evrensel bir tepki verir. “Yas (grief)”; bir ölüm veya kaybın sonucunda oluşması beklenen kişisel ya da duygusal bir durumdur. Yas durumunun sosyal ifadesi olan “matem (mourning)” ise; kaybın kültürel yanını temsil eder, bilinçli veya bilinçsiz kültürel tepkileri içerir (Kıvılcım ve Doğan, 2014).

Lewis (1979)’e göre yas, sevilen birinin kaybı karşısında bireyin vermiş oldukları psikobiyolojik tepkidir Bu tepki doğal ve evrensel bir tepkidir. Yas, dışarıdaki bir kayba karşı iç dünya da oluşturulan bir adaptasyon ve olgunlaşmadır. Yas süreci bir kayıp ya da kayıp tehdidi sonrası başlamakta ayrılık veya ölümlle de ilişki sonlanmaktadır. Bu sebeple de her birey hayatında kayıpla karşı karşıya kalmaktadır. Kayıplar, kaybedilen kişinin yakınlığına göre bireyleri farklı biçimlerde etkilemektedir (Balcı ve Çelik, 2011).

Varoluşçu psikolojinin de esas kavramları arasında yer alan ölüm, insanlığın içinde bulunduğu en önemli ikilem olarak açıklanmaktadır. İnsan isterse ölümlü seçebilir fakat istemese de ölümlü yaşayacaktır. Ölüm varoluşun çözemediği fakat yaşamak zorunda olduğu, belki de yaşamın anlamının içinde saklı olduğu en büyük gizemdir Varoluşçulara göre ölüm, insanda varoluşsal farklılığı artırarak bizi bir varoluş şeklinden fazla yüksek olana sevk etmektedir (Çetin, 2015).

Ölüm, bireylerin yaşamlarında kaçınılmaz olarak yer alan bir olgudur. Her birey yaşamının bir evresinde mutlaka ölüm ile karşı karşıya kalmaktadır. Aile özelindeyse anne baba kaybı, çocuklar için zorlu bir yaşamı beraberinde getiren bir yaşam olayıdır (Attepe, 2010). Olumsuz bir yaşam olayı olarak değerlendirilen kayıp, özellikle kaybedilen kişi anne veya baba olduğunda çocukların ruh sağlığını

etkilemektedir. Çocukluk çağındaki yakın kaybının depresyon ile ilişkili olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ebeveyn kaybı ruhsal bir travma olarak ele alınmaktadır. Ebeveyn kaybı yaşayan çocukların psikolojik, davranışsal ve duygusal açıdan savunmasız hale geldiği düşünülmektedir (Uluğ, 2008).

Anne baba kaybı yaşayan çocuklar birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Anne baba kaybı yaşayan çocuklar fiziksel, duygusal ve sosyal açıdan zarar görmektedir. Bu sorunlar, çocukların bütün yaşamlarını etkileyebilecek noktalara ulaşabilmektedir. Anne baba, çocuklar için güven ve destek sağlayan, bakan, büyüten kişilerdir. Bu kişilerin kaybı durumunda çocuğun hayatı pek çok açıdan etkilenmektedir. Çocukların anne ya da baba kaybıyla yaşamlarında meydana gelen değişikliklere uyum sağlaması her zaman çok kolay olmamaktadır. Çocukların bireysel özellikleri, içinde yaşadıkları çevre ve bu çevreye ilişkin kültürel örüntüler, kaybın nasıl gerçekleştiği de bu noktada çocuğun uygun şekilde ele alınması açısından önemlidir. Ölüm, çocuklar için anlaşılması zor bir kavramdır. Çocukların anne ya da babasının kaybı çocuğun yaşamına yeni zorluklar getirmektedir. Kaybı izleyen süreçte çocuklar bir taraftan ölüm olayını anlamlandırmaya çalışırken, diğer taraftan da anne ya da babanın kaybını kabullenmeye ve değişen yaşam durumlarına uyum sağlamaya çalışmaktadırlar (Attepe, 2010).

Bireyin ölüme ilişkin tepkisi içinde bulunduğu gelişim dönemine bağlı olarak ölümü algılama ve anlamlandırma biçimine göre değişebilmektedir. Yakın kişilerin kaybı çocuklar için pek çok açıdan stresli ve zor bir durumdur. Özellikle çocuklar için söz konusu ölüm ebeveyn kaybı olarak gerçekleştiğinde tüm yaşamlarını etkileyebilecek değişimler söz konusu olabilmektedir. Ölüm yoluyla kayıptan söz edildiğinde yas ve üzüntü çok farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Yas, matem sürecini de içine alan duygulanımdır. Yas, "bizim için çok aşırı önemli olan birisini sonsuza dek kaybettiğimizde hissettiğimiz üzüntüden doğan duygular" olarak tanımlanabilir (Yıldız, 2004).

Ölüm sonucunda kişilerin verdiği tepkilerin oluştuğu sürecin tümüne yas süreci diyebiliriz. Bu süreç sırasında oluşan ya da oluşmayan tepkiler kişinin sonraki yaşamında da pek çok açıdan belirleyici olabilmektedir (Alıcı, 2010).

Yas yabancı literatürde farklı kavramlarla (Grief, Bereavement) farklı anlamlara gelecek biçimde tanımlanmıştır: Grief: Sevilen birini kaybetme sonucu hissedilen hüznün, acı, sıkıntı, üzüntü gibi. Bereavement: Kayıp ya da ölüm sebebiyle yalnız kalma, kaybedilen kişiden fiziksel olarak ayrı kalma. Mourning: Sevilen birinin kaybı ile dışa vurulan psikolojik üzüntü, matem. Freud 1917 yılında “Mourning and Melancholia” adlı çalışmasında yas kavramını ilk defa tanımlamıştır. Freud’u Bowlby izlemiş ve bağlanma kuramı ile yası; “bağlanma figürü gözden kaybolduğunda ya da varlığı tehdide uğradığında gösterilen güçlü bir duygusal protesto” olarak tanımlamıştır. Sevilen birinin kaybindan sonra gösterilen duygusal tepki(ler) olarak tanımlanan yas iki türlü olabilir. Somut Kayıplar: Sevilen birini ölüm, ayrılık, boşanma gibi gerekçelerle kaybetme, bir sevgi nesnesinin kaybı ve duygusal yatırım yapılan bir nesnenin kaybı sonucu gösterilen yas tepkisi ile; Gelişimsel Kayıplar: Değer verdiği birisinin sevgisini kaybetme, sevdiklerini kaybetme kaygısı ya da herhangi bir uzvunu kaybetme kaygısı sonucu ortaya çıkan yas tepkisi (Balcı ve Çelik, 2011).

Kişinin kayıp sonrası tam olarak yas tutabilmesi, duygularını ertelemeden bu süreci yaşayabilmesi önemli bir ayrım noktasıdır. Çünkü böyle olduğunda yas sonrası dönem kişinin yaşamında önemli bir uyum, büyüme ve yenilenme dönemi olarak geçirilebilir. Kültürel farklılıklarla birlikte zaman zaman kişiler keder duygularını tam olarak yaşamaktansa, güçlü görünmek adına duygularını maksatlı ya da maksatsız saklayabilmektedirler. Kişinin ilerleyen dönemlerde kendini iyi hissedebilmesi için önce kötü hissetmesi gerekebilir. Bu nedenle yas süreci kişinin duygularını sağlıklı bir biçimde dışavurumunu ve sonrasında kişisel baş etme kanallarını kullanabilmesini de içerebilmelidir.

Normal yas sürecinde yaşanan evreler şu şekilde sıralanmıştır:

1. Yadsıma (İnkâr) Dönemi
2. Arama ve İsyan Dönemi
3. Çökkünlük ve Onarma Çabaları Dönemi
4. Yeniden Bütünleştirme ve yapılandırma Dönemi

Bu basamaklar birbirlerinden kesin sınırlarla ayrılmış değildir. Zaman zaman basamaklar içinde geri dönüşler olabilir. Sağlıklı olarak tamamlanmış bir yas sürecinin ortalama bir yıl ve daha uzun sürmesi beklenir (Alıcı, 2010).

Yas sürecindeki kişinin, yeniden bütünleştirme ve yapılandırma evresinde yeterli bir uyum yaşayabilmesi için önceki evrelerde acısının olması gerektiği gibi, uygun yollarla dışavurumu ayırt edici bir nokta olarak gözükmektedir. Okul çocukları ölüm olayı karşısında, ölüm kavramını daha gelişmiş düzeyde algırlar. Ölümün geri döndürülemez ve son olduğunu bilirler. Küçük çocuklardan farklı olarak, ölen kişinin geri dönmesini beklemezler. Anne ya da babanın beklenmedik kaybı ya da şiddete tanık olma ergenlerde olgunlaşmamış (prematüre) kimlik oluşumuna ya da kimlik karmaşasına sebep olabilmektedir (Gökler ve Yılmaz, 2001).

Ölüm kavramının anlaşılması bireysel farklılıklara göre değişmektedir. Bunun yanında Dyregrov (2000), ölüm kavramının gelişiminde izlenen gelişimsel sıranın aynı olduğunu belirtmekte ve çocuğa ölümle ilgili yeterli ve uygun açıklamaların yapılmasının yaşamın bu gerçeğini diğer çocuklara göre daha kolay kavramasını sağlayacağını belirtmektedir (Alıcı, 2010).

Çocukların ölümü anlama ve kabullenme kapasiteleri onların bilişsel ve duygusal olgunluk düzeyleri ile ilişkilidir. Çünkü çocuğun ölümü kavram olarak algılayışı; yaşına, gelişim düzeyine ve benlik özelliklerine göre farklılaşmaktadır (Kıvılcım ve Doğan, 2014).

Çocuk için sevdiği birinin kaybı psikolojik bir yaralanmadır. Yaşa bağlı olarak çocuklarda ebeveyn kaybına yönelik tepkiler ve ruhsal anlamlandırmalar farklılaşabilmektedir; bu durum küçük yaştaki çocuklarda şiddetli bir kaygı ve endişeye neden olabilmektedir (Otrar ve Demirbilek, 2013).

Dyregrov (2000) yaşlara göre ölüm kavramının gelişimini sınıflandırmıştır.

Yapılan bu sınıflandırma aşağıdaki tabloda ifade edilmiştir

Tablo. Çocuklarda Ölüm Kavramının Yaş Dönemlerine Göre Gelişimi

Yaş	Ölümü Algılayış ve Tepkiler
0-5 Yaş	☐ Ölümün bir son olduğunu kavrayamazlar. ☐ Ölüme neyin neden olduğunu tam olarak kavrayamazlar. ☐ Ölüm kavramı tam olarak oluşmasa bile sevdiklerinin kaybına aşırı tepki gösterebilirler.
5-10 Yaş	☐ Ölümün geri dönülmez olduğu zamanla anlaşılmaya başlanır. ☐ 7 yaş civarından ölümün engellenemez ve evrensel olduğunu kavrar. ☐ Fakat yine de ölümün kendisi için de geçerli olmasına karşı dirençlidir. ☐ Ölümle ilgili somut ifadelerle ihtiyaç duyar. (Mezar taşı vb. gibi) ☐ Ölüm sürecine ve nedenine ilgi duymaya başlarlar. ☐ Okul çağına yeni girmiş çocuklar kayıp yaşamışlarsa duygularını ifade etmekte isteksiz davranabilirler.
10 Yaş ve Ergenliğin Sonuna Kadar Olan Dönem	☐ Ölüm giderek daha soyut bir kavram halini alır. ☐ Ölüm olgusunun uzun vadeli sonuçlarını görebilir. ☐ Ölümler daha sarsıcı hissedilir. Şiddetli tepki gösterilebilir. ☐ Ölümün kendileri için de geçerli bir durum olduğunu kavrarlar.

Ebeveyn kaybı kişi yaşamın hangi döneminde olursa olsun etkili bir yaşantıdır. Bununla birlikte anne ya da babanın beklenmedik, ani ölümü henüz yaşamın çok başında olan çocuklar için şüphesiz çoğunlukla travmatik bir yaşantı

olarak görülmektedir. Ebeveyn kaybı kişi yaşamın hangi döneminde olursa olsun sarsıcı bir yaşantıdır.

Farklı ölüm türleri arasında çocuğu en fazla etkileyenin bir ebeveynin ölümüdür. Ebeveyn ölümü, sadece sevgi veren ve günlük ihtiyaçları karşılayan birinin ölümü değil, aynı zamanda bütün yaşam dengesini de bozabilecek nitelikte bir durumdur. Ölümün ardından en az bir yıl içinde orta şiddette depresyon sıklıkla kendini gösterebilmektedir (Alıcı, 2010).

Ayrıca ebeveyn kaybı erken çocuklukta gerçekleştiğinde çocuğun dünyaya ilişkin güven algısı zedelenebilir. Özellikle 9. aydan sonra bebek anneyi tanımaya başlar. Eğer anne yerine geçen kişiler bulunamazsa, bebek eski duyarlılığını yeniden kazanamaz ve ileriki yaşamında başkalarına inanmakta ve güvenmekte zorluk çeken birey olabilir (Yıldız, 2004). Toksoy'un (2005) erken ebeveyn kaybının sonraki dönemlerde özdenetim kaybı üzerindeki etkisini incelendiği bir araştırmada ebeveynini erken kaybedenlerin ergenlik döneminde daha olgun davranarak sorumluluklar üstlenmek durumunda kaldıkları sonucu elde edilmiştir. 2-5 yaşlarında ise çocuk, ölen kişinin yaşamını başka bir yerde (örneğin bulutların üzerinde) sürdürdüğünü ya da ölen kişinin belli bir süre sonra geri geleceğini düşünür. İlişkili olmayan şeyleri birbiriyle ilişkilendirme eğilimindedir. Ayrıca çocukta ölümün getirdiği karmaşıklıkla kendini suçlama çok fazla görülür (Yıldız, 2004). Çocuk için ebeveyni çok önemli olduğundan, özellikle okul öncesi dönemde ebeveyn çocuğun bütün ihtiyaçlarını karşıladığından çocuk için ebeveyninin kaybı oldukça korkunçtur. Çocuk bundan sonra kimin kendisine bakacağı ve büyüteceği gibi konularda hassasiyetle durur (Alıcı, 2010).

6 – 11 yaşları arasında çocuk bilişsel gelişiminin de hızlanması ile birlikte ölen kişinin geri dönmeyeceğini kavrar ve aileden birinin kaybına bir yetişkine benzer biçimde şiddetli tepki gösterebilir.

Thompson ve arkadaşları (1997) 9-17 yaş arasındaki 117 çocukla yaptıkları çalışma sonucunda kızların erkeklere göre daha fazla dışa yansıyan stres tepkileri verdikleri bulgusuna ulaşmışlardır. Ayrıca aile üyeleri, babalarını kaybeden gençlerin

annelerini kaybeden gençlere göre daha çok dışa yansıyan problem ortaya koyduklarını ifade etmişlerdir (Alıcı, 2010).

Literatür incelendiğinde çocuklarda gözlenen yas aşamaları aşağıdaki maddeler şeklinde toplanabilir:

1. Şok ve İnkâr: Çocuk ilk olarak ölümü gerçeklikle bağdaştıramayabilir. Ölen kişinin geri geleceğine dair düşünceler taşır. Çocukların ilk tepkileri ya şiddetli bir ağlama, sanki bir şey olmamış gibi davranma, fazla heyecanlı-hareketli davranışlar ya da sessiz kalıp içe kapanma olabilir. Tanımlanan bu davranışla çocuk aslında şok sonrası kendisini savunmaktadır.

2. Arama ve Öfke Dönemi: Çocuk kaybını geri kazanma eğilimindedir; fakat “şok ve inanmama” evresinde ölümü gerçeklikle bağdaştırmayan çocuk zamanla kaybının geri gelmeyeceğini, onu bir daha göremeyeceğini anlamaya başlar. Bu kavrayışla birlikte kendine, ölen kişiye karşı öfke hissetmeye başlayabilir. Bu dönemde okul ortamında uyum sorunları gösterebilir.

3. Hüzün ve Onarma Çabaları: Kaybının geri gelmeyeceğini tamamen kavrayan çocuk öfkenin ardından büyük bir hüzün ve çökkünlük hissedebilir. Bu evrede kendini daha çok suçlamaktadır. Örneğin kaybettiği ebeveyni ile ilgili yaşantılarını düşünerek “keşke derslerimi daha çok çalışsaydım, onu daha az kızdırsaydım” gibi düşüncelere kapılabilir. Kaybının geri gelmeyeceğini tam olarak kavrayan çocuk öfkenin ardından büyük bir hüzün ve çökkünlük hissedebilir. Bu evrede kendini daha çok suçlamaktadır. Örneğin kaybettiği ebeveyni ile ilgili yaşantılarını düşünerek “keşke derslerimi daha çok çalışsaydım, onu daha az kızdırsaydım” gibi düşüncelere kapılabilir. Ayrıca bu dönemde kaybı sonrasında yaşamında ve kendisinde hissettiği eksiklik nedeniyle derin bir hüzün duyabilir. Bu evrede çocuklar depresif belirtiler gözlemlenebilir. Fakat bu dönemde duygularını uygun yollarla dışa vuran çocuklar bir sonraki evreye daha sağlıklı geçiş yapmaları kolaylaşmaktadır.

4. Uyum ve İleriye Yönelme: Bu evre oldukça yavaş gelişebilir. Çocuk hüzün hissetmeye devam etse bile duruma uyum sağladıkça rutin aktivitelerine devam eder. Bu noktada karşılıklı bir ilişki söz konusu olabilir. Bir yandan yas

sürecinin getirdiği duyguları yaşayan çocuk aynı anda kayıp öncesi etkinliklerine devam ettiğinde yeni duruma uyumu daha kolay olabilir. Çocuk zamanla yeniden gelecek hakkında düşünmeye başlayabilir (Buluğ, 2008; Dyregrov, 2000; Alıcı, 2010).

Çocukların da yetişkin yas süreci evrelerinde olduğu gibi bu evreleri belli bir sırada ve sürede yaşadıkları söylenemez. Bireysel farklılıklara bağlı olarak bu evrelerin süreleri çocuktan çocuğa değişebilmektedir. Çocuklar zaman zaman evreler arasında geri dönüşler yaşayabilmektedirler.

Ebeveynlerinden birinin kaybında çocuk dış dünyaya endişe ile yaklaşabilir. Kaygı düzeyinde artma gözlenebilir. Etrafındaki diğer yetişkinleri de kaybedebileceğine dair kaygılanabilir ve bu süreçte diğer yetişkinlere “Sen ne zaman öleceksin?; Herkes ölecek mi?” şeklinde sorular sorabilir (Yıldız, 2004).

Ebeveynler çocuklara sözel ve davranışsal olarak güven ortamı sağlanarak, kaybettikleri ebeveyninin ya da yakınının koruyucu rolünü üstlenmelerini sağlayarak ölüm hakkında anlaşılır, açıklayıcı bilgiler sunması, benzetmeler ve yalanlardan kaçınılmalıdır. Çocukların ölümle ilgili sorularını cevaplamak ve beyaz yalanlardan, belirsiz bir takım kavramlardan (örneğin, o bir yolculukta, yaşlılığın öne sürülmesi ya da hastalık gibi durumlar) kaçınmak gereklidir. Çünkü bu tür benzetmeler çocuğa bu durumu kabul ettirmek yerine yanlış düşüncelere neden olabilir. Örneğin çocuk yaşlı insanların öldüğü düşüncesine sahip olduğunda, genç birinin ölümüne tanıklık edeceği zaman bu konuyla ilgili kafa karışıklığı ve çelişki yaşayabilir. Bir diğer örnek de çocuğun eğer ölümle ilgili düşüncesi hastalık ile bağdaştırılırsa, çocuk hasta olan herkesin öleceğini düşünerek bu durumla ilgili yoğun bir kaygı hissedebilir. Çocukların yaslarıyla ve kayıplarıyla ilgili kendi düşüncelerini zamanında gözlemleyebilmelerini kolaylaştırmak. Bu süreci geçirirken önemli olan duygularını yaşaması olduğunu ve bastırmaması gerektiğini çocuğa anlaşılır ve güven verici bir şekilde aktarılmalıdır (Tahta ve ark., 2015).

Ölümün insanlar için var olan bir gerçek olduğu fakat bunun bazen beklenmedik bir şekilde erken gerçekleşebildiği ve bu durumun geride kalan diğer insanlar için anlamı açık bir biçimde ifade edilmelidir. Ayrıca beklenmedik ve erken

gelen ölümün, diğer aile üyeleri için de erken ve beklenmedik bir biçimde olacağı anlamına gelmediği, her hasta olanın ölmeyeceği, çocuğun endişesinin giderilmesi için önemle vurgulanmalıdır.

Yaşayan ebeveyn için çocuğa babasını ya da annesini kaybettiğini söylemek oldukça zorlu bir görevdir. Çalışmalara bakıldığında genelde bu görevi aile içinde çocukla iletişimi ve etkileşimi iyi olan, soğukkanlı bireylerin üstlendiği görülmektedir. Ancak en doğru olan, çocuğa bu durumun geciktirmeden, sakin ve anlayabileceği bir biçimde, hayatta kalan ebeveyni tarafından açıklanmasıdır (Alıcı, 2010).

2.2. BOŞANMA

Evlilik, iki insanın kurduğu bir bağ olarak devamlı birliktelik amacını taşır. Fakat karşısındaki bütün kamusal baskı, gelenek ve göreneklere rağmen, evlilik birliğinin bozulması kimi durumlarda kaçınılmaz olabilmektedir. Evlilik birlikteliğinin sonlanması anlamına gelen boşanma, teorik anlamda yasal olarak kurulan evlilik birliğinin gene yasal olarak son bulmasıdır (Özgüven, 2014).

Arıkan (1992) boşanmayı; yasalar çerçevesinde yapılmış bir evliliğin yine yasal olarak sona erdirilmesi ve kadın ile erkeğin yeni evlilik yapacak şekilde evliliklerini hukuksal olarak tamamen sona erdirmeleri biçiminde tanımlamıştır (Keskin, 2013).

Akyüz (1978)'e göre boşanma hukuksal açıdan ele alındığında çeşitli hukuki sonuçları beraberinde getiren ama temelde karı-kocalık durumunun sona ermesi anlamını taşıyan bir olgudur. Sosyolojik ve psikolojik açıdan ele alındığında ise boşanma, çocuğun gelişiminde en önemli etken olan aileye son veren ve özellikle çocuklar üzerinde hayat boyu tesirlerini duyurabilecek bir olaydır. İstatistikler, boşanmalar çoğaldıkça boşanmış aile çocuklarının sayılarının da arttığını hatta bu oranın daha çok arttığını göstermektedir (Akdoğan, 2012).

2.2.1. Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkisi

Boşanmanın, çocuklar üzerindeki etkisi üzerinde duran, 1970'li yıllarda yapılan araştırmalar, tek anne ya da babayla beraber yaşamanın, ikisi ile birlikte

yaşamak kadar iyi olmayacağı, bu sebeple ebeveynleri boşanmış olan çocukların, anne-babaları evli olanlara göre dezavantaja sahip olacağı varsayımıyla başlamıştır. Ancak son yıllarda gerçekleştirilen çalışmalarda, elde edilen sonuçlar bu varsayımdan farklı çıkmaktadır. Bununla beraber boşanmış ailelerden gelen çocukların, tam ailelerde yaşayan çocuklara göre daha fazla sorun yaşama riski taşıdıkları sosyal bilimciler arasında yaygın olan bir kanı olmaya devam etmektedir (Aydın, 2009).

Boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri kısa ve uzun süreli olmak üzere iki grupta bir araya getirilebilir (Fiyakalı, 2008).

2.2.1.1. Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Kısa Süreli Etkileri

Laver ve Laver (1991), boşanmanın çocuk üzerindeki kısa süreli etkilerinin genellikle olumsuz olduğu fakat 6 ile 12 ay arasında birçok çocukta bu olumsuz etkilerin azalarak çocukların boşanmaya uyum sağlayabildiklerinin görüldüğü belirtilmektedir (Öngider, 2006).

Amato ve Booth'un (1991), boşanmanın tesirlerini araştırdıkları on yıllık boylamsal çalışmalarında boşanmadan sonraki ilk yıl ve ikinci yılın daha güç olduğu gözlemlenmiştir. Zaman geçtikçe boşanmanın kısa süreli olumsuz etkileri ortadan kaybolmaktadır. Benzer şekilde, Wolkind (1989) boşanmayı izleyen ilk yıllarda çocuklarda duygusal, davranışsal bozukluklarda artma olduğunu ancak boşanmadan bir kaç yıl sonra bu bozukluklarda azalma olduğunu ifade etmektedir (Fiyakalı, 2008).

Boşanmanın çocuk üzerindeki kısa süreli etkileri içinde en fazla görülenleri, depresif belirtili duygudurum ve içe çekilmedir. Lengua ve arkadaşları (1999) ebeveynlerinin boşanmasının üstünden iki yıl geçmiş olan çocukların boşanmayla başa çıkma durumlarını araştırmışlardır. Boşanmanın ardından çocuklarda en yoğun görülen problemlerden birinin sinirlilik, sorunlarla baş edememe, impulsivite olduğunu bulmuşlardır (Öngider, 2006).

Wallerstein ve Lewis (2004), boşanmanın ardından çocuğun ilk yaşadığı duygunun şok ve mutsuzluk olduğunu; ayrıca yalnızlık, ebeveynlere öfke ve şaşkınlık duygularının da çok sık görüldüğünü ifade etmişlerdir. Boşanmanın

ardından çoğu çocuk için büyümenin zor olduğunu belirtmektedirler. Çünkü çocuk boşanmanın hemen arkasından maddi, sosyal çevre, okul, arkadaşlar gibi birçok alanda köklü değişiklikler yaşamaktadır (Öngider, 2006).

2.2.1.2. Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Uzun Süreli Etkileri

Literatürde boşanmanın çocuk üzerindeki uzun süreli etkileri üzerinde çok çelişkili sonuçlar ve fikir ayrılıkları olduğu görülmektedir. Bazı araştırmacılar uzun sürede boşanmış ailelerin çocuklarının boşanmanın olumsuz sonuçlarının üstesinden gelerek ruhsal uyum yönünden evli ailelerin çocukları ile aralarında bir fark olmadığını belirtirken; bazı araştırmacılar tarafından ise, boşanmış ailelerden gelen çocukların çok daha uzun süre boşanmanın olumsuz tesirlerini yaşadıkları belirtilmiştir. Boşanmış ailelerin çocuklarının, yetişkinlik yaşantıları hatta kendi evliliklerinde bile uyum zorlukları yaşayabildiklerine yönelik araştırmalar vardır. Amato ve Keith (1991) tarafından yapılan bir meta-analizde, çocukluğunda ebeveynleri boşanan ve boşanmayan yetişkinlerin karşılaştırıldığı 33 araştırma incelenmiştir. Çocukluğunda ebeveynleri boşanan yetişkinlerin boşanmayanlara göre psikolojik uyum sağlama düzeylerinin daha az, sosyo-ekonomik durumlarının daha düşük olduğu, ayrıca kendi evliliklerinde de daha fazla problemler yaşadıkları görülmüştür. Emery ve ark. (1999) tarafından yapılmış 14 yıllık boylamsal bir çalışmada, boşanmış ailelerden gelen çocukların evli ailelerden gelen çocuklara göre daha fazla dışsal davranışsal problemler yaşadıkları bulunmuştur. Evans ve arkadaşları (1995) boşanmanın ardından maddi sıkıntılar yaşayan annelerin çocuklarına evli ailelerdeki çocuklara göre daha olumsuz eğitim şartları sunabildiklerini bunun da boşanmanın uzun süreli etkisi olarak çocuklara yansıdığını ifade etmektedirler. Ayrıca, boşanmanın ardından çocuğun genel olarak annesi ile birlikte yaşaması sebebiyle, çocukların boşanma sonrası anneye ilişkisinin kritik olduğu; annenin sıcak, ilgili, kabul edici olmasının ise, çocuğu boşanmanın olumsuz etkilerine karşı koruyabileceği belirtilmektedir. Benzer biçimde Wolfinger (2003), boşanmanın çocuk üzerindeki uzun süreli etkilerini araştırdığı araştırmasında, ebeveynleri boşanmış çocukların eş seçimi ve evliliği sürdürmeleri değişkenlerini incelemiştir. Sonuç olarak, boşanmış ailelerin çocuklarının kendi evliliklerini devam ettirme oranlarının daha az olduğu görülmüştür (Öngider, 2006).

Bernard ve Nesbitt (1981), çocukların boşanmadan olumsuz etkilenmelerinin yalnızca boşanmaya bağlanamayacağını, birçok etkenin bir araya gelmesi sonucunda olumsuz bir etkiden söz edilebileceğini ifade etmişlerdir (Fiyakalı, 2008).

Giddens (2000)'a göre çocuğun ayrılmadan evvel anne ile babası arasında yaşanan çatışma, çatışmanın derecesi, çocuğun bulunduğu yaş dönemi, kardeşe sahip olup olmaması, ailedeki diğer yetişkinlerle ilişkileri boşanmanın çocuk üzerindeki etkilerini şekillendirmektedir. Bununla birlikte çocuklar, yoğunluğu ve süresi farklı olmakla birlikte anne-babalarının boşanma sürecinde yer almaları ile birlikte duygusal boyutta sıkıntılı bir yaşamın içerisine girmektedir (Aydın, 2009).

Bazı çalışma sonuçları çocuğun yaşı, cinsiyeti, kişilik özellikleri, baş etme donanımları, anne-babanın psikolojik durumu, anne-babanın boşanma konusundaki tutumları ve çevrenin desteğinin çocukların boşanmaya verecekleri tepkilerde belirleyici etkisi olduğunu ortaya koymaktadır (Amato ve Keith, 1991).

Çocuklar bulundukları yaş dönemine göre ebeveynlerinin ayrılmasından farklı biçimlerde etkilenmektedir. Bu durum boşanmayı anlama ve boşanma sebebi olarak kendisini görme noktasında yaşla bağlantılı olarak ortaya çıkan farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Yavuzer, 2005).

Bu sebeplerden dolayı boşanmanın çocuk üzerindeki etkilerini gelişim evreleri içerisinde ele almak işlevsel bir yaklaşım olacaktır.

2.2.1.3. Okul Öncesi Dönemdeki Etkiler

Çocuğun boşanmayı idrak edişi ve bu olaya vereceği duygusal tepkiler gelişim düzeyine göre değişmektedir (Büyükşahin, 2009).

Okul öncesi süreçte, ebeveynlerinin boşanması sebebiyle yeterli uyarıları alamayan çocuğun sosyal gelişiminde gecikme görülebilmektedir. Özellikle ilk üç yaş döneminde anne olan ilişkilerin boşanma sebebiyle engellenmesi ya da yetersiz hale gelmesi, çocuğun kişiliğinde karakteristik bir yapının oluşmasına neden olmaktadır. Bu durumdaki çocukların duygusal açıdan içe kapanıp, kendi dünyalarında yaşamaktadır. Ayrıca ilk beş yıl içerisinde anneden ayrı kalma suçlu davranış yapısının gelişimine neden olabilmektedir (Yavuzer, 2008).

Bununla beraber, bebeklik dönemindeki ayrılıklarda, çocuk ayrılığı fark etmediği için, boşanma sürecinden duygusal boyutta zarar görmediği ifade edilmektedir. Çünkü çevrenin farkına varma, kişileri tanıma, anne-babayı tam anlamıyla ayırt etme, isteme gibi farkındalık ile ilgili durumlar ortalama olarak üç yaş civarında gelişmektedir. Bu sebeple okul öncesi dönemde 0-3 yaş döneminde bulunan çocuklardan daha çok, üç yaş ve sonrasındaki çocuklar olumsuz etkilenme riski taşımaktadır (Aydın, 2009).

Okul öncesi dönemde üç-altı yaş grubundaki çocuklar boşanmanın anlamını tam olarak kavrayamamakla beraber, anne babadan birisinin yaşamında aktif olmadığını hissedebilmektedir (Yavuzer, 2005).

Bu dönemde ebeveyn ayrılığı yaşayan çocuklarda eğitime daha az gönüllülük, maddi nesnelere karşı daha fazla talepçi olma, sıkıntılı bir ruh hali ve psikolojik sorunlar görülme riski ortaya çıkmaktadır. Ayrıca ebeveynlerinin ayrılması ile birlikte, ayrı yaşadığı ebeveyni ile ilişkilerinin yetersiz seviyede olması çocuğun sorunlarını daha da artırmaktadır (Aydın, 2009). Özellikle boşanma sonrası çökkünlük belirtileri gösteren annelerin çocuklarında; anneye aşırı bağımlılık, anneden ayrılamama ve kazandığı tuvalet alışkanlığını yitirme gibi yaşından küçük davranışlar görülebildiği ifade edilmektedir (Büyüksahin, 2009).

2.2.1.4. Okul Dönemindeki Etkiler

Okul dönemindeki çocuklar bilişsel gelişimlerinin ve eğitim düzeylerinin yükselmesinin ortalama olarak 9-10 yaşlarından sonra boşanma olgusunu tam olarak anlayabilmektedir (Yörükoğlu, 2010). İlkokula başlayan bir çocuk, ebeveynlerinin ayrılma gerçeğiyle karşı karşıya kaldığında, huzursuzluk, sinirlilik, karamsarlık ve öfke nöbetleri göstermektedirler. Ayrıca bu yaş sürecindeki çocukların okul başarısı, ebeveynlerinin boşanmasından olumsuz etkilenmektedir. Okul döneminde ebeveynlerinin boşanmasını kavrayabilen çocuk, bu süreçte yaşananlardan dolayı kendisini kandırılmış hissederek, ayrı yaşamaya başladığı ebeveyninin geri gelmesi ile ilgili hayaller kurup, iç dünyasında boşanmadan sorumlu tuttuğu ebeveynine karşı olumsuz hisler besleyebilir (Aydın, 2009).

Bazen annesini bazen de babasını kusurlu bulur. Ayrılığın nedeni olarak bu yaştaki çocuk kendini suçlayabilir. Yaş ilerledikçe anne ile babası açısından olayı farklı değerlendirmeye başlar. Kendini suçlaması azalır. Anne babadan birine kendini yakın olarak hisseder (Büyüksahin, 2009).

Bu duygu durumu içerisindeki çocuk için en kritik risklerden birisi çocuğun duygularının, davranışlarını etkilemesi sonucu boşanmada hatalı gördüğü ebeveyni ile olan ilişkilerinin bozulmasıdır (Aydın, 2009).

2.2.1.5. Ergenlik Dönemindeki Etkiler

Ergenlik dönemindeyken ebeveynleri boşanan çocukların, bu süreçten olumsuz etkilenmeleri, ergenlik döneminin yapısı ile doğrudan ilişkilidir. Kimlik bunalımının yoğun olarak yaşandığı ergenlik döneminde, ayrıca aile parçalanması yaşayan çocuklar gerek iç dünyalarında, gerekse sosyal ilişkilerinde karmaşık problemler ile karşı karşıya kalmaktadır Evlilik birliği içinde yoğun tartışmalar sonucu boşanan çiftlerin ergen çocukları bu süreçten daha fazla olumsuz etkilenme riski taşımakta, bu durum ergen gelişimine psikososyal ve psikolojik yönden zarar vermektedir (Aydın, 2009).

Kimlik bunalımının yoğun olarak yaşandığı ergenlik sürecinde aile parçalanması yaşama, çocuk açısından bunalımın boyutlarını artırabilmektedir. Ancak ebeveynler ayrı olmalarına rağmen uyumlu davranış gösterebilirlerse, çocuk bu dönemi daha rahat geçirerek, yeni yaşamına uyum gösterecek ve kimlik bunalımını uygun biçimde çözümleyebilecektir (Aydın, 2009).

Yavuzer (2005)'e göre boşanmış aile ortamında ergenin boşanmaya tepkisi farklı şekillerde gerçekleşir. Bunlar: (1) ergen boşanmayı başlarda kabul etmeyebilir; (2) anne ve babaya yönelik öfkeli ve düşmanca tavırlar sergileyebilir; (3) ayrılan ebeveyn tarafından terk edildiğini hissedebilir; (4) bunalım görüntüsü ortaya koyabilir; (5) okul başarısı düşebilir; (6) gelecekte ekonomik durumlarının kötüleşeceğinden kaygılanabilir ve (7) okuldan kaçma ve hırsızlık gibi çeşitli uyum ve davranış problemleri gösterebilir (Kurt, 2013).

Yukarıda sayılan tüm tepkilerin yanı sıra çalışmalar, ebeveynleri boşanmış veya ayrı olan ergenlerin anne-babası beraber olanlara oranla, depresyon

düzeylerinin ve intihar eğilimlerinin, kendini suçlamalarının kaygılarının devamlı öfkelerinin ve durumluk ve devamlı kaygılarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Buna benzer olarak yaşam doyumlarının ve iyilik hallerinin sosyal destek algılarının, yılmama düzeylerinin, akademik başarılarının ve benlik saygılarının daha düşük olduğu bulunmuştur (Kurt, 2013).

Sonuç olarak erken yaşta anne-babası boşanan çocuklar gelişimsel yönden bazı davranış sorunları gösterebilirler. Wallerstein ve Kelly (1980), yaptıkları araştırmalar sonucunda, beş yaşından küçük çocukların boşanmanın hemen ardından gözle görülür şekilde korku, davranışsal gerileme, uyku bozuklukları, saldırganlık ve terk edilme kaygısı taşıdıklarını gözlemlemiş, ancak çocukların, üçte birinin beş yıl sonra oldukça başarılı ve mutluken üçte birinin başarısız ve mutsuz olduğunu ifade etmişlerdir. Okul çağında sosyal farkındalık ve kendi özelliklerini fark etme önemli oranda artar. Bu yaş grubundaki çocuklarda, anneleri ile birlikteler ise baba ile beraber olamadığı için üzüntü duyma, ana-babayı suçlama, söz dinlememe, içe kapanma, altını ıslatma, derslerinde başarısız olma, arkadaşlarını kıskanma gibi problemler ortaya çıkabilir (Özgüven, 2014). Aynı zamanda değersizlik hissi, depresyon, korku, kaygı, ebeveynlere öfke duyma, saldırgan davranışlar, toplumdan kaçınma, güvensizlik, aşırı hassaslık, baş ve karın ağrısı, kusma gibi belirtiler görülmektedir. Okulda bir konu üzerinde odaklanmaları zorlaşır. Ailevi durumunu okulda daha çok ilgi toplamak için kullanabilirler. Öfkesini çatıştığı öğretmenlerine ve arkadaşlarına yöneltebilirler. Boşanmayla alakalı yaşadıkları güçsüzlük duygusuna karşı, çevresiyle güç savaşına girebilirler ve ebeveynlerine karşı suçlayıcı biçimde davranabilirler. Bu yaş grubundaki çocuklar bu olumsuz hislerden kurtulmak için “reddetme” ve “karşıt tepki verme” savunma mekanizmalarını kullanabilirler. Aynı zamanda bu çocuklar ebeveynlerini tekrar bir araya getirme çabası içine girebilirler Araştırmalara göre, ergenlerin boşanmaya çocuklardan daha farklı tepkiler verdiklerini göstermektedir. Ergenlerin, boşanmadan daha az etkilendiklerini, bu durumda ise ergenlerin yaşananları daha iyi anlamalarının, daha olgun ve bağımsız olmalarının etkili olabileceğini belirtilmektedir (Fiyakalı, 2008).

Benzer olarak, Weiss (1979), boşanma sonrası yaşanan deneyimlerin ergenler açısından daha kolay baş edilebilir olduğunu, çünkü bunların anne-babaların rehberliğine gerek kalmadan yaşamlarını devam ettirebildiklerini belirtmektedir.

Ergenler, okul öncesi ve okul çağı çocuklarına göre anne-babalarına daha az bağımlı olduklarından, boşanma sonrası kaygı ve stres içinde olan ebeveynlerine daha az yönelmekte ve böylelikle boşanmadan daha az etkilenmektedirler (Fiyakalı, 2008).

İlgili literatürde boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri genel olarak üç başlık altında toplanmıştır (Amato ve Keith, 1991). :

(1) **Anne veya baba yoksunluğu bakış açısı:** İki ebeveyn yerine tek ebeveynle yaşayan çocukların sosyalleşmelerinde yetersizlik olacağı düşüncesi,

(2) **Ekonomik zorluklar bakış açısı:** boşanmanın, annenin aile reisi olduğu ailelerde çocuğun bakımı ve sağlığını olumsuz etkileyecek şekilde ekonomik güçlüklerle sebep olduğu görüşü,

(3) **Aile içi çatışma bakış açısı:** Boşanma öncesinde, boşanma süreci ve sonrasında anne ve baba arasında çatışma yaşanmasının, hoş olmayan bir ev ortamının yaşanmasına sebep olduğu ve bunun da çocukların stres, mutsuzluk ve güvensizlik yaşamalarına sebep olduğu görüşü (Büyükşahin, 2009).

Benzer olarak Stober (1980) yaptığı çalışmada, çocukların boşanmadan etkilenme düzeylerinin büyük bir kısmının anne-babanın davranışlarına, boşanmadan önce olayların ne kadar çekişmeli olduğuna ve ayrıldıktan sonra ebeveynlerin çocuklarıyla olan ilişkilerin boyutlarına bağlı olarak farklılaştığını göstermiştir. Çalışmalar çocukların yaşama uyumunun boşanma öncesinde değil, boşanma sonrasındaki iletişim ve her iki ebeveyn ile olan ilişkilerine bağlı olduğunu, mutlu ve en iyi uyum göstermiş çocukların birlikte olmadığı diğer ebeveyni ile sık, devamlı ve esnek görüşenler olduğunu göstermektedir. Boşanma sonrası eşler arasında çocuk yetiştirme açısından ortak bir tutum sağlanması ve eşler arasında yaşanan çatışmanın en az seviyeye indirilmesi, çocukların ebeveynlerin boşanmasından olumsuz etkilenme seviyelerini oldukça düşürmektedir (Fiyakalı, 2008).

Yörükoğlu (2000)'na göre anne ve baba çocuk yetiştirmede bazı hatalar yapabilirler. Özellikle boşanma sonrasında anne ve babanın yaptığı hatalar çeşitli olumsuzluklar yaşanmasına sebep olur anne ve babanın en fazla yaptığı hataları şu şekilde sıralamıştır:

1. Acır gibi bir tavrıla yaklaşma, aşırı şekilde koruyucu bir tavır sergileme. Bu tavrın çocukta bağımlı kişilik yapısının gelişerek kendine güvenini engellenmesi gibi sakıncaları olabilmektedir.

2. Anne ile babadan birinin (genellikle babanın) çocukla ilişkisinin zayıflaması.

3. Boşanmayla ilgili birbirini suçlama.

4. Diğer ebeveyni çocuğu göstermemekle/ elinden almak ile tehdit etme.

5. Çocuk diğerinde iken kontrol eden bir tavır sergileme (Akdoğan, 2012)

Bulut (1983) ise çocuğun boşanma sonrası yeni durumu kabullenmesini geciktiren ve onun psikolojik sağlığını bozan anne-baba davranışlarını aşağıdaki gibi özetlemiştir:

- ☐ Her iki ebeveynin de birbirini suçlayarak kendini haklı çıkarma çabası.
- ☐ Çocuğu intikam alma aracı olarak kullanma.
- ☐ Anne-babanın çocuğu hoş tutmak amacıyla birbirleriyle yarışmaları.
- ☐ Çocuğu karşı tarafa gönderme ile tehdit etme.
- ☐ Çocuğa gösterilen acıma duygusu ve aşırı kollama (Akdoğan, 2012).

2.2.2. Boşanmaya Çocuğun Uyumunu İnceleyen Farklı Bakış Açıları

Boşanmaya çocuğun uyum sağlamasını araştıran çalışmaları meta-analizle inceleyen Amato, (1993) çocukların boşanmaya uyumunu ölçen beş bakış açısı üzerinde durulduğunu ifade ediyor. Yaptığı meta-analizde bu başlık altında toplanan 180 tane çalışmayı incelemiştir. Araştırmaların en kapsamlı olarak şu beş bakış açısı altında toplandığını vurgulamıştır: velayeti almayan (noncustodial) ebeveynin çocuktan uzak olması/yokluğu (absence of the noncustodial parent), velayeti alan (custodial) ebeveynin uyumu, ebeveynler arası çatışma, maddi güçlükler ve yaşamdaki stresli değişikliklerdir. Literatürde, boşanmanın çocuğun yaşamında

oluşturduğu etkiler ve çocuğun uyumunu inceleyen birçok araştırmada farklı görüş üzerinde durulmaktadır. Bu görüşler özetlenecek olursa:

2.2.2.1. Velayeti Alan (custodial) Ebeveynin Uyumuna Hakkındaki Bakış Açısı

Bu görüş, velayeti almayan ebeveynin psikolojik uyumuna yoğunlaşmaktadır. Ebeveynin çocuğunu desteklemesinin ve uygun bir biçimde kontrol etmesinin, çocuğun gelişimi ve iyiliği açısından önemli olduğu belirtilmektedir. Bununla beraber stresin ebeveynin çocuk yetiştirme kalitesini etkilediği ve çocuk için olumsuz sonuçları olduğu üzerinde durulmaktadır. Boşanmanın yaşamdaki en stresli süreçlerden biri olduğu ve birçok yetişkinin boşanmaya uyum konusunda güçlük çektiği belirtilmektedir. Bu konuda Kitson ve Morgan (1990) yaptıkları bir “on yıllık gözden geçirme” çalışmasında, boşanmış yetişkinlerin sağlık, maddi ve sosyal alanlarda birçok uyum zorluğu yaşadığı ve ebeveynin uyum sorunlarının çocuğun uyumunu da olumsuz yönde etkilediği yönünde bulgulardan söz etmektedirler. Her iki ebeveynin davranışları ve uyumunun çocuk üzerinde etkili olmasına rağmen bu görüş velayeti alan ebeveyn üzerinde odaklanıyor. Çünkü çocuk yetiştirmede asıl görevin çocukla birlikte yaşayan ebeveyn düşüğü ifade edilmektedir. Boşanma sonrasında velayeti alan ebeveynin psikolojik uyumunun çocuğun iyilik halini olumlu etkilediği ve benzer olarak; çocuk ile velayeti alan ebeveynin ilişki kalitesinin çocuğun psikolojik uyumu üzerindeki olumlu etkisinden bahsedilmektedir. Ayrıca çocuğun davranış sorunlarının velayeti alan ebeveynin çocuk yetiştirme davranışlarından ve ebeveynin psikolojik uyumundan etkilendiği ifade edilmektedir (Öngider, 2006).

2.2.2.2. Velayeti Almayan (noncustodial) Ebeveynin Uyumuna Hakkındaki Bakış Açısı

Genel olarak boşanma sonrasında çocuk, velayeti alan ebeveyn ile yaşamaya başlamakta ve velayeti almayan ebeveyn başka bir eve taşınmaktadır. Velayeti almayan ebeveyn ile çocuğun ilişki düzeyinin çocuğun iyilik halini (well-being) etkilediği hipotezi üzerine birçok çalışma yapılmıştır.

Amato (1993)’nın yaptığı meta-analizde incelenen çalışmaların 16’sında çocuk ile velayeti almayan ebeveynin sık görüşmelerinin çocuğun iyilik halini arttırdığı sonucuna. Fakat incelenen diğer 16 çalışmada ise, velayeti almayan

ebeveyn ile çocuğun sık görüşmelerinin çocuğun sıkıntılarını arttırdığını bulmuştur. Bu konuda yapılan araştırmaların kalitesinin sonuçları etkilemiş olabileceği üzerinde durulmaktadır. Boşanma sonrası velayeti almayan ebeveyn ile görüşmenin ebeveynler arası çatışmayla bağlantılı olduğu söylenmektedir. Eğer eski eşler arasında düşmanlık devam ediyorsa bu çocuğa da yansıyor. Velayeti almayan ebeveyn ile görüşmenin çocuğa olumlu etkisinin daha fazla eski eşler arasında çatışma az ise görüldüğü ancak bunun tam tersine eski eşler arasında çatışmanın fazla olduğu ailelerde çocuk açısından olumsuz sonuçları olduğu söylenmektedir. Ayrıca görüşmenin etkililiğin velayeti almayan ebeveynin psikolojik uyumuna ve çocuk yetiştirme tutumuyla bağlantılı olduğu belirtilmektedir (Öngider, 2006).

2.2.2.3. Ebeveynler Arası Çatışma Hakkındaki Bakış Açısı

Mutsuz bir ev ortamının evlilik uyumsuzluğunun belirtisi olduğu ve evlilik çatışmasının çocuğun psikolojik uyumun olumsuz bir şekilde etkilediği belirtilmektedir. Bu tip evlilik çatışması olan ailelerde, boşanma sonrasında da genel olarak ebeveynler arası çatışmanın sürdüğü çocuğu birçok açıdan etkilediği ifade edilmektedir. Tüm bu bulgular ışığında bu görüşe göre, ebeveynler arası çatışmanın boşanma öncesinde ve sonrasında çocuğun uyumunu bozduğu belirtilmektedir. Ancak bu bakış açısı çerçevesinde yapılan çalışmalarda boşanma sonrası tek ebeveynle yaşayan çocukların çok çatışmalı evli ebeveynlerle yaşayanlara oranla iyilik halinin daha iyi olduğu bulunmuştur. Diğer taraftan boşanma sonrası eski eşlerin çocuğa destek, velayet ve çocuğu ziyaret konularındaki kronik gerginliklerinin çocuğun iyilik halini olumsuz etkilediği de vurgulanmaktadır.

Çocuğun boşanmaya uyumunun ebeveyn davranışlarından ne şekilde etkilendiğini araştırmak amacıyla Amato ve Fowler (2002) tarafından yapılan araştırmada, Amerikan Ulusal Aile ve Ev halkı (National Survey of Families and Households) verileri incelenmiştir. Araştırma bulguları yüksek ebeveyn desteği ve denetlemesi ile şiddet içermeyen disiplin yöntemleri kullanan ebeveynlerin çocuklarında daha yüksek okul başarısı, daha az davranış sorunları, madde kullanmama, daha iyi psikolojik sağlık ve olumlu benlik algısı olduğunu ortaya koymuştur. Bundan sonraki bölümde araştırmanın kuramsal esasını oluşturan, Ronald P. Rohner tarafından (1975, 1986) ortaya atılmış olan Ebeveyn Kabul-Red (EKAR) Kuramı tanıtılmaktadır (Öngider, 2006).

2.3. ÇOCUKLARDA RUHSAL TRAVMA

“Travma” sözcüğünün kökeni Eski Yunanca’ ya dayanır. (Bilgiç, 2011). Eski Yunanca’da “Travma” kavramı “yaralanma” anlamına gelmektedir. Hayatı tehdit eden olaylar, yangınlar ya da seller, cinsel saldırı ya da terör saldırıları, zihni, bedeni ve ruhu yaralar (Bulmuş, 2008). “Travma” sözcüğünün sözlük anlamı ise “bir doku veya organın yapısını, şeklini bozan ve dıştan mekanik bir tepki sonucu oluşan yara” biçimindedir. Tıpta fiziksel ve ruhsal travmalar olarak iki farklı anlamda kullanılmaktadır. Psikolojik Travma; kişinin güçsüzlüğüyle yüz yüze gelmesi durumudur.

Kişinin yaşamını ya da beden bütünlüğünü tehdit eden her türlü durum kişi üzerinde travmatik etki yaratabilmektedir. Ayrıca başkasının yaşadığı bu tür bir olaya şahit olmak da travmatik etki olarak kabul edilmektedir (Şuer, 2005).

Travmatik olay kişinin gerçek bir ölüm ya da ölüm tehdidi, ağır bir yaralanma, kendisinin veya başkalarının fizik bütünlüğüne bir tehdit olayı yaşaması, tanık olması veya öğrenmesi ve bu olaya karşı korku, dehşet, çaresizlik gibi tepkiler göstermesi olarak tanımlanır (Parmaksızoğlu, 2011). Travma kişinin çaresizlik ve korkunun en uç noktaları ile yüz yüze gelmesine yol açar (Gölge, 2005).

Terr’e (1990) göre ruhsal travma ani, beklenmedik bir vakitte, karşı konulmaz şiddetli emosyonel saldırı veya dışarıdan bir kişiden bir dizi saldırı sonucu meydana gelir. Travmatik olaylar dış kaynaklıdır, ancak çabuk bir şekilde zihin içerisine dahil olur. Ruhsal travmalara neden olan temel etkenler üç gruba ayrılır: depresyon, sel gibi doğal afetler; kaza ve ihmaller; bir yakınının ani ölümü, savaş, işkence, fiziksel, cinsel şiddet gibi insan eli ile yapılan saldırılar. Bu olayların ortak özelliği beklenmeden, kişinin, kontrolü dışında olması ve onda çaresizlik ve güçsüzlük duygularını yaşatmasıdır. Bu tür olaylar yaşandığında; olayı doğrudan yaşayan kişiler, onların yakınları ve kurtarma ekibi de dolaylı olarak etkilenebilir. Ruhsal travma, bireyin yaşantısında doğrudan ya da dolaylı olarak ortaya çıkabilir. Doğrudan travmalar, iki grup altında toplanmaktadır: Ani ve beklenmedik tek bir olayla sınırlı olan travmatik yaşantılar (örneğin, afetler, kazalar) I. Tip Travma olarak tanımlanırken; kişinin dayanma gücünü zorlayan birbiriyle ilişkili bir seri olayın yineleyen ve uzun süreli seyri olan ve karmaşık travma olarak da nitelenen travmalar

II. Tip Travma olarak tanımlanmaktadır. II. Tip Travma, fakirlik, açlık, kronik ya da ölümcül hastalıklar gibi bireyin yaşantısında bir veya daha fazla alandaki işlevselliği olumsuz yönde etkileyen süre giden kronik koşulları içerir (Parmaksızoğlu, 2011).

Leonore Terr (1991), yıkıcı duygusal zorlanmalar çerçevesinde travmanın çocuklara etkilerini açıklamış ve onların boğucu düşüncelerini, kâbuslarını ve değişen oyun davranışlarını kaydetmiştir. Terr (1984) son 10 – 15 yıla kadar çocukların travma sonrası gösterdiği belirtilerin erişkinlere benzediği sık sık söz edilmekteyken son senelerde bu konuya ilginin artması ile birlikte araştırmacılar bu bozukluğun çocuklarda yetişkinlerden farklı seyrettiğini vurgulamaktadır (Alıcı, 2010).

2.3.1. Travma Sonrası Stres Bozukluğu

Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB): Kişinin yaşamını ve fiziksel bütünlüğünü tehdit eden bir travmayı yaşaması veya buna tanık olması sonucunda gelişen bilişsel, duygusal, davranışsal ve sosyal bozuklukları içeren psikiyatrik belirtiler olarak tanımlanmaktadır (Yorbik ve ark, 1999).

İlgili literatür incelendiğinde T.S.B.B.'nin Amerikan Psikiyatri Derneği'nin (APA) tanı el kitabında (DSM III) kabul edilmesinin 1980'de gerçekleştiği görülmektedir. Bu gelişmede söz konusu tarihe kadar dünya da gerçekleşmiş olan savaşların, kitleleri etkileyen doğal ve doğal olmayan afetlerin etkili olduğu düşünülmektedir. Günümüzde ise psikotravmatoloji ile ilgili araştırmalar depremler, sel felaketleri, kitlelere yönelik terör saldırıları ile birlikte önem kazanmıştır.

Türkiye'de ise 1999 yılında yaşanan depremlerle birlikte "ruhsal travma" kavramı ayrıntılı olarak ele alınmaya başlanmıştır. Fakat yine de literatürde özellikle çocuklarda travma sonrası stres bozukluğunun seyri ile ilgili ayrıntılı çalışmalar çok az sayıdadır (Alıcı, 2010).

TSSB ICD-10'da ise F43 tanı kodlu ağır stres tepkisi ve uyum bozuklukları altında F43.1 tanı kodu ile travma sonrası stres bozukluğu alt başlığı ile yerini almıştır. T.S.S.B.'nin yaşam boyu prevalansı %1-14 arasında değişmektedir. Helzer ve arkadaşlarının (1995) Risk altında bulunan çocuk popülasyonları ile yaptıkları araştırmalarda ise % 3 ile % 100 arasında değişen oranlar saptanmıştır. Travmaya

maruz kalan çocukların yaklaşık % 30'unda ise T.S.S.B 'nin olduğu bildirilmektedir (Demir, 2008)

Küçük yaşta çocuklarda görülen T.S.S.B.'nin tipik klinik özelliklerinin neler olduğu konusunda berrak bir düşünce birliği olduğunu söylemek olası gözükmemektedir ve küçük çocuklarda TSSB tanısı koymak için erişkinler için düzenlenmiş olan tanı ölçütleri kullanılmaktadır (Demir, 2008)

2.3.1.1. DSM-V-TR'ye Göre TSSB Tanı Ölçütleri

Travma Sonrası Stres (Örselenme Sonucu Gerginlik) Bozukluğu

Not: Aşağıdaki tanı ölçütleri erişkinler, yetişkinler, gençler ve altı yaşından büyük çocuklara uygulanır.

A. Aşağıdaki yollardan biriyle(ya da birden çoğuyla), gerçek ya da göz korkutucu bir biçimde, ölümle, ağır yaralanmayla karşılaşmış ya da cinsel saldırıya uğramış olma:

1. Doğrudan örseleyici olay(lar) yaşama.
2. Başkalarının başına gelen olay(lar)ı, doğrudan doğruya görme (bunlara tanıklık etme).
3. Bir aile yakınının ya da yakın bir arkadaşının başına örseleyici olay(lar) geldiğini öğrenme. Aile bireyinin ya da arkadaşının gerçek ölümü ya da ölüm olasılığı kaba güçle ya da kaza sonucu olmuş olmalıdır.
4. Örseleyici olay(ların) sevimsiz ayrıntılarıyla, yineleyici bir biçimde ya da aşırı bir düzeyde karşı karşıya kalma (örn. İnsan kalıntılarını toplayan ilk kişiler; çocuk sömürsünün ayrıntılarıyla yeniden yeniden karşılaşan polis memurları).

B. Örseleyici olay(lar)dan sonra başlayan, örseleyici olay(lar)la ilişkin, istençdışı gelen aşağıda ki belirtilerin birinin(ya da daha çoğunun) varlığı:

1. Örseleyici olay(lar)ın yineleyici, istemsiz ve istençdışı gelen, sıkıntı veren anıları.

NOT: Altı yaşından büyük çocuklarda, örseleyici olay(lar)ın kapsandığı konuların ya da bu olay(lar)ın birtakım yönlerinin dışa vurulduğu yineleyici oyunlar ortaya çıkabilir.

2. İçeriği ve/ya da duyguları örseletici olay(lar)la ilişkili yineleyici, sıkıntı veren düşler.

NOT:Çocuklar içeriği belirsiz korkutucu düşler görüyor olabilir.

3. Kişinin örseleyici olay(lar) yeniden oluyormuş gibi hissettiği ya da davrandığı çözülme (dissosyasyon) tepkileri (örn. Geçmişe dönüşler). (Bu tür tepkiler, belirli bir görülme aralığında ortaya çıkabilirler; en uç biçimi, o sırada çevresinde olup bitenlerin tam olarak ayırdında olmamadır.)

NOT: Çocuklar, oyun sırasında, örselenmeyle ilgili yeniden canlandırma yapabilirler.

4. Örseleyici olay(lar)ı simgeleyen ya da çağrıştıran iç ya da dış uyaranlarla karşılaşınca yoğun ya da uzun süreli bir ruhsal sıkıntı yaşama.
5. Örseleyici olay(lar)ı simgeleyen ya da çağrıştıran iç ya da dış uyaranlara karşı fizyolojiyle ilgili belirgin tepkiler gösterme.

C. Aşağıdakilerden birinin ya da her ikisinin birlikte olmasıyla belirli, örseleyici olay(lar)dan sonra ortaya çıkan, örseleyici olay(lar)la ilişkin uyarlardan sürekli bir biçimde kaçınma:

1. Örseleyici olay(lar)la ilgili ya da yakından ilişkili, sıkıntı veren anılar, düşünceler ya da duygulardan kaçınma ya da bulardan uzak durma çabaları.
2. Örseleyici olay(lar)la ilgili ya da yakından ilişkili, sıkıntı veren anılar, düşünceler ya da duyguları uyandıran dış anımsatıcılardan (insanlar, yerler, konuşmalar, etkinlikler, nesneler, durumlar) kaçınma ya da bunlardan uzak durma çabaları.

D. Aşağıdakilerden ikisinin (ya da daha çoğunun) olmasıyla belirli, örseleyici olay(lar)ın ortaya çıkmasından sonra başlayan ya da kötüleşen, örseleyici olay(lar)a ilişkin bilişlerde ve duydu durumunda olumsuz değişiklikler olması:

1. Örseleyici olay(lar)ın önemli bir yönünü anımsayamama (özellikle unutkanlık çözülmesine [dissosiyatif amnezi] bağlıdır ve baş yaralanması, alkol ya da madde kullanımına bağlı değildir).
2. Kendisi, başkaları ya da dünya ile ilgili olarak, sürekli ve abartılı olumsuz inanışlar ya da beklentiler (örn. “Ben kötüyüm”, “Kimseye güvenilmez”, “Dünya tümüyle tehlikeli bir yerdir”, “Bütün sinir sistemim kalıcı olarak bozuldu”).
3. Örseleyici olay(lar)ın nedenleri ve sonuçlarıyla ilgili olarak, kişinin kendisinin ya da başkalarını suçlamasına yol açan, süreklilik gösteren, çarpık bilişler.
4. Süreklilik gösteren olumsuz duygusal durum (örn. korku, dehşet, öfke, suçluluk ya da utanç).
5. Önemli etkinliklere karşı duyulan ilgide ya da katılımda belirgin azalma.
6. Başkalarından kopma ya da başkalarına yabancılaşma duyguları.
7. Sürekli bir biçimde, olumlu duygular yaşayamama (örn. mutluluğu, doyumunu ya da sevgi duygularını yaşayamama).

E. Aşağıdakilerden ikisi (ya da daha çoğu) ile belirli, örseleyici olay(lar)ın ortaya çıkmasıyla başlayan ya da kötüleşen, örseleyici olay(lar)la ilintili, uyarılma ve tepki gösterme biçiminde belirgin değişiklikler olması.

1. İnsanlara ya da nesnelere karşı sözel ya da sözel olmayan saldırganlıkla dışa vurulan, kızgın davranışlar ve öfke patlamaları (bir kışkırtma olmadan ya da çok az bir kışkırtma karşısında).
2. Sakınmaksızın davranma ya da kendine zarar veren davranışlarda bulunma.
3. Her an tetikte olma.
4. Abartılı irkilme tepkisi gösterme.
5. Odaklanma güçlükleri.
6. Uyku bozukluğu (örn. uykuya dalmakta ya da uykuyu sürdürmekte güçlük ya da dingin olmayan bir uyku uyuma).

F. Bu bozukluğun süresi (B,C,D ve E tanı ölçütleri) bir aydan daha uzundur.

G. Bu bozukluk, klinik açıdan belirgin bir sıkıntıya ya da toplumsal, işle ilgili alanlarda ya da daha önemli işlevsellik alanlarında işlevsellikte düşmeye neden olur.

H. Bu bozukluk, bir maddenin (örn. ilaç, alkol) ya da başka bir sağlık durumunun fizyoloji ilgili etkilerine bağlanamaz.

2.3.1.2. ICD–10 Sınıflandırmasında TSSB Tanı Ölçütleri

Kişiyi tehdit eden ya da yıkıcı nitelikte olağandışı stresli bir olay ya da duruma karşı, gecikmiş veya uzamış olarak ortaya çıkan uzun ya da kısa süreli bir yanıttır. Bu olay hemen herkeste ciddi bir sıkıntıya yol açabilecek niteliktedir. (örneğin doğal ya da insanların neden olduğu yıkımlar, savaş, ciddi kazalar, başkalarının vahşi bir biçimde öldürülmesine şahit olmak, işkence, terör, tecavüz ya da benzer saldırıların kurbanı olmak).

Tipik belirti, geri dönüşler(“flashbacks”) ve rüyalarla travmanın yineleyici bir biçimde yaşanmasıdır.

Zeminde ise inatçı bir “duygusuzluk” hali ve duygusal küntleşme, diğer insanlardan uzaklaşma, çevreye karşı tepkisizlik, haz alamama ve travmayı hatırlatacak etkinliklerden ve durumlardan kaçınma vardır. Travmayı hatırlatacak her türlü söz ve hareketten korku duyulur ve kaçınılır.

Otonomik bakımdan bir aşırı uyarılmışlık ve tetikte olma durumu, artmış irkilme tepkisi ve uyku bozuklukları vardır.

Anksiyete, depresyon, intihara eğilim görülebilir,

Başlangıç travmadan birkaç hafta ya da birkaç ay sonra ortaya çıkar (bu süre ender olarak 6 ayı geçer).

Nadiren kronikleşebilir ve kişilik bozukluğuna dönüşebilir.

Büyükler çocukların genellikle hep neşe ve mutluluk içinde yaşadıklarını düşünürler. Gerçekten de çoğu çocuklar için durum böyledir. Ancak bazıları için, bu çocukluk dönemi etkilerini yaşam boyu devam ettirebilecek nitelikte bir travma dönemi de olabilir. Örneğin ailede sevilen bir kişinin kaybı, anne ve babanın

birbirinden boşanması, anne ya da babadan birisinin aileyi terk etmesi, kardeşlerinden birinin çok ağır hasta olması veya ölmesi, üvey anne ya da babayla birlikte yaşamak zorunda kalması, anne ve babasından birisinin veya ikisinin alkolik olması, anne babasından birisinin ya da her ikisinin ölümcül bir hastalığa yakalanması gibi olaylar, çocuğu derinden üzen ve hayatını olumsuz yönden etkileyen olaylardır (Köylü, 2004).

2.3.2. Ebeveyn Kaybının Travmatik Etkisi

Farklı ölüm türleri arasında çocuğu en çok etkileyen durum ebeveyninin ölümüdür. Ebeveyn ölümü, sadece sevgi veren ve günlük gereksinimleri karşılayan birinin ölümü değil, aynı zamanda bütün yaşam dengesini de bozabilecek nitelikte bir durumdur. Kaybın ardından en az bir yıl içinde orta şiddette depresyon sıklıkla kendini gösterebilmektedir (Alıcı, 2010).

Ebeveyn kaybı ruhsal travmadır ve çocuklukta ortaya çıkabilecek en olumsuz yaşam olaylarından biridir. Ebeveyn kaybı yaşayan bir çocuğun ailedeki birçok karmaşık faktörden dolayı ruhsal, davranışsal ve duygusal açıdan savunmasız hale geleceği savunulmaktadır (Uluğ, 2008).

Çocuk için sevdiği birinin kaybı psikolojik bir yaralanmadır (Demirbilek, 2013). Yaşa bağlı olarak çocuklarda ebeveyn kaybına yönelik tepkiler ve psikolojik anlamlandırmalar farklılaşabilmektedir; bu durum küçük yaştaki çocuklarda yoğun bir kaygı ve endişeye neden olabilmektedir (Özgüven, 2014).

Ebeveyn kaybının çocuklar üzerindeki en önemli olumsuz etkisi, çocuğun bırakılma, terk edilme, sevilme gibi duygusal konularda eksiklik yaşaması ve bu yönde kaygılar taşımasıdır (Yavuzer, 2008). Çocuklar açısından ebeveyn kaybı, akademik başarıda düşüşe, düşük benlik saygısına sahip olmalarına ve daha fazla dıştan denetimli ve bağımlı olmalarına sebep olmaktadır. Ebeveyn kaybı nedeniyle erken yaşta alınan sorumluluk çocuğun ileriki yaşamında ve evlilik yaşamında kırılganlıklara neden olabilmektedir (Şentürk, 2006).

Çocuğun kaybettiği ebeveyn ile arasında çözülmemiş çatışmaları ve sorunları da bulunuyorsa, çocuğun ruhsal açıdan birçok soruna açık hale gelmesi kaçınılmaz olur. Çocuğun bilişsel gelişimi açısından ebeveyn kaybı ve ebeveyn kaybının yol

açabileceği sorunları tek başına göğüslemesinin de oldukça zor bir yaşantı olması beklenebilir. Bu açıdan bakıldığında, ebeveyn kaybının öğrenilmiş çaresizlik, baş etme mekanizmaları açısından ebeveyn modelinden yoksunluk ve sosyal destek azlığı gibi sonuçlarının çocuğu daha çok zorladığı ve yetişkinlikteki depresyon için zemin hazırladığı öne sürülmüştür (Uluğ, 2008).

Brown ve Goodman (2005) 11 Eylül Saldırısının ardından babasını kaybetmiş çocuk ve ergenlerde depresif ve travmatik yası düşündüren semptomları gözlemlemişler. Aile çevresinin depresyon ve intihar düşünceleri açısından en önemli belirleyicileri arasında bulunduğu göz önüne alınırsa ebeveyn kaybının yetişkinlikteki ruh sağlığını nasıl etkilediğinin anlaşılması önemli olacaktır. (Uluğ, 2008).

Çocuklukta yaşanan ebeveyn kaybı ve ayrılıklarının yetişkinlikteki psikopatolojiyi (depresyon, anksiyete ve somatizasyon bozuklukları) etkilediği konusunda fikir birliği bulunmaktadır. Bir ebeveynin kaybı ile kalan ebeveynin de evin düzeni ile ilgili tüm sorumluluklar kendisine kalmış olduğundan, bunlarla fazla meşgul olacağı için ya da belki de yalnızca kendi yası ile meşgul olacağı için çocuk, her iki ebeveynini birden kaybetmiş sayılabilir. Ayrıca çocuğun ebeveyn kaybı ile ilgili kendini suçluyor veya sorumlu tutuyor olma ihtimali, çocuğu depresyon açısından daha riskli konuma düşürmektedir. Kişinin ölümü engelleyememiş olma konusunda kendisini sorumlu hissetmesinin depresyon düzeyini artırabileceği gösterilmiştir (Uluğ, 2008).

Travmatik yaşantılar sonucu yetişkinler bile karmaşık tepkiler verebilirken ebeveyn kaybı başta olmak üzere çeşitli nedenlerle travmatize olmuş çocukların travma sonrası dönemdeki tepkilerini anlamak daha özel bir çaba gerektirmektedir. İnsanların travmatik bir hâdiseden sonra duygu ve düşüncülerini doğru yollarla ifade ederek uygun bir yas dönemi geçirmeleri sonraki yaşamlarındaki ruh sağlıklarını da etkileyebilmektedir. Erken çocukluktaki kayıp, hatıra ve duygular da bu anlamda üzerinde durulması gereken bir noktadır. Bu nedenle çocukların duygularını ve anılarını onlara uygun yöntemlerle ifade etmelerini sağlamanın hem önleyici hem de sağaltımsal bir yönü vardır.

Ebeveyn ölümü kişi yaşamın hangi döneminde olursa olsun sarsıcı bir yaşantıdır. Bununla birlikte anne ya da babanın beklenmedik, ani ölümü henüz yaşamın çok başında olan çocuklar için şüphesiz çoğunlukla travmatik bir yaşantı olarak görülmektedir (Alıcı, 2010).

Terr'e (1991) göre "ruhsal travma" ani, beklenmedik ve karşı konulamaz bir şekilde fiziksel veya duygusal saldırıya bağlı olarak meydana gelmektedir. Bu tanımdan da hareketle söylenebilir ki; çocuklar için ebeveyn kaybı erken dönemde yaşanmış, duygusal bütünlüğü bozan ani ve beklenmedik bir durumdur. Çocuklar travmatik olaylara maruz kaldıklarında gelişimsel süreçleri zarar görür ve sonraki gelişim evrelerinde problemler ortaya çıkabilir. Olay öncesinde ve sırasında yaşanan stres ve gerilim çocuğun başa çıkma stratejilerini ve direncini tehdit eder. Bakımından sorumlu kişilere duyulan güven hissi, kişilik gelişiminde önemli etkiler yaratır. Bu güven ilişkisi sarsılırsa, örneğin olay esnasında ebeveynlerinin yetersizliği ile karşı karşıya gelirse veya korunmaya ihtiyaç duyduğunda ebeveynlerini yanında bulamazsa, çocuk kendine ve başkalarına karşı güvenini kaybeder. Örneğin; erken dönemde ebeveynlerden birinin ölümü, çocuk için güven ilişkisi kurma noktasında bir eksiklik yaratabilir.

Travmanın çocuk ve gençler üzerindeki uzun dönemli etkilerini araştıran çalışmalar T.S.S.B. belirtilerinin bazen zaman içinde kendiliğinden düzeldiğini, bazı çocuk ve ergenlerde ise klinik bir bozukluk düzeyine ulaşmadan yıllarca sürebileceğini ve hayatı etkileyebileceğini göstermektedir (Alıcı, 2010).

Çocuğun uygun bir ortam hazırlanarak sağlıklı bir yas tutma süreci ile ruhsal uyumunun sağlanabileceği ve bu sayede kaybın olumsuz etkilerinden korunabileceği düşünülmektedir. Ebeveyn kaybının okul yaşı çocuklarının ruh sağlığı problemleri, düşük akademik başarı, düşük kendilik saygısı ve daha fazla dışsal kontrol odağı gibi olumsuz sonuçlar doğurabileceği bildirilmiştir (Uluğ, 2008).

2.3.3. Boşanmanın Travmatik Etkisi

Boşanma, eşler için mutsuz bir evlilikten çıkış olsa da yine de travmatik bir süreçtir. Ayrılmanın kaçınılmaz ve gerekli olduğu durumlarda bile boşanma, problemlerin bitmesi için yeterli olmamaktadır (Yörükoğlu, 2010).

Boşanma bireyin yaşamındaki önemli değişimlerden biri olarak travmatik bir etkiye sebep olabilir. Bir başka deyişle boşanma, çeşitli değişkenlere bağlı olarak psikolojik travma yaratabilecek bir yaşam olayıdır. Nitekim boşanma sonrası süreç konusunda farklı kültürlerde yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde, boşanmış annelerin evli annelere göre daha yüksek oranda stres yaşadıkları ve ekonomik zorlukların, yalnız anne olmanın, ruhsal sıkıntının bu durumu arttırdığı belirlenmiştir.

Boşanmış kadınlar için stresli yaşam olaylarının ve depresif bulguların anlamlı biçimde boşanmadan hemen sonraki dönemde artış gösterdiği, yani ayrılık kısmının travmatik olarak algılandığı bu kısmın da yasal boşanma kısmına denk geldiği belirlenmiştir (Keskin, 2013).

Boşanma, eşleri ekonomik yönden sarsmakta, psikolojik yönden örselemekte ve sosyal etkileşimlerini etkilemektedir. Çocuklar üzerindeki etkisi ise karmaşık sorunlar doğurmaktadır (Yörükoğlu, 2010).

Ebeveynlerin boşanmasının özellikle de kısa süreli etkileri açısından stresli bir yaşantı olduğu bilinmektedir. Uzun süreli etkileri açısından bakıldığında da, anne baba ayrılığının daha sonraki depresyon açısından risk teşkil ettiği bulunmuş olsa da, boşanmanın ergenlik döneminde gerçekleşmesi daha küçük yaşlara göre psikopatoloji riskini oldukça azalttığı belirtilmiştir (Uluğ, 2008). Bunun sebebi çocukların evlilik çatışmasından algıladıkları tehdidin yaş büyüdükçe azalması ve bu gelişimsel farklılığın büyük çocukların çatışmanın nedenlerini anlamada ve çatışmayı değerlendirmede daha etkin hale gelmesi olabilir (Şendil ve Kızıldağ, 2003). Benzer bir biçimde, yaşam olayları ve bilişsel gelişimin incelendiği bir araştırmada, yaşı artması ile yaşam olaylarına yapılan yüklemelerin farklılaştığına, bu farklılığın da depresyon riskini azalttığına dair bulgular elde edilmiştir. Gözlenen bu gelişimsel farklılık, boşanma ve kayıptan etkilenme düzeylerinin de yaşa göre değişebileceğini düşündürmektedir. Boşanma ya da kayıp sonrası erkeklerin (ailelerin babaları)

incelendiği bir araştırmada babaların da psikolojik uyumlarının etkilendiği bulunmuştur. Boşanma ya da kayıptan etkilenen ebeveynin de çocuğun ruh sağlığını hem model olması açısından, hem de gerekli kaynakları sağlamadaki yetersizliğinden çocuğu olumsuz yönde etkilemesi muhtemeldir. Yetişkinliğe uzanan yolda ebeveyn yokluğunun ele alındığı çalışmalarda ebeveyni kaybetme türünün incelenmemesinin ebeveynlerin boşanması ya da kaybı gibi farklı deneyimlerin bireyleri farklı etkileyebileceği ihtimalinin göz ardı edilmesine yol açabileceği düşünülmektedir. Bu ayrımın yapılmasının gerekliliği, boşanma ve ölüm gibi iki ayrı deneyimin bireyin hayatında da farklı sonuçlar doğurma potansiyelinden kaynaklanmaktadır. Ebeveynin ölmesi ile birlikte birey ebeveynini tamamen kaybetmektedir; ancak boşanma söz konusu olduğunda tamamen bir kayıp gözlenmeyebilmektedir. Literatürde anne baba kaybı ile ayrılığının farklı etkilerini inceleyecek ve aynı zamanda anne babadan ayrılmanın uzun süreli etkilerini inceleyecek çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Amato, 1991). Hangi çocukluk deneyiminin hangi psikopatoloji ile sonuçlanabileceğine dair bulguların elde edilememiş olması aynı zamanda bu alandaki araştırmaların da sınırlılığı olarak bildirilmiştir (Uluğ, 2008).

Boşanma sonrası çocuklarda kaygı, depresyon ve stres gibi ruhsal travmalar görülebilmektedir (Demirbilek, 2013). Aynı zamanda aile ve sosyal ilişkileri olumsuz etkilenmektedir (Dingiltepe, 2009). Anne baba ayrılığı sonrası ergen, terk edilmişlik duyguları ile evden uzaklaşabilir, kayıp ve öfke duyguları yaşayabilir, akademik olarak güçlük çekebilmektedir. Ergenlik döneminde çocukların anlık duygusal değişimler ve duygu yoğunlukları yaşamaları onların bu süreci ne kadar depresif atlattıklarının bir göstergesidir (Kulaksızoğlu, 2000). Bu dönemde ergenler problem çocuk, problem genç olarak ortaya çıkabilirler ve boşanmanın etkisiyle diğer ebeveyne karşı düşmanlık ve öfke duyabilirler. Tabi ki bu durum evden ayrılan ebeveynin yerini kimin doldurduğuna, geriye kalanlarla olan ilişkisine göre değişebilmektedir (Yörükoğlu, 2010).

Boşanma ile ailenin parçalanması çocuğu, anne veya babanın ölümünden daha çok etkilemekte ve sarsmaktadır. Çünkü çocuğun boşanmaya uyum sağlaması, ölüme uyum sağlamasından daha uzun bir süreç gerektirir (Özgüven, 2014). Bu nedenle boşanma çocuğun gelişiminde bir travmadır ve gelişimsel problemlere neden olmaktadır. Ebeveynlerin, çocuklarının da bu sürecin içinde bulunduğunu ve

ayrılanların sadece eş olup çocuklardan boşanamayacaklarını bilmeleri gerekir (Demirbilek, 2013). Ebeveyn kaybı sebebiyle erken yaşta alınan sorumluluk çocuğun ileriki yaşamında evlilik hayatında kırılganlıklara neden olabilmektedir (Şentürk, 2006).

Amato ve Booth (1991) boşanmış aile çocuklarının olumsuz yaşantılarla karşılaşma oranlarının, ebeveyn kaybı yaşayan çocuklara oranla daha fazla olduğunu belirtmektedirler. Ebeveyn kaybı veya ayrılığı yaşayan çocuklar kaba kuvvete ve şiddete tam ve bozulmamış aile çocuklarına göre daha çok başvurabilmektedirler (Şentürk, 2006). Amato, “Çoğu araştırma boşanmış ailelerin en kötü durumda, ebeveynlerden birini ölüm yoluyla kaybetmiş ailelerde orta seviyede ve bozulmamış ailelerde ise en iyi durumda olduklarını ” söylemektedir (Demirbilek, 2013).

Parçalanmış ailelerde hangi nedenle olursa olsun yaşanan olumsuz yaşantılar bireyde ciddi duygusal çökkünlüklere neden olabilir. Aile bütünlüğünün bozulması ile belli bir düzen içerisinde yaşamlarını devam ettiren eşler ve çocuklar ciddi bir travma ile sonuçlanabilmektedir. Çocuk için dünyanın yorumlanmasında ve toplumun temsil edilmesinde, çocuğun çevresindeki olaylarla kurduğu ilişki biçimi, anne babası tarafından gösterilen ilişki biçimine göre oluşur (Erürker, 2007).

Boşanma sonrasında bireyler tıpkı ölüm gibi yas sürecine girebilirler. İlk aşamada hislerin donması ve şok hali ardından kaybedilen kişiyi arama ve özlem çekme, üçüncü aşamada kişisel organizasyonun sarsıntıya uğraması, kendini organize edememe görülür. Dördüncü aşamada umutsuzluk, beşinci aşamada ise bir dereceye kadar yeniden organize olma başlar. Yas sürecine eşlik eden depresyonun çocuklu ebeveynde belirgin bir psikolojik çöküntü yaratması çevresindekilere, doğal olarak da çocuklarına ilgi ve duyarlılığın azalmasına yol açar. Bu durum aynı zamanda boşanmış ebeveynlerin çocuklarına karşı bir belirsizlik yaşamalarına da neden olabilir ve çocuklarıyla istenilen düzeyde ilgilenmelerini engelleyebilir (Fiyakalı, 2008).

Eşlerin boşanma olayından sonra gösterdikleri tepkilere benzer tepkiler çocuklarda da görülmektedir. Çocuklarda görülen bu tepkilerin aşamalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Boşanmanın kabul edilmeyip inkar edilmesi.
2. Boşanmayı yaratan nedenlere öfke duyulması.
3. Ebeveynleri birleştirme çabası içine girilmesi.
4. Depresyon ve çöküntü yaşanması.
5. Boşanma durumunun kabul edilmesi (Özgüven, 2014).

Çocuklar bu aşamalardan geçerken karmaşık ve yoğun birçok duyguyu aynı anda iç içe yaşayabilirler. Üzüntü, kaygı, öfke, gücenme, korku ve suçluluk bunlar arasında sayılabilir. Ayrıca çocukların boşanmadan sonra stresli bir sürece girdikleri; bunun sonucunda da gelişimsel, duygusal ve davranışsal gerilik gösterdikleri gözlemlenmiştir. Çünkü çocuğun ailesinde ve çoğunlukla çocuğun yaşam koşullarında bir düzen değişikliği meydana gelir. Yine de boşanma ve ayrılığın çocuk üzerindeki stres boyutları tam olarak anlaşılamamaktadır (Fiyakalı, 2008).

2.4. YALNIZLIK

Yalnızlığı tanımlamak kavramın karmaşıklığı nedeniyle güçtür. Yalnızlık insanlara oldukça acı veren bir duygudur. Dolayısıyla insanlar yalnızlıklarıyla yüzleşmekten kaçınırlar. Hatta psikiyatristlerin dahi yalnızlık üzerine çalışma yapmaktan kaçındığı söylenebilir. Her ne kadar yalnızlık kavramı karmaşık olarak görülsün ve yalnızlıkla yüzleşmekten kaçınılsa da ilgili literatür incelendiğinde farklı yazar ve kuramcılar tarafından yapılan çeşitli tanımlara rastlanmaktadır (Körler, 2011).

Pepleu ve Perlman (1984)'e göre yalnızlık, bireyin var olan sosyal ilişkileri ile arzuladığı sosyal ilişkileri arasındaki farklılık sonucu yaşanan hoş olmayan bir duygu durumudur. Sullivan (1953) yalnızlığı başkalarıyla yakınlık kurma ihtiyacının yeterince giderilmemesi sonucu ortaya çıkan oldukça nahoş, rahatsız edici bir yaşantı olarak kavramsallaştırılmıştır (Koçak, 2008).

Weiss (1973) yalnızlığı, kişinin ihtiyaç duyduğu sosyal ilişkilerin olmaması ya da değişik sosyal ilişkileri bulunmasına rağmen, bu ilişkilerde yakınlığın,

içtenliğin ve duygusallığın bulunmamasına gösterilen bir tepki olarak ele almıştır (Kızıldağ, 2009).

Rogers (1994) yalnızlığın bireyin başkaları ile hiçbir gerçek ilişkisinin olmadığını hissettiği an ortaya çıkan bir durum olduğunu belirtmiştir (Altundağ, 2013).

Fromm (2003)'a göre yalnızlık duygusunun yaşanması korku uyandırır, gerçek anlamda da tüm korkuların kaynağıdır. Yalnız olmak, her şeyden kopmak, insana has güçleri kullanamamak anlamına gelir. Bu nedenle yalnız olmak, çaresiz olmak, dünyayı, insanları ve nesneleri kendi gücüyle kavrayamamaktır. Çözüm yolu, bir ölçüde, bireyin ulaşabileceği kişilik düzeyine bağlıdır (Uyanık, 2007).

Young (1982) ise yalnızlıkla ilgili tanımına, doyurucu kişilerarası ilişkilerin yokluğu veya algılanan yoksunluk durumuyla beraber, bu gerçek ya da algılanan yoksunluğa ruhsal zorlanma belirtilerinin eşlik etmesi durumunu eklemektedir (Koçak, 2008).

Yalnızlık, olumsuz, huzursuz eden ve hatta acı veren şekillerde yaşanabilir; her bireyin yaşamını etkileyebilen yaygın, depresif ve zayıf düşüren bir durumdur (Altundağ, 2013).

Yalnızlık kavramının ortak bir tanımı bulunmamakla beraber genel kabul görmüş tanımı “bireyin var olan ilişkileri ile arzuladığı sosyal ilişkileri arasındaki farklılık sonucu yaşanan nahoş bir duygu durumudur” şeklinde ifade edilmektedir. Yalnızlık tanımlarının bir diğer ortak noktası ise yalnızlığın istenmeyen, kişiyi huzursuz eden ona acı veren bir duygu olmasıdır. Booth (2000), ciddi anlamda yalnızlık yaşayan kişilerin kendilerini mutsuz, berbat, amaçsız ve boşluk içinde hissettiklerini ifade etmektedir. Fromm (1965) ise yalnızlığı soğuk algınlığı ile karşılaştırmış ve yalnızlığı kolay yakalanılan, tedavisi zor, nadiren ölümcül olan ancak her zaman hoş olmayan ve bazen de tahammül etmenin ötesinde berbat bir duygu olarak tanımlamıştır (Körler, 2011).

Geçtan (2004) yalnızlık ile tek başına olma kavramları birbirlerinin yerine kullanılmakla beraber aslında bu iki kavramın birbirinden değişik anlamlar içerdiğine

değirmiştir. Yalnızlık bireye acı veren, istenmeyen bir durum iken tek başına olmak kimi insanlar tarafından tercih edilebilen bir durumdur. Örneğin kimi yaratıcı bireyler yapıtlarını yalnızca tek başına olduklarında çıkarabilirler (Altundağ, 2013).

Yalnızlık konusuna açıklık getirebilmek, kavram karmaşıklığı nedeniyle bir hayli güçlükler doğurmaktadır. Öncelikle iki tür yalnızlığı birbirinden ayırmak gerekir. Bunlardan birincisi fiziki bir durum olup, insanın çevresinde başka insanların bulunmaması halidir. Robinson Crusoe'nun yalnızlığı temelde böyle bir yalnızlıktır. İkincisi ise psikolojik bir yalnızlık hissidir. Bu anlamıyla yalnız kişi, büyük kalabalıklar içerisinde dahi kendini yalnız hissedebilir. Kolayca anlaşılabilceği gibi bu iki yalnızlık birbirine dönüşebilmektedir. Bu araştırmada ele alınan yalnızlık ikinci türden, yani psikolojik yalnızlık hissidir.

Ergenler için yalnızlık ise, akranlarla sosyal ilişkilerde yetersiz olmaktan kaynaklanan; kaygı ve olumsuz etkilerle ortaya çıkan bir durum olarak tanımlanmaktadır. Arada sırada görüldüğünde patolojik etkileri olmamakla beraber, sıklıkla yaşanan bir durum olduğunda, gencin uyum sağlamasıyla ilgili olarak hayatının diğer alanlarına da yansımaktadır (Altundağ, 2013).

Horney (1991)'e göre bütün insanlar ara sıra yalnız kalmak isteyebilirler. Anlamlı olan bir yalnızlık duygusu nevrotik değildir. Fakat insanlarla ilişki kurmaya, onlarla beraber olmaya dayanılmaz bir gerilim eşlik ediyorsa ve yaşamdan uzaklaşma temelde bu gerilimden kaçmaya yönelik bir araç durumuna gelirse bu yalnız olma arzusu nevrotik coşkusal yalıtımın bir göstergesi olur (Bilgi, 2005).

2.4.1. Çocuklarda Yalnızlık

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde yalnızlık kavramının öncelikle yetişkinlerde ve ergenlik sonrası gençlerle çalışıldığı gözlenmiştir. Yalnızlığın çocuklarda karşılaşılan bir sorun olabileceği, çocukların da bu durumdan olumsuz etkilenebileceği araştırmacıların dikkatini çekmemiştir. Weiss (1973) çocukların yalnızlıklarını fark edemeyeceklerini, yalnızlığın ergenlik dönemi ve sonrasında bireyi olumsuz yönde etkileyeceğini söylemiştir. Fakat çocukların yalnızlık kavramını nasıl algıladıkları, tek başınalık ve soyutlanma gibi kavramları ayırt edip

edemedikleri konusunda pek çok çalışma yapılmıştır. Araştırma sonuçları, çocukların yalnızlık kavramını doğru bir şekilde algıladıklarını, durumsal ve duygusal yalnızlığı ayırt ederek, yalnızlığın hoş olmayan bir duygu olduğunu ve tek başınalıktan farklı bir durum olduğunu ifade ettiklerini göstermektedir. Yakın zamanda yalnızlık üzerine yapılan çalışmalar yalnızlığın çocuklar için de önemli bir sorun olduğunu göstermiştir. Berguno ve arkadaşlarının (2004) de yaşları 8 ile 10 arasında değişen ilkokul öğrencileri ile yaptıkları çalışmada, çocukların %80 oranında okulda yalnızlık yaşadığını ifade etmişlerdir (Körler, 2011).

Çocukluk yalnızlığı, çocukların sosyal ilişkilerinde algıladıkları doyumsuzluk olarak ifade edilmektedir. Çocukların akranlarıyla olumlu ilişkiler geliştirmelerinde bir grup tarafından kabul edilmeleri epeyce önemlidir. Birçok çocuk kolayca arkadaş edinmekte, sosyal ortamlardan zevk almakta, çabucak bir oyuna dahil olabilmektedir. Fakat bazı çocuklar için bu kadar da kolay olmamaktadır. Çocuklarda yalnızlığa sebep olan önemli bir faktörün akranları ile kurdukları ilişkiyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Körler, 2011). Yapılan birçok araştırma sonucu da bu görüşü desteklemektedir. Akranları tarafından reddedilen, dışlanan, popüler olmayan çocuklarda ve ergenlerde yalnızlık yaşandığı (Kaya, 2005). ayrıca çocukların olumsuz bir sosyal deneyimden kendilerini sorumlu tuttıkları, kendilerini yeteneksiz olarak algıladıkları veya sosyal saygınlıkları olmadığı ve başkaları tarafından reddedildikleri düşüncesi görülmektedir. Bu ise çocuklarda sosyal geri çekilmeye, depresyona, kırılgan kişilik yapısına ve sorunları içselleştirme eğilimine yol açmaktadır. Yalnızlık yaşantısı yetişkinlerde olduğu gibi çocuklarda da bazı olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Körler, 2011)

2.4.2. Ergenlerde Yalnızlık

Ergenlik insan yaşamının oldukça uzun ve zor bir evresidir. Bu dönem tutarsız, düzensiz, karmaşık duyguların yaşandığı bir süreçtir (Yavuzer, 2008). Ergenlik döneminin kendine has bir takım sıkıntıları bulunur. Bu dönemde ergenler bir arayış içerisindeyler, kendilerini keşfetme, kimlik kazanma ve birey olarak kabul görme endişesi taşırlar. Bir taraftan bedensel değişimlerine uyum sağlamaya çalışırken diğer taraftan ailesiyle, sosyal çevresiyle çatışma içerisine düşebilirler. Bu dönemde ergenlerin en büyük destekçisi yaşıtlarıdır. Ergenler benzer sorunları yaşayan arkadaşlarıyla bir arada olmaktan hoşlanırlar, bir gruba ait olmak, o grupta

söz hakkının olması onlar için önemli bir ihtiyaçtır. Her ne kadar bazen yalnız kalmak isteseler de aslında akranları tarafından kabul görmeyi beklerler. Bu nedenle bir gruba dahil olamayan, dışlanan, arkadaş edinme becerisi gelişmemiş ergenlerin bu dönemde yaşayabilecekleri önemli sorunlardan birisi yalnızlık duygusudur. Antognoli-Toland (2000) ergen ve genç yetişkinlerin yaklaşık %20 ila %50 oranında yalnızlıktan etkilendiğini ifade etmektedirler. Demir ve Tarhan (2001) ise ergenliğin önemli ve gelişimsel bir süreç olması sebebiyle özellikle ergenlikte yalnızlık duygusunun yaygın olarak karşılaşılan bir durum olduğunu ifade etmektedirler. Manfusa (2001) de ergenler arasında yalnızlığın etnik kimliğe bakılmaksızın yaşanabildiğini vurgulamıştır. Ergenlerde yalnızlık çoğunlukla kimlik bunalımının bir sonucu olarak düşünülmektedir. Bu değerlendirme Erikson (1963)'nın psiko-sosyal gelişim kuramı ile ilişkilendirilmektedir. Erikson bireylerin 8 dönem içerisinde psiko-sosyal gelişimini tamamladığını ifade etmektedir. Bu dönemlerin kendine has dönüm noktası ve krizleri mevcuttur. Ergenlik ise “kimlik kazanmaya karşı kimlik karmaşası” dönemini içermektedir. Ergen kendisine uygun bir kimlik edinimi sağladıktan sonra yakın ilişkiler kurmaya hazır olacaktır. Sağlıklı bir biçimde kimlik kazanımı sağlayamayan ergenler yakın ilişkiler kurmakta da zorlanacak, yalnızlık ve yalıtılmışlık yaşayacaklardır (Körler, 2011).

Brennan'a (1982) göre ergenlik, yalnızlık kavramının yoğun ve fark edilebilen bir olgu olarak ilk ortaya çıktığı yaşam dönemidir. Her ne kadar yalnızlığın ölçülmesinde güçlükler olsa da elde edilen veriler, ergenler arasında yalnızlığın acı verici ve yaygın bir durum olduğunu göstermektedir (Yücel, 2009).

2.4.3. Ebeveyn Kaybı Yaşamış Çocuk ve Ergenlerde Yalnızlık

Yalnızlık, tüm insanlık için her zaman var olan ve gelecekte de var olacak bir süreçtir. Ölüm, ayrılık gibi yaşam deneyimlerine ilâve olarak, dünyanın geçirdiği dönüşüm içerisinde, her birey yalnızlıkla tanışmaktadır.

Rokach ve Brock'a (1998) göre yalnızlık, yaşam sürecinde, belli bir zamanda, her insanın yaşayabileceği bir deneyimdir. Bu durum bazen önemli bir kişinin kaybı, bazen evden ayrılma gibi nedenlerle ortaya çıkabilmektedir (Keleşoğlu, 2014). Yalnızlığı tamamen önlemek mümkün olmamakla birlikte, başarılı bir biçimde yönetme imkânı vardır (Duyan ve ark., 2008).

Sevilen bir kişinin ölümü halinde, bireyler bazen o kadar zlrleri ki, insanlardan ve her türlü insan ilişkilerinden uzaklaşarak bir süre kendi köşelerine çekilebilirler. Sevdigini kaybeden birey ümitsiz bir biçimde kendisini yalnız hisseder, yalnız kalma ve terk edilme korkuları oluşturur. Özellikle çocukları en fazla etkileyen durum kendilerinin yalnız kalma ve terk edilme duygularıdır. Uykusuzluk, iştahsızlık, konsantrasyon eksikligi, genel fiziki rahatsızlık, enerji kaybı tüm bunlar, matem ve acı sonucu ortaya çıkan bazı depresyon semptomlarıdır (Köylü, 2004).

Büyüklerinin kendisini bir gün terk edeceği, bir tehdit ya da cezalandırma aracı olarak kullanıldığında ocuk, kendini yalnız bırakılmış hissedebilir. Bazı ocuklarda ayrılık ve terkedilmişlik korkusu daha sonra ortaya çıkacak olan ölüm kaygısının psikolojik öncüsü niteliğindedir. Bir lm olayında çocukta ve ailede ortaya çıkan üzüntü, zlem, arama ve yalnızlık anlaşılabılır ve öngörülebilir belirtilerdir (Tarhan ve İnci, 2009).

Kayıp yaşayan bir ocuk için en önemli nokta, ebeveyninin acı çeken çocuğu ciddiye almasıdır. Ailede lm olduğuanda zaman zaman yetişkinler çocukların kendileri kadar acı çekmediklerini düşünürleri, çocukların bu süreçten ne kadar ve nasıl etkilendiklerini anlamayabilirler. Ebeveyn öncelikle ocuğuun duygularını ifade etmesine yardımcı olmalıdır. Yaşanılan olaylar, duyulan yalnızlık ve üzüntü, geçmişte yaşanılan mutlu zamanlar, geleceğe ilişkin planlar üzerine konuşmak hem ocuk hem de diğer aile yeleri için oldukça yardımcı olacaktır. Bağımlı ilişkiler de yas sürecine olumsuz etki etmektedir. Ölen kişi, kayıp yaşayan kişi için bir bağlanma figürü oluşturuyorsa, idealize edilmiş bir kişiye ya da kayıp yaşayan kişinin kendilik değerini artırıyorsa, yas tutan birey kendini yalnız, çaresiz ve kolay incinebilir (vulnerable) hissedebilir. Bu durumda birey kaçınma davranışı geliştirebilir ve artık ölen kişinin bulunmadığı bir dünyaya yeniden uyum sağlama konusunda zorluklar yaşayabilir (Gizir, 2006).

Koçak (2007) ebeveyn kaybının özellikle küçük yaştaki çocuklar üzerindeki en önemli olumsuz etkisinin ocuğuun bırakılma, terk edilme, sevilmemesi gibi duygusal konularda eksiklik yaşaması olduğuunu belirtmektedir. Ayrıca bu terk edilmişlik duygusunun çocukta uyumsuzluk, yalnızlık ve boşluk duyguları oluşturduğuunu da belirtmektedir (Demirbilek, 2013).

2.4.4. Ebeveynleri Boşanmış Çocuklarda Yalnızlık

Ebeveyn birlikteliğinin bitmesi ile çocuk, depresyon ve çöküntü gibi ruhsal durumlar yaşamakta ve bu durum çocuğu hırçınlık, tedirginlik ve saldırganlık davranışlarına sevk edebilmektedir (Özgüven, 2014). Terk edilmişlik duygusu çocukta yalnızlık ve boşluk duyguları oluşturabilmektedir (Demirbilek, 2013).

Boşanmanın karmaşık yapısı, çocuklar üzerindeki etkisinin tam olarak anlaşılabilmesini zorlaştırmaktadır. Ancak ebeveynlerinin ayrılmasının çocuk üzerinde kısa ve uzun vadede farklı etkiler yaratması kaçınılmazdır. Özellikle boşanmanın gerçekleştiği ilk dönemde ebeveynlerinin ayrılmasının çocuk üzerindeki olumsuz etkileri fazla olmaktadır. Bu dönemde çocuklar uygun olmayan sosyal şartların da etkisiyle regresif belirtiler gösterip, ebeveynlerini kaybetme ve yalnız kalma korkusu yaşamaktadır (Aydın, 2009).

Boşanmayla yalnızlık arasında ilişki olduğunu belirten bir araştırmaya göre, kadınlar yalnızlıktan erkeklere göre daha çok etkilenmektedir. Yalnızlık en fazla, kadınların ekonomik durumu sınırlayıcı bir faktör olarak deneyimledikleri ve yapmaları gereken bir iş varken sorumluluğu paylaşacak biri olmadığını düşündükleri sosyal durumlarda hissedilmektedir (Keskin, 2013).

Anne ve babası boşanmış olan ergenler yalnızlık ve genel yaşam doyumu açısından anne ve babası birlikte olanlara göre dezavantajlıdır (Çivitci, 2009). Ayrılık sonrası ebeveynin aşırı koruyuculuk hali çocukta ebeveyne karşı bağımlılığı arttırmakta, içe kapanık bir kişilik yapısına bürünmesine neden olmaktadır (Çivitci, 2009).

Çocuklar, evden ayrılan ebeveynle araları iyi olmasa bile ayrılan kişinin yokluğunu hissederler. Aile tüm bireyleriyle bir bütünlüktür ve çocuklar da bunun böylece devam edip gideceğini düşünürler. Aileden birinin sürekli olarak ayrılıp gitmesi onlarda müthiş bir boşluk hissi uyandırır. Ayrıca sadece evden ayrılan ebeveynin yaşattığı yalnızlık yanında başka yalnızlıklarla da yüz yüze kalır. Evde birlikte kalan ebeveyn, artı işler yapmak zorunda kalacağı için kendisine ayıracağı zaman da sınırlı olacağından, çocuklar daha çok tek başına kalabilirler. Küçük çocuklar hayali arkadaşlar yaratarak kendilerini oyalayabilirler. Ancak yaşça büyük

olanlar, ebeveynleri eve gelinceye kadar sıkılırlar, yalnızlık hissederler ve kendilerini idare etmek, korkuları ile baş başa kalmak gibi durumlarla yüz yüze kalırlar. Dolayısıyla içinde bulundukları duruma üzülmek ve aileyi tekrar bir araya getirmek hayalleri kurmak için fazlasıyla zaman bulurlar (Türkarşlan, 2007).

Bireyin sosyal ilişkilerinde niceliksel ve niteliksel olarak yetersizlik algıladığında ortaya çıkan rahatsız edici bir yaşantı olarak tanımlanan yalnızlık, başka bir deyişle sosyal ilişkilerde ulaşılan düzey ile istenen düzey arasındaki öznel uyumsuzluktur. Görüldüğü üzere yalnızlık, kişiler arası etkileşim sistemlerindeki yetersizlik sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ailenin bireyler arası etkileşim sisteminin önemli bir unsuru olduğu dikkate alındığında, anne ve baba ilişkilerindeki yetersizliğin bireyin yalnızlık duygusu yaşamasında olumsuz bir rol oynayabileceği düşünülebilir. Brage ve Meredith (1993) tarafından ergenler üzerinde yapılan bir araştırmada, ailenin etkililiğinin ve anne-ergen iletişiminin yalnızlık ile olumsuz yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Daha önce yapılmış bazı çalışmalar, anne-babası boşanmış çocukların anne-babası boşanmamış çocuklarla karşılaştırıldıklarında kendilerini babalarına daha az yakın hissettiklerini, babalarından daha az destek algıladıklarını, kardeşleri ile daha fazla çatışmalar yaşadıklarını ve daha az aile birliği algıladıklarını ortaya koymaktadır (Amato, 1987). Bu araştırmaların da işaret ettiği gibi boşanma, aile sisteminde ve anne baba ve çocuk ilişkisinin niteliğinde değişimlere neden olmakta, anne-baba ve çocuk arasındaki duygusal bağların çözölme riskini artırmaktadır. Bu durumda anne-babası boşanmış çocuklar, anne ve babaları ile aralarındaki duygusal uzaklık nedeni ile artan biçimde reddedilmişlik duygularını yaşayabilirler ve bunun bir sonucu olarak kendilerini yalnız hissedebilirler. Garnefski ve Diekstra (1997) parçalanmış aileden (tek ebeveynli veya üvey ebeveynli) gelen ergenlerin, yalnızlık düzeyinin tam aileden olanlara göre daha fazla olduğunu gösteren bir araştırma da bu görüşü desteklemektedirler (Çivitci ve ark., 2009).

Ülkemizde anne-babası ayrı/boşanmış ve boşanmamış olan çocuk ve ergenlerde kaygı (Öztürk, 2006), öfke (Fiyakalı, 2008), benlik saygısı (Kuyucu, 2007; Öztürk, 2006), psikolojik dayanıklılık (Özcan,2005) gibi değişkenlerin karşılaştırmalı olarak incelendiği çalışmalar bulunmakla birlikte, gerek yalnızlık

gerekse yaşam doyumunu ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır (Çivitci ve ark., 2009).

Anne-babası boşanmış olan ergenler, anne-babaları ve kardeşleri ile ilişkilerinin niteliğinde olumsuz değişimler yaşadıkları ve daha az aile birliği algıladıkları için, kendilerini daha yalnız hissetmeleri beklenebilir (Amato, 1987).

Bu yalnızlık duygusu yaşamlarını daha olumsuz değerlendirmelerine yol açabilir. Ayrıca, boşanma sonrasında çocukların yaşam biçimi ve koşullarındaki değişimler, yalnızlıktan bağımsız olarak yaşamlarını daha olumsuz algılamalarında bir etmen olarak görülebilir (Çivitci ve ark., 2009).

BÖLÜM III

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma “tarama modeli” olarak tasarlanmıştır. “Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekilde betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez” (Karasar, 2009).

3.2. Araştırmanın Örneklemi Ve Evreni

Araştırmanın evrenini İstanbul ili içerisinde yaşayan anne veya babasını kaybetmiş çocuk ve ergenler ile anne ve babası boşanmış çocuk ve ergenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise İstanbul ili içerisinde rastlantısal olarak seçilen 53 anne veya babasını kaybetmiş çocuk ve ergenler ile 53 anne ve babası boşanmış çocuk ve ergenler oluşturmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Bireylere uygulanan travma sonrası stres düzeyi ölçeğinin genel güvenilirliği $\alpha=0.908$ olarak yüksek derecede güvenilir bulunmuştur.

Bireylere uygulanan yalnızlık ölçeğinin genel güvenilirliği $\alpha=0.576$ olarak düşük derecede güvenilir bulunmuştur.

Cronbach's Alpha Katsayısının değerlendirilmesinde kullanılan değerlendirme kriteri (Özdamar, 2004);

$0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir.

$0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçek düşük güvenilirliktedir.

$0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilirdir.

$0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

3.3.1. Çocuklar için Travma Sonrası Stres Tepki Ölçeği (ÇTSS-TÖ)

ÇTSS-TÖ, doğal afet, savaş, yaşamı tehdit eden hastalık ya da cinsel istismar gibi çok çeşitli travmatik olay için çocuklarda TSSB ölçümü amacıyla en sık kullanılan ölçümdür. Her madde, belirtinin şiddetine göre 0-4 puan arasında değerlendirilir.

Toplam puan 0-11 arasında ise TSSB yoktur veya şüphelidir; 12-24 arasında ise hafif TSSB tepkisi, 25-39 ise orta TSSB tepkisi, 40-59 ise ağır TSSB tepkisi, 60-80 ise çok ağır TSSB tepkisi olarak değerlendirilmektedir.

Çocuklar için Travma Sonrası Stres Tepki Ölçeği, TSSB belirtilerinin varlığını değerlendirmek için başlangıçta yarı-yapılandırılmış bir görüşme olarak tasarlanan, 20 maddelik bir self-report ölçektir. Çocuklar için Travma Sonrası Stres Tepki Ölçeğinin Türkçe geçerlik güvenirlik çalışması Erden G. ve arkadaşları tarafından yapılmıştır (Buluğ, 2008).

Zaman içerisindeki tutarlılığı test-tekrar test yöntemi ile sınanan ölçeğin güvenirliği 0.86, Cronbach Alfa" sı 0.75 bulmuştur. Puanlayıcılar arası tutarlılık Kappa 0.87' dir (Buluğ, 2008).

3.3.2. Ucla Yalnızlık Ölçeği

Araştırmada Russel Peplau ve Ferguson (1978) tarafından geliştirilen ve Demir (1989) tarafından uyarlanan "Ucla Yalnızlık Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek 10'u düz, 10'u ters yönde kodlanmış 20 maddeden oluşan 4'lü Likert tipi bir ölçektir. Bu ölçeğin her bir maddesinde sosyal ilişkilerle ilgili duygu ve düşünce belirten bir durum sunulmakta ve bireyden bu durumu ne sıklıkta yaşadığını belirtmesi istenmektedir.

Russell ve arkadaşları tarafından (1980), test tekrar test yöntemini kullanarak, Ucla Yalnızlık Ölçeği'nin güvenirliğini .96 olarak ve iç tutarlılık katsayısını .94 olarak bulmuşlardır. Bu araştırma kapsamında ölçeğin güvenirliğine bakılmış ve Cronbach Alpha Katsayısı .79 olarak bulunmuştur.

Russell ve arkadaşları tarafından (1980) ölçeğin geçerliliğini değerlendirmek için yalnızlık puanları ile duygusal durumları ölçen çeşitli ölçeklerin puanları

arasındaki ilişki test edilmiş ve yalnızlık ölçeği ile Beck Depresyon Envanteri arasındaki ilişki $r = .62$, depresyon arasındaki ilişki ise $r = .55$ olarak bulunmuştur. (Kızıldağ, 2009).

Ucla Yalnızlık Ölçeği'nin her bir maddesinde bireylerden ifadedeki durumu ne sıklıkta yaşadıklarını “4: Sık Sık Yaşarım”, “3: Bazen Yaşarım”, “2: Nadiren Yaşarım”, “1: Hiç Yaşamam” şeklinde seçeneklerle Likert tipi dördü bir derecelendirme ölçeği üzerinde işaretlemeleri istenmektedir (Demir, 1989). Ölçekteki 10 madde (1, 5, 6, 8, 9, 10, 15, 16, 19, 20), tersine puanlanan madde olduğundan, puanlanması tersine çevrilerek yapılmaktadır ve geriye kalan 10 madde (2, 3, 4, 7, 11, 12, 13, 14, 17, 18) düz puanlanmaktadır. Ucla Yalnızlık Ölçeği'nden alınabilecek en düşük puan 20, en yüksek puan ise 80'dir (Demir, 1989). Ölçekten alınan yüksek puan yüksek yalnızlık düzeyine, düşük puan düşük yalnızlık düzeyine işaret etmektedir. (Kızıldağ, 2009).

3.3.3. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formları araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Kişisel Bilgi Formlarında katılımcıların cinsiyet, yaş, anne baba eğitim durumu, gelir durumu, kaçınıcı çocuk oldukları gibi katılımcının sosyodemografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. Kişisel Bilgi Formları Ek 3 ve Ek 4' de verilmiştir.

3.3.4. Verilerin İstatistiksel Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 21.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metodları (sayı, yüzde, ortalama, standart sapma) kullanılmıştır.

Yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres düzeyi ölçeği normal dağılım göstermemektedir. Niceliksel verilerin karşılaştırılmasında iki grup arasındaki farkı Mann Whitney-U testi, ikiden fazla grup durumunda parametrelerin gruplararası karşılaştırmalarında Kruskal Wallis H-Testi kullanılmıştır.

Araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenleri arasındaki ilişkiyi Spearman Korelasyon ile test edilmiştir. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon ilişkileri aşağıdaki kriterlere göre değerlendirilmiştir (Kalaycı, 2006);

<i>R</i>	<i>İlişki</i>
0,00-0,25	Çok Zayıf
0,26-0,49	Zayıf
0,50-0,69	Orta
0,70-0,89	Yüksek
0,90-1,00	Çok Yüksek

Elde edilen bulgular %95 güven aralığında %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

BÖLÜM IV

4. BULGULAR

Bu bölümde, araştırma doğrultusunda örneklem grubundan toplanan verilerin çözümlenmesiyle elde edilen sonuçların tabloları, yorumları ile birlikte sunulmuştur. Örneklem grubuna uygulanan “Kişisel Bilgi Formu” ile elde edilen veriler grubun genel özellikleri frekans ve yüzde dağılımları şeklinde tablolastırılmıştır.

Tablo 4.1. Annesi ve Babası Boşanmış Bireylerin Çeşitli Değişkenlere İlişkin Dağılımı (n=53)

		<i>F</i>	%
Cinsiyet	Kız	31	58.5
	Erkek	22	41.5
Yaş	10 yaş ve 12 yaş arası	20	37.7
	13 ile 15 yaş arası	15	28.3
	16 yaş ve üzeri	18	34.0
Kardeş durumu	Tek çocuk	17	32.1
	2 kardeşler	25	47.2
	3 kardeşler	6	11.3
	4 kardeşler ve üstü	5	9.4
Kaçıncı çocuk	İlk çocuk	27	50.9
	İkinci çocuk	17	32.1
	Üçüncü çocuk	5	9.4
	Dördüncü çocuk ve üstü	4	7.5
Evdeki birey sayısı	3 birey ve aşağı	25	47.2
	4 birey	14	26.4
	5 birey	6	11.3
	6 birey ve yukarı	8	15.1
Anne ve babanın ne vakit ayrıldığı	2004 yılı ve aşağısı	10	18.9
	2005 ile 2010 yıl arası	15	28.3
	2011 yıl ve üzeri	28	52.8
Annelerin tekrar evlenme durumu	Evet	9	17.0
	Hayır	44	83.0
Babaların tekrar evlenme durumu	Evet	15	28.3
	Hayır	38	71.7

		<i>F</i>	<i>%</i>
Annelerinin tekrardan evlenmesi isteme durumu	Evet	13	24.5
	Hayır	40	75.5
Babalarının tekrardan evlenmesi isteme durumu	Evet	13	24.5
	Hayır	40	75.5
Ebeveynler ayrılırken psikolojik destek alma durumu	Evet	11	20.8
	Hayır	42	79.2
Annelerinin eğitim düzeyi	Okur yazar ve altı	5	9.4
	İlkokul mezunu	14	26.4
	Ortaokul mezunu	9	17.0
	Lise mezunu	15	28.3
	Üniversite mezunu	10	18.9
Babalarının eğitim düzeyi	İlkokul mezunu ve altı	13	24.5
	Ortaokul mezunu	11	20.8
	Lise mezunu	19	35.8
	Üniversite mezunu	10	18.9
Gelir düzeyi	Düşük	3	5.7
	Orta	24	45.3
	İyi ve üstü	26	49.1
Ebeveynlerin çalışma durumu	Her ikisi de çalışıyor	27	50.9
	Her ikisi de çalışmıyor	7	13.2
	Yalnızca anne çalışıyor	5	9.4
	Yalnızca baba çalışıyor	14	26.4
Annelerinden algıladıkları tutum	İçten, sevgi dolu ve anlayışlı	46	86.8
	Soğuk, sevgisiz ve ilgisiz	3	5.7
	Otoriter, kuralcı	4	7.5
Babalarından algıladıkları tutum	İçten, sevgi dolu ve anlayışlı	35	66.0
	Soğuk, sevgisiz ve ilgisiz	10	18.9
	Otoriter, kuralcı	8	15.1

Araştırma dahilinde kişisel bilgi formunu ve anket sorularını yanıtlayan annesi ve babası boşanmış 53 bireyin 31'ini (%58.5) kızlar ve 22'sini (%41.5) erkekler oluşturmaktadır.

Bireylerin yaş ortalamasının 13.90 ± 2.38 (en düşük 10 yaşında, en yüksek 18 yaşında) olduğu görülmüştür.

Bireylerin 25'inin (%47.2) iki kardeşler, 17'sinin (%32.1) tek çocuk, 5'inin (%9.4) dört kardeş ve üstü, 6'sının (%11.3) ise üç kardeşler olduğu görülmüştür.

Bireylerin 27'sinin (%50.9) ilk çocuk, 17'sinin (%32.1) ikinci çocuk, 5'inin (%9.4) üçüncü çocuk ve 4'ünün (%7.5) dördüncü çocuk ve üstü olduğu görülmüştür.

Bireylerin 25'inin (%47.2) evinde üç birey ve altı yaşamakta olduğu, 14'ünün (%26.5) evinde dört birey yaşamakta olduğu, 8'inin (%15.1) evinde altı birey ve üstü yaşamakta olduğu ve 6'sının (%11.3) evinde beş birey yaşamakta olduğu görülmüştür.

Bireylerin 28'inin (%52.8) annesi-babası 2011 yılı ve üstü ayrıldığı, 15'inin (%28.3) annesi-babası 2005 ile 2010 yılları arasında ayrıldığı ve 10'unun (%18.9) annesi-babası 2004 yılı ve aşağısında ayrıldığı görülmüştür.

Bireylerin 44'ünün (%83.0) annesi bir daha evlenmediği ve 9'unun (%17.0) annesi tekrardan evlendiği saptanmıştır.

Bireylerin 38'inin (%71.7) babası bir daha evlenmediği ve 15'inin (%28.3) babası tekrardan evlendiği saptanmıştır.

Bireylerin 40'ı (%75.5) annesinin tekrardan evlenmesini istememekte ve 13'ü (%24.5) annesinin tekrardan evlenmesini istemektedir.

Bireylerin 40'ı (%75.5) babasının tekrardan evlenmesini istememekte ve 13'ü (%24.5) babasının tekrardan evlenmesini istemektedir.

Bireylerin 42'si (%79.2) annesi babası ayrıldığı vakitte psikolojik destek almadığı ve 11'i (%20.8) annesi babası ayrıldığı vakitte psikolojik destek aldığı görülmüştür.

Bireylerin 15'inin (%28.3) annesi lise mezunu, 14'ünün (%26.4) annesi ilkokul mezunu, 10'unun (%18.9) annesi üniversite mezunu, 9'unun (%17.0) annesi ortaokul mezunu ve 5'inin (%9.4) annesi okur yazar ve altı olduğu görülmüştür.

Bireylerin 19'unun (%35.8) babası lise mezunu, 13'ünün (%24.5) babası ilkokul mezunu ve altı, 11'inin (%20.8) babası ortaokul mezunu, 10'unun (%18.9) babası üniversite mezunu olduğu görülmüştür.

Bireylerin 27'sinin (%50.9) ailesinin geliri orta ve altı, 26'sının (%49.1) ailesinin geliri iyi ve üstü olduğu görülmüştür.

Bireylerin 27'sinin (%50.9) hem annesi hem babası çalışmakta, 14'ünün (%26.4) yalnızca babası çalışmakta, 7'sinin (%13.2) hem annesi hem de babası çalışmamakta ve 5'inin (%9.4) yalnızca annesi çalışmaktadır.

Bireylerin 46'sı (%86.8) annelerinden İçten, sevgi dolu, anlayışlı tutum algıladığı, 4'ü (%7.5) annelerinden otoriter, kuralcı tutum algıladığı ve 3'ü (%5.7) annelerinden soğuk, sevgisiz, ilgisiz tutum algıladığı görülmüştür.

Bireylerin 35'i (%66.0) babalarından İçten, sevgi dolu, anlayışlı tutum algıladığı, 10'u (%18.9) babalarından soğuk, sevgisiz, ilgisiz tutum algıladığı ve 8'i (%15.1) babalarından otoriter, kuralcı tutum algıladığı görülmüştür.

Tablo 4.2. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Çeşitli Değişkenlere İlişkin Dağılımı (n=53)

		<i>F</i>	%
Cinsiyet	Kız	17	32.1
	Erkek	36	67.9
Yaş	10 yaş ve 12 yaş arası	14	26.4
	13 ile 15 yaş arası	15	28.3
	16 yaş ve üzeri	24	45.3
Kardeş durumu	Tek çocuk	3	5.7
	2 kardeşler	18	34.0
	3 kardeşler	11	20.8
	4 kardeşler ve üzeri	21	39.6
Kaçıncı çocuk	İlk çocuk	12	22.6
	İkinci çocuk	17	32.1
	Üçüncü çocuk	6	11.3
	Dördüncü çocuk ve üstü	18	34.0

		<i>F</i>	%
Evdeki birey sayısı	3 birey ve aşağı	19	35.8
	4 birey	8	15.1
	5 birey	8	15.1
	6 birey ve yukarı	18	34.0
Anne veya babanın ne vakit vefat ettiği	2004 yılı ve aşağısı	12	22.6
	2005 ile 2010 yıl arası	19	35.8
	2011 yıl ve üzeri	22	41.5
Hayatta olan ebeveynin tekrar evlenme durumu	Evet	3	5.7
	Hayır	50	94.3
Hangi ebeveyn vefat etti	Anne	8	15.1
	Baba	45	84.9
Hayatta olan ebeveynin tekrardan evlenmesi isteme durumu	Evet	10	18.9
	Hayır	43	81.1
Ebeveynin kaybından sonra psikolojik destek alma durumu	Evet	6	11.3
	Hayır	47	88.7
Hayatta olan ebeveynin eğitim düzeyi	Okur yazar ve altı	11	20.8
	İlkokul mezunu	20	37.7
	Ortaokul mezunu	14	26.4
	Lise mezunu	8	15.1
Gelir düzeyi	Orta ve altı	34	64.2
	İyi ve üstü	19	35.8
Sağ olan ebeveynin çalışma durumu	Çalışıyor	21	39.6
	Çalışmıyor	32	60.4
Sağ olan ebeveynin algıladıkları tutum	İçten, sevgi dolu ve anlayışlı	47	88.7
	Soğuk, sevgisiz ve ilgisiz	3	5.7
	Otoriter, kuralcı	3	5.7

Araştırma dahilinde kişisel bilgi formunu ve anket sorularını yanıtlayan annesi veya babası vefat etmiş 53 bireyin 36'sı (%67.9) erkekler ve 17'si (%32.1) kızlar oluşturmaktadır.

Bireylerin yaş ortalaması 14.39 ± 2.49 (en düşük 10 yaşında, en yüksek 18 yaşında) olduğu görülmüştür.

Bireylerin 21'inin (%39.6) dört kardeş ve üzeri 18'inin (%34.0) iki kardeşler, 11'inin (%20.8) üç kardeşler ve 3'ünün (%5.7) tek çocuk olduğu görülmüştür.

Bireylerin 18'i (%34.0) dördüncü çocuk ve üstü, 17'si (%32.1) ikinci çocuk, 12'si (%22.6) ilk çocuk ve 6'sı (%11.3) üçüncü çocuk olduğu görülmüştür.

Bireylerin 19'unun (%35.8) evinde üç birey ve aşağı, yaşamakta olduğu, 18'inin (%34.0) evinde altı birey ve yukarısı yaşamakta olduğu, 8'inin (%15.1) evinde dört birey yaşamakta olduğu ve 8'inin (%15.1) evinde beş birey yaşamakta olduğu görülmüştür.

Bireylerin 22'sinin (%41.5) annesi veya babası 2011 yılı ve yukarı'sında vefat ettiği, 19'unun (%35.8) annesi veya babası 2005 ile 2010 yılları arasında vefat ettiği ve 12'sinin (%22.6) annesi veya babası 2004 yılı ve aşağı'sında vefat ettiği görülmüştür.

Bireylerin 45'inin (%84.9) babası vefat ettiği ve 8'inin (%15.1) annesi vefat ettiği görülmüştür.

Bireylerin 50'sinin (%94.3) hayatta olan ebeveyni tekrardan evlenmediği ve 3'ünün (%5.7) hayatta olan ebeveynin tekrardan evlendiği saptanmıştır.

Bireylerin 43'ü (%81.1) hayatta olan ebeveynin tekrardan evlenmesini istememekte ve 10'u (%18.9) hayatta olan ebeveynin tekrardan evlenmesini istemektedir.

Bireylerin 47'si (%88.7) annesi veya babası vefat ettiği vakitte psikolojik destek almadığı ve 6'sı (%11.3) annesi veya babası vefat ettiği vakitte psikolojik destek aldığı görülmüştür.

Bireylerin 20'sinin (%37.7) hayatta olan ebeveyni ilkokul mezunu, 14'ünün (%26.4) hayatta olan ebeveyni ortaokul mezunu, 11'inin (%20.8) hayatta olan ebeveyni okur yazar ve altı olduğu ve 8'inin (%15.1) hayatta olan ebeveyni lise mezunu olduğu görülmüştür.

Bireylerin 34'ünün (%64.2) ailesinin geliri orta ve altı ile 19'unun (%35.8) ailesinin geliri iyi ve üstü olduğu görülmüştür.

Bireylerin 32'sinin (%60.4) sağ olan ebeveyni herhangi bir işte çalışmamakta ve 21'nin (%39.6) sağ olan ebeveyni herhangi bir işte çalışmakta olduğu görülmüştür.

Bireylerin 47'si (%88.7) İçten, sevgi dolu, anlayışlı tutum algıladığı, 3'ü (%5.7) sağ olan ebeveyninden soğuk, sevgisiz, ilgisiz tutum algıladığı ve 3'ü (%5.7) sağ olan ebeveyninden otoriter, kuralcı tutum algıladığı görülmüştür.

Tablo.4.3. Bireylerin Yalnızlık Ölçeğinden ve Travma Sonrası Stres Ölçeğinden Aldıkları Puan Ortalamalarının Gruba Göre Dağılımı

	Ort. ve SD
Anne ve babası boşanmış bireyler	
Yalnızlık ölçeği	44.50±9.65
Travma sonrası stress ölçeği	40.47±18.00
Annesi veya babası vefat etmiş bireyler	
Yalnızlık ölçeği	41.61±6.58
Travma sonrası stress ölçeği	34.37±14.61

Annesi ve babası boşanmış bireylerin yalnızlık ölçeğinin ortalaması (44.50±9.65) olduğu saptanmıştır. **Ortalama değere baktığımızda grubun yalnızlık düzeyinin orta düzeyde olduğu görülmüştür.** Annesi ve babası boşanmış bireylerin travma sonrası stres ölçeğinin ortalaması (40.47±18.00) olduğu saptanmıştır. **Ortalama değere baktığımızda grubun ağır düzeyde travma sonrası stres bozukluğuna sahip olduğu görülmüştür.**

Annesi veya babası vefat bireylerin yalnızlık ölçeğinin ortalaması (41.61 ± 6.58) olduğu saptanmıştır. **Ortalama değere baktığımızda grubun yalnızlık düzeyinin orta düzeyde görülmüştür.** Annesi veya babası vefat etmiş bireylerin travma sonrası stres ölçeğinin ortalaması (34.37 ± 14.61) olduğu saptanmıştır. **Ortalama değere baktığımızda grubun orta düzeyde travma sonrası stres bozukluğuna sahip olduğu görülmüştür.**

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde ilk olarak “Bireylerin annesi babası boşanmış ve annesi veya babası vefat etmiş olma durumları ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.4. Bireylerin Annesi Babası Boşanmış ve Annesi veya Babası Vefat Etmiş Olma Durumları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	U	P
Yalnızlık ölçeği	Annesi ve babası boşanmış bireyler	53	43.50 ± 9.65	57.72	1181.00	.158
	Annesi veya babası vefat etmiş bireyler	53	41.00 ± 7.10	49.28		
Travma sonrası stres ölçeği	Annesi ve babası boşanmış bireyler	53	40.47 ± 18.00	59.04	1111.00	.064
	Annesi veya babası vefat etmiş bireyler	53	34.37 ± 14.61	47.96		

Tablo 4.4’de görüldüğü gibi; bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının annesi babası boşanmış ve annesi veya babası vefat etmiş olma değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p > 0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde ikinci olarak “annesi babası boşanmış bireylerin cinsiyetleri ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.5. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Cinsiyetleri İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	U	P
Yalnızlık ölçeği	Kız	31	45.51±9.22	30.65	228.00	.041*
	Erkek	22	40.68±9.75	21.86		
Travma sonrası stres ölçeği	Kız	31	44.45±17.84	30.60	229.50	.044*
	Erkek	22	34.86±17.06	21.93		

*p<0.05

Tablo 4.5’de görüldüğü gibi; annesi babası boşanmış bireylerin cinsiyetleri arasında yalnızlık ölçeği puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Yalnızlık ölçeği puanları açısından kızların aleyhine anlamlı bir fark vardır [$U=228.00$, $p=.041$]. **Kızların erkeklere oranla yalnızlık düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.**

Annesi babası boşanmış bireylerin cinsiyetleri arasında travma sonrası stres ölçeği puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Travma sonrası stres ölçeği puanları açısından kızların aleyhine anlamlı bir fark vardır [$U=229.50$, $p=.044$]. **Kızların erkeklere oranla travma sonrası stres düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.**

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde üçüncü olarak “annesi veya babası vefat bireylerin cinsiyetleri ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.6. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Cinsiyetleri İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	U	P
Yalnızlık ölçeği	Kız	17	42.88±7.89	30.79	241.50	.218
	Erkek	36	40.11±6.62	25.21		
Travma sonrası stres ölçeği	Kız	17	35.05±16.76	26.97	305.50	.992
	Erkek	36	34.05±13.73	27.01		

Tablo 4.6’da görüldüğü gibi; annesi veya babası vefat etmiş bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde dördüncü olarak “Kızların annesi babası boşanmış ve annesi veya babası vefat etmiş olma durumları ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.7. Kızların Annesi Babası Boşanmış ve Annesi veya Babası Vefat Etmiş Olma Durumları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	U	P
Yalnızlık ölçeği	Annesi ve babası boşanmış bireyler	31	46.51±9.22	25.92	219.50	.342
	Annesi veya babası vefat etmiş bireyler	17	43.88±7.89	21.91		
Travma sonrası stres ölçeği	Annesi ve babası boşanmış bireyler	31	44.45±17.84	27.29	177.00	.062
	Annesi veya babası vefat etmiş bireyler	17	35.05±16.76	19.41		

Tablo 4.7’de görüldüğü gibi; kızların yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının annesi babası boşanmış ve annesi veya babası vefat etmiş olma değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde beşinci olarak “Erkeklerin annesi babası boşanmış ve annesi veya babası vefat etmiş olma durumları ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.8. Erkeklerin Annesi Babası Boşanmış ve Annesi veya Babası Vefat Etmiş Olma Durumları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	U	P
Yalnızlık ölçeği	Annesi ve babası boşanmış bireyler	22	40.68±9.75	29.61	393.50	.968
	Annesi veya babası vefat etmiş bireyler	36	40.11±6.62	29.43		
Travma sonrası stres ölçeği	Annesi ve babası boşanmış bireyler	22	34.86±17.06	29.70	391.50	.942
	Annesi veya babası vefat etmiş bireyler	36	34.05±13.73	29.38		

Tablo 4.8’de görüldüğü gibi; erkeklerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının annesi babası boşanmış ve annesi veya babası vefat etmiş olma değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde altıncı olarak “annesini babası boşanmış bireylerin yaşları ile bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.9. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Yaşları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		Yaş
Yalnızlık ölçeği	R	.102
	P	.469
Travma sonrası stres ölçeği	R	-.205
	P	.140

Tablo 4.9’de görüldüğü gibi; annesi babası boşanmış bireylerin yaşları ile yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinin puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde beşinci olarak “annesi veya babası vefat etmiş bireylerin yaşları ile bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.10. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Yaşları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		Yaş
Yalnızlık ölçeği	R	-.072
	P	.611
Travma sonrası stres ölçeği	R	-.180
	P	.198

Tablo 4.10’de görüldüğü gibi; annesi veya babası vefat etmiş bireylerin yaşları ile yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinin puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde altıncı olarak “annesi babası boşanmış bireylerin kardeş durumu ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.11. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Kardeş Durumu İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	k-w	P
Yalnızlık ölçeği	Tek çocuk	17	43.94±7.92	27.97	.547	.761
	2 kardeşler	25	42.28±8.99	25.40		
	3 kardeşler	11	45.63±13.47	29.14		
Travma sonrası stres ölçeği	Tek çocuk	17	41.64±19.59	28.00	.427	.808
	2 kardeşler	25	38.52±17.44	25.56		
	3 kardeşler	11	43.09±17.92	28.73		

Tablo 4.11’da görüldüğü gibi; annesi babası boşanmış bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının kardeş değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde yedinci olarak “annesi ve babası vefat etmiş bireylerin kardeş durumu ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.12. Annesi ve Babası Vefat Etmiş Bireylerin Kardeş Durumu İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	U	P
Yalnızlık ölçeği	2 Kardeş	21	40.95±7.74	26.57	327.00	.870
	3 Kardeş	32	41.03±6.77	27.28		
Travma sonrası stres ölçeği	2 Kardeş	21	36.57±16.22	29.43	285.00	.353
	3 Kardeş	32	32.93±13.53	25.41		

Tablo 4.12’de görüldüğü gibi; annesi veya babası vefat etmiş bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının kardeş değişkeni

açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde sekizinci olarak “annesini babası boşanmış bireylerin kaçınıcı çocuk oldukları ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.13. Annesini Babası Boşanmış Bireylerin Kaçınıcı Çocuk Oldukları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	k-w	P
Yalnızlık ölçeği	İlk çocuk	27	43.29±8.68	26.89	.024	.988
	İkinci çocuk	17	43.17±9.06	26.79		
	Üçüncü çocuk	9	44.77±13.95	27.72		
Travma sonrası stres ölçeği	İlk çocuk	27	39.77±18.54	26.67	.467	.792
	İkinci çocuk	17	39.52±17.83	25.88		
	Üçüncü çocuk	9	44.33±18.22	30.11		

Tablo 4.13’de görüldüğü gibi; annesi babası boşanmış bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının kaçınıcı çocuk değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde dokuzuncu olarak “annesini veya babası vefat etmiş bireylerin kaçınıcı çocuk oldukları ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.14. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Kaçınıcı Çocuk Oldukları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	k-w	P
Yalnızlık ölçeği	İlk çocuk	12	42.08±7.98	28.46	.188	.910
	İkinci çocuk	17	40.70±7.71	25.94		
	Üçüncü çocuk	24	40.66±6.43	27.02		
Travma sonrası stres ölçeği	İlk çocuk	12	35.83±14.25	29.29	.535	.765
	İkinci çocuk	17	35.88±17.71	27.59		
	Üçüncü çocuk	24	32.58±12.70	25.44		

Tablo 4.14’de görüldüğü gibi; annesi veya babası vefat etmiş bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının kaçınıcı çocuk değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde onuncu olarak “annesi babası boşanmış bireylerin evde kaç kişi yaşadıkları ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.15. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Evde Kaç Kaç Kişi Yaşadıkları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	k-w	P
Yalnızlık ölçeği	3 birey	25	43.84±9.39	27.18	.583	.900
	4 birey	14	44.28±11.59	28.61		
	5 birey	6	43.66±9.68	27.25		
	6 birey	8	41.00±8.03	23.44		
Travma sonrası stres ölçeği	3 birey	25	39.72±18.97	26.38	.721	.868
	4 birey	14	41.50±15.72	27.82		
	5 birey	6	44.33±24.02	31.08		
	6 birey	8	38.12±16.67	24.44		

Tablo 4.15’de görüldüğü gibi; annesi babası boşanmış bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının evdeki birey sayısı değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde on birinci olarak “annesi veya babası vefat etmiş bireylerin evde kaç kişi yaşadıkları ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.16. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Evde Kaç Kişi Yaşadıkları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	k-w	P
Yalnızlık ölçeği	3 birey	19	39.94±7.29	24.55	2.33	.506
	4 birey	8	43.12±8.14	31.63		
	5 birey	8	39.50±6.82	22.56		
	6 birey	18	41.83±6.79	29.50		
Travma sonrası stres ölçeği	3 birey	19	33.26±15.93	25.63	2.56	.463
	4 birey	8	41.25±13.23	34.94		
	5 birey	8	35.87±17.86	26.81		
	6 birey	18	31.83±12.22	25.00		

Tablo 4.16’de görüldüğü gibi; annesi veya babası vefat etmiş bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının evdeki birey sayısı değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde on ikinci olarak “annesi babası boşanmış bireylerin ebeveynlerinin ne vakit boşandıkları ile bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.17. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Ebeveynlerinin Ne Vakit Boşandıkları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		Vakit
Yalnızlık ölçeği	R	-.112
	P	.425
Travma sonrası stres ölçeği	R	.124
	P	.378

Tablo 4.17’de görüldüğü gibi; annesi babası boşanmış bireylerin ebeveynlerinin ne vakit boşandıkları ile yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinin puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde on üçüncü olarak “annesini veya babasını vefat etmiş bireylerin ebeveynini ne vakit kaybettikleri ile bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.18. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Ebeveynini Ne Vakit Kaybettikleri İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		Vakit
Yalnızlık ölçeği	R	.184
	P	.186
Travma sonrası stres ölçeği	R	.480
	P	.000*

*** $p<0.05$**

Tablo 4.18’de görüldüğü gibi; annesi veya babası vefat etmiş bireylerin ebeveynini ne vakit kaybettikleri ile yalnızlık ölçeğinin puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p>0.05$).

Annesi veya babası vefat etmiş bireylerin ebeveynini ne vakit kaybettikleri ile travma sonrası stres ölçeğinin puanları arasında istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0.05$). **Ebeveynini kaybetme vakti yakın zamana yaklaştıkça bireylerin travma sonrası stres ölçeğinden alınan puan da artmaktadır.**

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde on dördüncü olarak “yaşanan olayın 2004 yılı ve aşağısında yaşamış bireylerin annesi babası boşanmış ve annesi veya babası vefat etmiş olma durumları ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.19. Yaşanan Olayın 2004 Yılı ve Aşağısında Yaşamış Bireylerin Annesi Babası Boşanmış ve Annesi veya Babası Vefat Etmiş Olma Durumları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	U	P
Yalnızlık ölçeği	Annesi ve babası boşanmış bireyler	10	45.60±7.01	14.15	33.50	.080
	Annesi veya babası vefat etmiş bireyler	12	40.50±5.00	9.29		
Travma sonrası stres ölçeği	Annesi ve babası boşanmış bireyler	10	31.40±13.35	13.20	43.00	.283
	Annesi veya babası vefat etmiş bireyler	12	27.50±9.29	10.08		

Tablo 4.19’da görüldüğü gibi; yaşanan olayın 2004 yılı ve aşağısında yaşamış bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının annesi babası boşanmış ve annesi veya babası vefat etmiş olma değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde on beşinci olarak “yaşanan olayın 2005 yılı ile 2010 yılları arasında yaşamış bireylerin annesi babası boşanmış ve annesi veya babası vefat etmiş olma durumları ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma

sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.20. Yaşanan Olayın 2005 Yılı ve 2010 Yılları Arasında Yaşamış Bireylerin Annesi Babası Boşanmış ve Annesi veya Babası Vefat Etmiş Olma Durumları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	U	P
Yalnızlık ölçeği	Annesi ve babası boşanmış bireyler	15	45.86±10.25	21.37	84.50	.043*
	Annesi veya babası vefat etmiş bireyler	19	39.21±7.48	14.45		
Travma sonrası stres ölçeği	Annesi ve babası boşanmış bireyler	15	45.60±18.97	22.20	72.00	.014*
	Annesi veya babası vefat etmiş bireyler	19	29.42±13.46	13.79		

Tablo 4.20’de görüldüğü gibi; yaşanan olayın 2005 yılı ile 2010 yılları arasında yaşamış bireylerin annesi babası boşanmış ve annesi veya babası vefat etmiş olma durumları arasında yalnızlık ölçeği puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Yalnızlık ölçeği puanları açısından annesi babası 2005-2010 yılları arasında boşanmış bireylerin aleyhine anlamlı bir fark vardır [$U=84.50$, $p=.043$]. **Annesi babası 2005-2010 yılları arasında boşanmış bireylerin annesi veya babasını 2005-2010 yılları arası arasında kaybetmiş olan bireylere oranla yalnızlık düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.**

Yaşanan olayın 2005 yılı ile 2010 yılları arasında yaşamış bireylerin annesi babası boşanmış ve annesi veya babası vefat etmiş olma durumları arasında travma sonrası stres ölçeği puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Travma sonrası stres ölçeği puanları açısından annesi babası 2005-2010 yılları arasında boşanmış bireylerin aleyhine anlamlı bir fark vardır [$U=72.00$, $p=.014$]. **Annesi babası 2005-2010 yılları arasında boşanmış bireylerin annesi veya**

babasını 2005-2010 yılları arasında kaybetmiş olan bireylere oranla travma sonrası stres düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde on altıncı olarak “yaşanan olayın 2011 yılı ve yukarısında yaşamış bireylerin annesi babası boşanmış ve annesi veya babası vefat etmiş olma durumları ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.21. Yaşanan Olayın 2011 Yılı ve Yukarısında Yaşamış Bireylerin Annesi Babası Boşanmış ve Annesi veya Babası Vefat Etmiş Olma Durumları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	U	P
Yalnızlık ölçeği	Annesi ve babası boşanmış bireyler	28	41.50±9.99	24.38	276.50	.723
	Annesi veya babası vefat etmiş bireyler	21	42.52±7.61	25.83		
Travma sonrası stres ölçeği	Annesi ve babası boşanmış bireyler	28	40.96±18.24	25.18	289.00	.919
	Annesi veya babası vefat etmiş bireyler	21	40.95±13.15	24.76		

Tablo 4.21’de görüldüğü gibi; yaşanan olayın 2011 yılı ve yukarısında yaşamış bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının annesi babası boşanmış ve annesi veya babası vefat etmiş olma değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde on yedinci olarak “annesi babası boşanmış bireylerin annelerinin tekrardan evlenip evlenmediği ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile

travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.22. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Annelerinin Tekrardan Evlenip Evlenmediği İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	U	P
Yalnızlık ölçeği	Evet	9	45.66±8.97	30.72	164.50	.434
	Hayır	44	43.06±9.83	26.24		
Travma sonrası stres ölçeği	Evet	9	42.33±15.51	28.61	183.50	.736
	Hayır	44	40.09±18.60	26.67		

Tablo 4.22’de görüldüğü gibi; annesi babası boşanmış bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının annelerinin tekrardan evlenip evlenmediği değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde on sekizinci olarak “annesini babası boşanmış bireylerin babalarının tekrardan evlenip evlenmediği ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.23. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Babalarının Tekrardan Evlenip Evlenmediği İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	U	P
Yalnızlık ölçeği	Evet	15	45.20±7.39	30.07	239.00	.363
	Hayır	38	42.84±10.43	25.79		
Travma sonrası stres ölçeği	Evet	15	42.00±16.11	28.87	257.00	.580
	Hayır	38	39.86±18.86	26.26		

Tablo 4.23’de görüldüğü gibi; annesi babası boşanmış bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının babalarının tekrardan evlenip evlenmediği değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde on dokuzuncu olarak “annesi babası boşanmış bireylerin annelerinin tekrardan evlenmesini isteyip istememesi ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.24. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Annelerinin Tekrardan Evlenmesini İsteyip İstememesi İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	U	P
Yalnızlık ölçeği	Evet	13	45.23±8.78	29.77	224.00	.456
	Hayır	40	42.95±9.96	26.10		
Travma sonrası stres ölçeği	Evet	13	46.15±17.65	31.54	201.00	.222
	Hayır	40	38.62±17.94	25.53		

Tablo 4.24’da görüldüğü gibi; annesi babası boşanmış bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının annelerinin tekrardan evlenmesini isteyip istemediği değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde yirminci olarak “annesi babası boşanmış bireylerin babalarının tekrardan evlenmesini isteyip istememesi ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.25. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Babalarının Tekrardan Evlenmesini İsteyip İstememesi İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	U	P
Yalnızlık ölçeği	Evet	13	44.84±7.17	29.31	230.00	.535
	Hayır	40	43.07±10.38	26.25		
Travma sonrası stres ölçeği	Evet	13	39.46±18.91	26.42	252.50	.877
	Hayır	40	40.80±17.93	27.19		

Tablo 4.25’de görüldüğü gibi; annesi babası boşanmış bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının babalarının tekrardan evlenmesini isteyip istemediği değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde yirmi birinci olarak “annesini veya babasını vefat etmiş bireylerin sağ olan ebeveyninin tekrardan evlenmesini isteyip istememesi ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.26. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Sağ Olan Ebeveyninin Tekrardan Evlenmesini İsteyip İstememesi İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	U	P
Yalnızlık ölçeği	Evet	10	39.00±5.45	23.40	179.00	.412
	Hayır	43	41.46±7.40	27.84		
Travma sonrası stres ölçeği	Evet	10	28.20±17.84	17.90	124.00	.038*
	Hayır	43	35.81±13.60	29.12		

* $p<0.05$

Tablo 4.26’de görüldüğü gibi; annesi veya babası vefat etmiş bireylerin yalnızlık ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarının sağ olan ebeveynin tekrardan evlenmesini isteyip istemediği değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Annesi veya babası vefat etmiş bireylerin sağ olan ebeveyninin tekrardan evlenmesini isteyip istememesi arasında travma sonrası stres ölçeği puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Travma sonrası stres ölçeği puanları açısından sağ olan ebeveynin tekrardan evlenmesini istemeyen bireylerin aleyhine anlamlı bir fark vardır [$U=124.00$, $p=.038$]. **Sağ olan ebeveynin tekrardan evlenmesini istemeyen bireylerin sağ olan ebeveynin tekrardan evlenmesini isteyen bireylere oranla travma sonrası stres düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.**

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde yirmi ikinci olarak “annesi babası boşanmış bireylerin annelerinin eğitim düzeyleri ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.27. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Annelerinin Eğitim Düzeyleri İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	k-w	P
Yalnızlık ölçeği	Okur yazar	5	39.80±9.67	21.60	6.77	.148
	İlkokul mezunu	14	48.50±10.34	34.61		
	Ortaokul mezunu	9	45.11±9.62	30.22		
	Lise mezunu	15	41.73±8.85	24.23		
	Üniversite mezunu	10	39.60±8.19	20.30		
Travma sonrası stres ölçeği	Okur yazar	5	40.80±19.89	29.00	3.70	.448
	İlkokul mezunu	14	42.92±15.50	29.04		
	Ortaokul mezunu	9	50.11±23.35	33.39 24.50		
	Lise mezunu	15	37.06±19.85	21.15		
	Üniversite mezunu	10	33.30±8.51			

Tablo 4.27’de görüldüğü gibi; annesi babası boşanmış bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının annelerinin eğitim düzeyleri değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde yirmi üçüncü olarak “annesi babası boşanmış bireylerin babalarının eğitim düzeyleri ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.28. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Babalarının Eğitim Düzeyleri İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	k-w	P
Yalnızlık ölçeği	İlkokul mezunu	13	45.53±12.74	29.50	1.85	.604
	Ortaokul mezunu	11	43.90±8.45	28.14		
	Lise mezunu	19	43.68±8.00	27.68		
	Üniversite mezunu	10	40.10±9.79	21.20		
Travma sonrası stres ölçeği	İlkokul mezunu	13	46.07±17.91	31.69	2.51	.472
	Ortaokul mezunu	11	43.27±21.61	29.05		
	Lise mezunu	19	36.26±18.21	23.42		
	Üniversite mezunu	10	38.10±12.78	25.45		

Tablo 4.28’de görüldüğü gibi; annesi babası boşanmış bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının babalarının eğitim düzeyleri değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde yirmi dördüncü olarak “annesi veya babası vefat etmiş bireylerin sağ olan ebeveyninin eğitim düzeyleri ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.29. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Sağ Olan Ebeveyninin Eğitim Düzeyleri İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	k-w	P
Yalnızlık ölçeği	Okur yazar	11	39.45±6.81	23.32	1.31	.727
	İlkokul mezunu	20	40.15±5.81	26.43		
	Ortaokul mezunu	14	43.35±9.51	30.29		
	Lise mezunu	8	41.12±5.59	27.75		
Travma sonrası stres ölçeği	Okur yazar	11	29.27±11.23	21.91 26.63	2.39	.495
	İlkokul mezunu	20	34.50±16.20	28.29 32.69		
	Ortaokul mezunu	14	34.50±12.37			
	Lise mezunu	8	40.87±17.90			

Tablo 4.29’de görüldüğü gibi; annesi veya babası vefat etmiş bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının sağ olan ebeveyninin eğitim düzeyleri değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde yirmi beşinci olarak “annesini babası boşanmış bireylerin ebeveyninin boşanma sürecinde psikolojik destek alıp almadığı ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.30. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Ebeveyninin Boşanma Sürecinde Psikolojik Destek Alıp Almadığı İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	U	P
Yalnızlık ölçeği	Evet	11	48.09±9.03	35.23	140.50	.047*
	Hayır	42	42.30±9.55	24.85		
Travma sonrası stres ölçeği	Evet	11	55.00±12.02	39.77	90.50	.002*
	Hayır	42	36.66±17.44	23.65		

* $p<0.05$

Tablo 4.30’de görüldüğü gibi; annesi babası boşanmış bireylerin ebeveyninin boşanma sürecinde psikolojik destek alıp almadığı arasında yalnızlık ölçeği puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Yalnızlık ölçeği puanları açısından ebeveyninin boşanma sürecinde psikolojik destek alan bireylerin aleyhine anlamlı bir fark vardır [$U=140.50$, $p=.047$]. **Ebeveyninin boşanma sürecinde psikolojik destek alan bireylerin ebeveyninin boşanma sürecinde psikolojik destek almayan bireylere oranla yalnızlık düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.**

Annesi babası boşanmış bireylerin ebeveyninin boşanma sürecinde psikolojik destek alıp almadığı arasında travma sonrası stres ölçeği puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Travma sonrası stres ölçeği puanları açısından ebeveyninin boşanma sürecinde psikolojik destek alan bireylerin aleyhine anlamlı bir fark vardır [$U=90.50$, $p=.002$]. **Ebeveyninin boşanma sürecinde psikolojik destek alan bireylerin ebeveyninin boşanma sürecinde psikolojik destek almayan bireylere oranla travma sonrası stres düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.**

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde yirmi altıncı olarak “annesi veya babası vefat etmiş bireylerin ebeveyninin vefatı sırasında psikolojik destek alıp almadığı ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.31. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Ebeveyninin Vefatı Sırasında Psikolojik Destek Alıp Almadığı İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	U	P
Yalnızlık ölçeği	Evet	6	37.50±7.66	18.33	89.00	.144
	Hayır	47	41.44±6.98	28.11		
Travma sonrası stres ölçeği	Evet	6	32.66±18.94	24.00	123.00	.613
	Hayır	47	34.59±14.21	27.38		

Tablo 4.31’da görüldüğü gibi; annesi veya babası vefat etmiş bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının ebeveyninin vefatı vaktinde psikolojik destek alınıp alınmadığı değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde yirmi yedinci olarak “annesi babası boşanmış bireylerin ebeveyninin gelir düzeyi ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.32. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Ebeveyninin Gelir Düzeyi İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	U	P
Yalnızlık ölçeği	Orta	27	46.03±10.17	30.89	246.00	.062
	İyi	26	40.88±8.50	22.96		
Travma sonrası stres ölçeği	Orta	27	43.88±19.21	29.65	279.50	.203
	İyi	26	36.92±16.25	24.25		

Tablo 4.32’de görüldüğü gibi; annesi babası boşanmış bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının ebeveyninin gelir düzeyi değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde yirmi sekizinci olarak “annesi veya babası vefat etmiş bireylerin sağ olan ebeveyninin gelir düzeyi ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.33. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Sağ Olan Ebeveyninin Gelir Düzeyi İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	U	P
Yalnızlık ölçeği	Orta	34	40.26±6.70	25.78	281.50	.441
	İyi	19	42.31±7.77	29.18		
Travma sonrası stres ölçeği	Orta	34	33.26±16.40	25.10	258.50	.231
	İyi	19	36.36±10.82	30.39		

Tablo 4.33’de görüldüğü gibi; annesi veya babası vefat etmiş bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının sağ olan ebeveyninin gelir düzeyi değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde yirmi dokuzuncu olarak “annesi babası boşanmış bireylerin ebeveyninin çalışma durumu ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.34. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Ebeveyninin Çalışma Durumları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	k-w	P
Yalnızlık ölçeği	Her ikisi de çalışıyor	27	42.85±9.98	26.17	1.61	.656
	Her ikisi de çalışmıyor	7	41.00±6.05	22.93		
	Yalnızca anne çalışıyor	5	43.00±12.82	25.60		
	Yalnızca baba çalışıyor	14	46.21±9.69	31.14		
Travma sonrası stres ölçeği	Her ikisi de çalışıyor	27	40.07±18.45	26.67	1.49	.685
	Her ikisi de çalışmıyor	7	41.57±19.62	27.29		
	Yalnızca anne çalışıyor	5	32.40±20.97	20.20		
	Yalnızca baba çalışıyor	14	43.57±16.29	29.93		

Tablo 4.34’da görüldüğü gibi; annesi babası boşanmış bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının ebeveyninin çalışma durumu değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde otuzuncu olarak “annesi veya babası vefat etmiş bireylerin sağ olan ebeveyninin çalışma durumu ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.35. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Sağ Olan Ebeveyninin Çalışma Durumları İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	U	P
Yalnızlık ölçeği	Çalışıyor	21	41.38±8.23	26.74	330.50	.920
	Çalışmıyor	32	40.75±6.37	27.17		
Travma sonrası stres ölçeği	Çalışıyor	21	32.61±12.83	25.57	306.00	.585
	Çalışmıyor	32	35.53±15.76	27.94		

Tablo 4.35’da görüldüğü gibi; annesi veya babası vefat etmiş bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının sağ olan ebeveyninin çalışma durumu değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde otuz birinci olarak “annesi babası boşanmış bireylerin annelerinden algıladıkları tutumlar ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.36. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Annelerinden Algıladıkları Tutumlar İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	k-w	P
Yalnızlık ölçeği	İçten, sevgi dolu, anlayışlı	46	42.32±9.59	24.99	5.93	.051
	Soğuk, sevgisiz, ilgisiz	3	50.33±7.37	39.17		
	Otoriter, kuralcı	4	52.00±6.05	41.00		
Travma sonrası stres ölçeği	İçten, sevgi dolu, anlayışlı	46	38.32±17.73	25.14	5.30	.071
	Soğuk, sevgisiz, ilgisiz	3	50.00±7.81	35.83		
	Otoriter, kuralcı	4	58.00±16.99	41.75		

Tablo 4.36’de görüldüğü gibi; annesi babası boşanmış bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının annelerinden algıladıkları tutum değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde otuz ikinci olarak “annesi babası boşanmış bireylerin babalarından algıladıkları tutumlar ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.37. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Babalarından Algıladıkları Tutumlar İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	k-w	P
Yalnızlık ölçeği	İçten, sevgi dolu, anlayışlı	35	43.11±10.30	26.11	.653	.721
	Soğuk, sevgisiz, ilgisiz	10	43.30±9.20	26.90		
	Otoriter, kuralcı	8	45.50±7.92	31.00		
Travma sonrası stres ölçeği	İçten, sevgi dolu, anlayışlı	35	40.11±19.67	26.70	.118	.943
	Soğuk, sevgisiz, ilgisiz	10	42.40±16.19	28.50		
	Otoriter, kuralcı	8	39.62±13.52	26.44		

Tablo 4.37’de görüldüğü gibi; annesi babası boşanmış bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının babalarından algıladıkları tutum değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde otuz üçüncü olarak “annesi veya babası vefat etmiş bireylerin sağ olan ebeveyninden algıladıkları tutumlar ile bireylerin yalnızlık ölçeği ile travma sonrası stres ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.38. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Sağ Olan Ebeveyninden Algıladıkları Tutumlar İle Yalnızlık ve Travma Sonrası Stres Ölçeklerinin Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi İle Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	$\bar{X} \pm SS$	S. Ort.	k-w	P
Yalnızlık ölçeği	İçten, sevgi dolu, anlayışlı	47	40.51±7.30	25.53	3.92	.141
	Soğuk, sevgisiz, ilgisiz	3	46.33±5.13	41.00		
	Otoriter, kuralcı	3	43.33±1.52	36.00		
Travma sonrası stres ölçeği	İçten, sevgi dolu, anlayışlı	47	33.97±14.46	26.69	2.24	.326
	Soğuk, sevgisiz, ilgisiz	3	43.66±11.71	38.50		
	Otoriter, kuralcı	3	31.33±21.36	20.33		

Tablo 4.38’de görüldüğü gibi; annesi veya babası vefat etmiş bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının sağ olan ebeveyninden algıladıkları tutum değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde otuz dördüncü olarak “annesi babası boşanmış bireylerin yalnızlık ölçeğinin puanlar ile bireylerin travma sonrası stres ölçeğinin puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.39. Annesi Babası Boşanmış Bireylerin Yalnızlık Ölçeğinin Puanları İle Travma Sonrası Stres Ölçeğinin Puanları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Yalnızlık ölçeği		
Travma sonrası stres ölçeği	r	.671
	p	.000*

***p<0.05**

Tablo 4.39’de görüldüğü gibi; annesi babası boşanmış bireylerin yalnızlık ölçeğinin puanları ile travma sonrası stres ölçeğinin puanları arasında istatistiksel olarak orta düzeyde ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0.05$). **Yalnızlık ölçeğinden alınan puanlar arttıkça bireylerin travma sonrası stres ölçeğinden aldıkları puanda artmaktadır.**

Bu araştırmanın genel amacı çerçevesinde otuz beşinci olarak “annesi veya babası vefat etmiş bireylerin yalnızlık ölçeğinin puanları ile bireylerin travma sonrası stres ölçeğinin puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 4.40. Annesi veya Babası Vefat Etmiş Bireylerin Yalnızlık Ölçeğinin Puanları İle Travma Sonrası Stres Ölçeğinin Puanları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Yalnızlık ölçeği		
Travma sonrası stres ölçeği	r	.480
	p	.000*

***p<0.05**

Tablo 4.40’da görüldüğü gibi; annesi veya babası vefat etmiş bireylerin yalnızlık ölçeğinin puanları ile travma sonrası stres ölçeğinin puanları arasında istatistiksel olarak zayıf düzeyde ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0.05$). **Yalnızlık ölçeğinden alınan puanlar arttıkça bireylerin travma sonrası stres ölçeğinden aldıkları puanda artmaktadır.**

Araştırmanın analiz verileri değerlendirildiğinde anlamlı çıkan sonuçlar aşağıda verilmiştir:

Annesi babası boşanmış bireylerin cinsiyetleri arasında yalnızlık ölçeği puanı açısından anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Yalnızlık ölçeği puanları açısından kızların aleyhine anlamlı bir fark vardır. Kızların erkeklere oranla yalnızlık düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Annesi babası boşanmış bireylerin cinsiyetleri arasında travma sonrası stres ölçeği puanı açısından anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Travma sonrası stres ölçeği puanları açısından kızların aleyhine anlamlı bir fark vardır. Kızların erkeklere oranla travma sonrası stres düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Annesi veya babası vefat etmiş bireylerin ebeveynini ne vakit kaybettikleri ile travma sonrası stres ölçeğinin puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0.05$). Ebeveynini kaybetme vakti yakın zamana yaklaştıkça bireylerin travma sonrası stres ölçeğinden alınan puanda artmaktadır.

Yaşanan olayın 2005 yılı ile 2010 yılları arasında yaşamış bireylerin annesi babası boşanmış ve annesi veya babası vefat etmiş olma durumları arasında yalnızlık ölçeği puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Annesi babası 2005-2010 yılları arasında boşanmış bireylerin annesi veya babasını 2005-2010 yılları arası arasında kaybetmiş olan bireylere yalnızlık düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Yaşanan olayın 2005 yılı ile 2010 yılları arasında yaşamış bireylerin annesi babası boşanmış ve annesi veya babası vefat etmiş olma durumları arasında travma sonrası stres ölçeği puanı açısından anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Annesi babası 2005-2010 yılları arasında boşanmış bireylerin annesi veya babasını 2005-2010 yılları arası arasında kaybetmiş olan bireylere travma sonrası stres düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Annesi veya babası vefat etmiş bireylerin sağ olan ebeveyninin tekrardan evlenmesini isteyip istememesi arasında travma sonrası stres ölçeği puanı açısından anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Travma sonrası stres ölçeği puanları açısından

sağ olan ebeveynin tekrardan evlenmesini istemeyen bireylerin aleyhine anlamlı bir fark vardır. Sağ olan ebeveynin tekrardan evlenmesini istemeyen bireylerin sağ olan ebeveynin tekrardan evlenmesini isteyen bireylere oranla travma sonrası stres düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Annesi babası boşanmış bireylerin ebeveyninin boşanma sürecinde psikolojik destek alıp almadığı arasında yalnızlık ölçeği puanı açısından anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Yalnızlık ölçeği puanları açısından ebeveyninin boşanma sürecinde psikolojik destek alan bireylerin aleyhine anlamlı bir fark vardır. Ebeveyninin boşanma sürecinde psikolojik destek alan bireylerin ebeveyninin boşanma sürecinde psikolojik destek almayan bireylere oranla yalnızlık düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Annesi babası boşanmış bireylerin ebeveyninin boşanma sürecinde psikolojik destek alıp almadığı arasında travma sonrası stres ölçeği puanı açısından anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Travma sonrası stres ölçeği puanları açısından ebeveyninin boşanma sürecinde psikolojik destek alan bireylerin aleyhine anlamlı bir fark vardır.

Ebeveyninin boşanma sürecinde psikolojik destek alan bireylerin ebeveyninin boşanma sürecinde psikolojik destek almayan bireylere oranla travma sonrası stres düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Annesi babası boşanmış bireylerin yalnızlık ölçeğinin puanları ile travma sonrası stres ölçeğinin puanları arasında orta düzeyde ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0.05$). Yalnızlık ölçeğinden alınan puanlar arttıkça bireylerin travma sonrası stres ölçeğinden aldıkları puanda artmaktadır.

Annesi veya babası vefat etmiş bireylerin yalnızlık ölçeğinin puanları ile travma sonrası stres ölçeğinin puanları arasında zayıf düzeyde ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0.05$). Yalnızlık ölçeğinden alınan puanlar arttıkça bireylerin travma sonrası stres ölçeğinden aldıkları puanda artmaktadır.

BÖLÜM V

5. TARTIŞMA VE YORUM

Bu araştırmada anne veya babasını kaybetmiş çocuk ve ergenler ile anne ve babası boşanmış çocuk ve ergenlerin yaşadıkları travma sonrası stres düzeylerinin ve yalnızlık düzeylerinin incelenmesi ve bu iki grubun travma sonrası stres düzeylerinin ve yalnızlık düzeylerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Bu araştırma sonucunda elde edilen bulguların yorumu alt problemler başlığı altında yapılmıştır. Bunlara ek olarak araştırmada sosyodemografik değişkenlerin etkisine bakılmıştır.

1. Araştırmanın birinci alt problemi “anne ve babası boşanan çocuk ve ergenlerin travma sonrası stres düzeyleri yüksek midir?” şeklinde ifade edilmiştir. Yapılan istatistiksel analizler sonucundaki araştırma bulguları şu şekilde olmuştur:

Araştırma sonucunda annesi ve babası boşanmış bireylerin travma sonrası stres ölçeğinin ortalaması (40.47 ± 18.00) olduğu saptanmıştır. Çocuklar İçin Travma Sonrası Stress Tepki Ölçeği’nin puanlamasına göre grubun ağır düzeyde travma sonrası stres bozukluğuna sahip olduğu görülmüştür.

Boşanma, bireyin yaşamındaki önemli değişimlerden biri olarak travmatik bir etkiye neden olabilir. Bir başka deyişle boşanma, çeşitli değişkenlere bağlı olarak ruhsal travma yaratabilecek bir yaşam olayıdır. Boşanma sonrası çocuklarda anksiyete, depresyon ve stres gibi ruhsal travmalar görülebilmektedir (Keskin, 2013).

Parçalanmış ailelerde hangi nedenle olursa olsun yaşanan olumsuz yaşantılar bireyde ciddi duygusal çökkünlüklere neden olabilir. Aile bütünlüğünün bozulması ile belli bir düzen içerisinde hayatlarını devam ettiren eşler ve çocuklar ciddi bir travma ile karşılaşabilmektedir (Erürker, 2007).

Yapılan araştırma doğrultusunda görülüyor ki anne babanın boşanması çocuklarda ağır düzeyde bir travma yaratmakta ve çocuklar bundan olumsuz bir şekilde etkilenmektedir.

2.Araştırmanın ikinci alt problemi “anne veya babasını kaybetmiş çocuk ve ergenlerin travma sonrası stres düzeyleri yüksek midir?” şeklinde ifade edilmiştir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda araştırma bulguları şu şekildedir:

Araştırma sonucunda annesi veya babası vefat etmiş bireylerin travma sonrası stres ölçeğinin ortalaması (34.37 ± 14.61) olduğu saptanmıştır. Çocuklar İçin Travma Sonrası Stress Tepki Ölçeği’nin puanlamasına göre grubun orta düzeyde travma sonrası stres bozukluğuna sahip olduğu görülmüştür.

Çocukları olumsuz yönde etkileyen kriz çeşitlerinden en çok olumsuz etkiyi yapan kuşkusuz anne ve babadan birisinin ya da her ikisinin ölümüdür. Sevilen aile bireylerinden ya da yakınlarından herhangi birinin ölümü durumunda, çocuklar ya ölüm gerçeğini tamamen reddetme, ya ölümü değişik tarzda (örneğin bir gün geri döneceği şeklinde) yorumlama yoluna giderler ya da ölümü gerçek olarak kabul ederler. Ancak hangi tür yorumu kabul ederlerse etsinler, psikolog ve psikiyatristlere göre çocuklar ölüm olayından derin bir şekilde etkilenirler ve bazı durumlarda bu etkiler yaşam boyu devam edebilir (Köylü, 2004).

Çocuklar duygularını yetişkinlerden farklı yollarla ifade edebilirler. Travmatik yaşantılar sonucu yetişkinler dahi karmaşık tepkiler verebilirken ebeveyn kaybı başta olmak üzere çeşitli nedenlerle travmatize olmuş çocukların travma sonrası dönemdeki tepkilerini anlamak daha özel bir çaba gerektirmektedir. (Alıcı, 2010).

Yapılan araştırma sonucu değerlendirildiğinde anne ve babası boşanmış çocuk ve ergenler ile anne veya babası vefat etmiş çocuk ve ergenlerin travma sonrası stres düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. İki grup karşılaştırıldığında ise anne ve babası boşanmış çocuk ve ergenlerin travma sonrası stres düzeylerinin, anne veya babası vefat etmiş çocuk ve ergenlerin travma sonrası stres düzeylerinden daha yüksek olduğu görülmüştür.

3.Araştırmanın üçüncü alt problemi “Anne ve babası boşanan çocuk ve ergenler ile anne veya babasını kaybeden çocuk ve ergenlerin yalnızlık düzeyleri

yüksek midir?” şeklinde ifade edilmiştir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda araştırma bulguları şu şekildedir:

Araştırma sonucunda annesi ve babası boşanmış bireylerin yalnızlık ölçeğinin ortalaması (44.50 ± 9.65) olduğu saptanmıştır. UCLA Yalnızlık Ölçeği'nin puanlamasına göre grubun yalnızlık düzeyinin orta düzeyde olduğu görülmüştür.

Araştırma sonucunda annesi veya babası vefat etmiş bireylerin yalnızlık ölçeğinin ortalaması (41.61 ± 6.58) olduğu saptanmıştır. UCLA Yalnızlık Ölçeği'nin puanlamasına göre grubun yalnızlık düzeyinin orta düzeyde olduğu görülmüştür.

Araştırmanın analiz sonuçları değerlendirildiğinde annesi ve babası boşanmış çocuk ve ergenlerin yalnızlık düzeylerinin, annesi veya babası vefat etmiş çocuk ve ergenlerin yalnızlık düzeyleri ile benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Her iki grupta da yalnızlığın yaşandığı ve her iki grubun da yalnızlık düzeyinin orta düzeyde olduğu görülmektedir.

Bullock (1998) Çocuklarda gittikçe artan yalnızlık düzeylerinin nedenleri konusunda çeşitli çalışmalar yapmıştır. Sosyal çalışmacılar ve okul danışmanları son zamanlarda öğrencilerde giderek artan yalnızlığın nedeni olarak artan boşanma oranlarını, tek ebeveynli ailelerin artmasını, geniş ailelerin azalmasını, yaşamdaki hızlı değişimi göstermektedirler. Bu nedenlerin yanı sıra ebeveyn ya da çok yakın birinin, sevilen bir arkadaşın, eşyanın ya da evcil hayvanın kaybı, okul ve evde yaşanan çatışmalar, okul ve sosyal ortamın değişmesi, arkadaş ortamından dışlanmak, arkadaş edinme gibi sosyal becerilerden yoksun olmak ve bazı kişilik özelliklerinin (utangaçlık, düşük benlik saygısı, endişeli olma) çocuklar için yalnızlık yaşantısının kaynağını oluşturduğu belirtilmektedir

Ulusal alanda ilgili literatür incelendiğinde, boşanmış aile çocuklarının boşanmamış aile çocuklarına göre daha fazla yalnızlık hissettiklerini bulgulayan araştırmalara rastlanmıştır (Kuyucu, 2007). Bu bulguya destek olacak şekilde ayrıca, anne babanın boşanmış olup olmamasının yalnızlık üzerinde ara değişken olarak etkili olduğunu gösteren araştırmalar da vardır (Çivitci ark., 2009).

Akyol (2013)'un boşanmamış aileye sahip ergenler ile boşanmış aileye sahip ergenlerin yalnızlık düzeylerinin araştırıldığı araştırmada ise; boşanmamış

aileye sahip ergenlerin boşanmış aileye sahip ergenlere göre yalnızlık düzeyi daha düşüktür.

Uruk'a (2001) göre ise ergen yalnızlığının %15'ini aile yapısı yordamaktadır. Yalnızlığın yordayıcısı olarak aile işlevlerinin incelendiği bir araştırmada aile işlevlerinin yalnızlığı yordadığı sonucuna ulaşılmıştır (Özatça, 2009). Genel olarak ele alındığında ergenlerde aile içi paylaşımlar arttıkça ve problemlerin çözümünde çok fikirli bir yaklaşım oluştuğunda yalnızlık düzeyi azalacaktır (Özatça, 2009).

4.Araştırmanın dördüncü alt problemi “Anne ve babası boşanan çocuk ve ergenler ile anne veya babasını kaybeden çocuk ve ergenlerin travmatik yaşantıları benzer düzeyde midir?” şeklinde ifade edilmiştir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda araştırma bulguları şu şekildedir:

Araştırma sonucunda annesi veya babası vefat etmiş bireylerin travma sonrası stres ölçeğinin ortalama değerine baktığımızda grubun orta düzey de travma sonrası stres bozukluğuna sahip olduğu görülmüştür.

Araştırma sonucunda annesi ve babası boşanmış bireylerin travma sonrası stres ölçeğinin ortalama değerine baktığımızda grubun ağır düzey de travma sonrası stres bozukluğuna sahip olduğu görülmüştür.

Yapılan bu araştırmanın sonucuna göre Çocuklarda Travma Sonrası Stress Tepki Ölçeği'nin puanlamasına göre annesi veya babası vefat etmiş bireylerin travma sonrası stres düzeyi “orta düzeyde” iken annesi ve babası boşanmış bireylerin travma sonrası stres düzeyinin “ağır düzeyde” olduğu görülmektedir. Dolayısıyla annesi ve babası boşanmış bireylerin travma sonrası stres düzeylerinin, annesi veya babası vefat etmiş bireylerin travma sonrası stres düzeylerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Fakat aradaki bu farkın çok yüksek olmadığı, iki grubun da travma sonrası stres düzeylerinin birbirine yakın çıktığı görülmektedir.

Ailede sevilen bir kişinin ölümü, anne ve babanın birbirinden boşanması, çocuğu derinden üzen ve hayatını olumsuz yönden etkileyen olaylardan bazılarıdır (Köylü, 2004).

Boşanma ile ailenin parçalanması çocuğu, anne veya babanın ölümünden daha çok etkilemekte ve sarsmaktadır. Çünkü çocuğun boşanmaya uyum sağlaması, ölüme uyum sağlamasından daha uzun bir süreç gerektirir (Özgüven, 2014).

Amato ve Booth (1991), boşanmış aile çocuklarının kötü bir akıbetle karşılaşma oranlarının, ebeveyn kaybı ve ölümü yaşayan çocukların kötü bir akıbetle ve olumsuz yaşantılarla karşılaşma oranlarına göre daha fazla olduğunu söylemektedir. Amato, “çoğu çalışma boşanmış ailelerin en kötü durumda, ebeveynlerden birini ölüm yoluyla kaybetmiş ailelerde orta seviyede ve bozulmamış orijinal ailelerde ise en iyi durumda olduklarını ” söylemektedir (Demirbilek, 2013).

Carusa ve Morwit (1998) literatürde son 20 yıl içinde iki tür kaybın üzerinde durulduğunu söylemektedir; ölüm ve boşanma. Bu iki alanda yaşa, cinsiyete, ırka eğitim durumuna bakmaksızın önemli yaşam biçimi değişikliklerine yol açmaktadır. Carusa ve Morwit, genellikle araştırmanın erken çocukluk dönemindeki kayıplarla ilgili olarak yapıldığını, halbuki ergenlik döneminde yaşanan ebeveyn kaybının da çok önemli olduğunu belirtmektedir. Çünkü ergen ebeveyninden tam da ayrılmakta ve bağımsızlaşmakta iken bu kayıp gelmekte ve ergenin bireyselleşme mücadelesi için ciddi sorunlar oluşmaktadır. Carusa ve Morwit yaptıkları çalışmada boşanma ve ölüm sonucunda ebeveynlerini kaybeden ergenleri incelemişler ve sonuçta her iki süreçte yaşananların büyük benzerlikler gösterdiğini bulmuşlardır. Fark, ölümle ilgili gelen sosyal kabullere verilen mesajların olumlu karşılanması, bunu karşısında boşanma ile ilgili ergenlerin olumlu atıflarda bulunmaması olmuştur (Toksoy, 2015).

Yapılan araştırma sonucunda annesi ve babası boşanmış bireylerin ve annesi veya babası vefat etmiş bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeğinden aldıkları puanlar sosyodemografik değişkenlere göre incelendiğinde çıkan sonuçlar aşağıda belirtilmiştir;

Annesi ve babası boşanmış bireylerin cinsiyetleri arasında yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeği puanı açısından anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeği puanları açısından kızların aleyhine anlamlı bir fark

vardır. Kızların erkeklere oranla yalnızlık ve travma sonrası stres düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Yapılan bu araştırma sonucunda anne babası boşanmış kız çocuklarının, anne babası boşanmış erkek çocukların yalnızlık ve travma sonrası stres düzeylerinin daha yüksek çıktığı görülmektedir.

Boşanmanın cinsiyet açısından etkileri konusunda yapılan araştırmalarda farklı bulgular elde edilmiştir. Bazı araştırma bulguları boşanmadan erkek çocukların kızlardan daha fazla etkilendiğini gösterirken bazı araştırmalar, kızların boşanmadan daha fazla etkilendiğini göstermektedir. Bazı araştırmalarda ise kızlar ve erkekler üzerinde boşanmanın etkileri açısından fark olmadığı bulunmuştur. (Akyol, 2013).

Sinclair ve Nelson (1998) boşanmış aileler ile ilgili yaptıkları bir araştırmada, erkek çocuklarının kızlara oranla, daha az yalnızlık yaşadıkları sonucuna ulaşmıştır (Akyol, 2013). Bu sonuç, araştırmamızda elde ettiğimiz bulguları destekler niteliktedir.

Araştırma bulgularımızı destekleyen bir araştırmada ise Thompson ve arkadaşları (1997) 9-17 yaş arasındaki 117 çocukla yaptıkları araştırma sonucunda kızların erkeklere göre daha fazla dışa yansıyan stres tepkileri verdikleri bulgusuna ulaşmışlardır. (Alıcı, 2010).

Bir başka araştırmada Pancar (2009) boşanmış ve boşanmamış aileye sahip ergenlerin yalnızlık düzeylerini incelemiştir. Araştırmaya 226 boşanmış, 226 boşanmamış aileye sahip toplam 452 öğrenci katılmıştır. Araştırma sonucunda araştırmamızdan farklı olarak boşanmış aileye sahip erkek ergenlerin yalnızlık düzeylerini boşanmış aileye sahip ergen kızların yalnızlık düzeyinden daha yüksek bulmuştur.

Fiyakalı (2008) ise anne babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencileri ile ilgili yaptığı bir araştırmada, anne babası boşanmış ve boşanmamış öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık olmadığını belirlemiştir.

Çivitci ve arkadaşları (2009) ile Akyol (2013) yaptıkları araştırmalarında: anne babası boşanmış olan ergenlerin yalnızlık düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaşmadığını saptamışlardır.

İlgili literatürde de yalnızlık düzeylerinde cinsiyet farklılığı olmadığı saptamıştır (Çeçen, 2007; Demir ve Tarhan, 2001; Demirtaş, 2007). Erkek öğrencilerde yalnızlık düzeyinin kızlara göre daha yüksek olduğunu saptayan araştırmalar da vardır (Duyan ve ark., 2008; Şentürk, 2010).

Araştırmamızda annesi veya babası vefat etmiş bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır. ($p>0.05$).

Yapılan bu araştırma sonucunda annesi veya babası vefat etmiş çocuk ve ergenlerin yalnızlık ve travma sonrası stres düzeylerinde cinsiyet faktörü açısından bir farklılık görülmemektedir. Dolayısıyla yapılan araştırmada anne ve babası boşanmış çocuk ve ergenlerin yalnızlık ve travma sonrası stres düzeylerinde cinsiyet değişkeni açısından bir farklılık bulunmuşken; annesi ve babası vefat etmiş çocuk ve ergenlerin yalnızlık ve travma sonrası stres düzeylerinde cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Güngörmüş (1986)'ün ortaokul birinci sınıf öğrencileri ile baba yoksunluğunun benlik kavramına etkisi ve babasız öğrencilerin problemlerinin hangi alanlarda yoğunlaştığı üzerine yaptığı çalışmasında, baba yoksunluğunun hem kız hem de erkek öğrencilerde benlik kavramını olumsuz etkilediğini tespit etmiştir. Babasız çocukların sorunlarının daha fazla olduğu ve kız çocuklarında bu oranın daha yüksek olduğu araştırmanın diğer bulgularıdır (Toksoy, 2005).

Rukhsana ve Rukhsana (2014) Pakistan'lı 14-17 yaş grubundaki ebeveyn kaybı yaşamış ergenler üzerinde yaptıkları stresle baş etmeyi konu alan çalışmalarında kızların erkeklere göre daha çok stres yaşadıklarını tespit etmişlerdir (Toksoy, 2005).

Reveis ve arkadaşları (1998) 6-8 yaş grubu ile yaptıkları, ebeveyn ölümünü takiben çocuklarda oluşan psikolojik yoksunluklar konulu araştırmalarında; erkek çocukların daha az depresif olduklarını, kız çocuklarının yaşamda erkek çocuklarından daha fazla acıya muhatap olmalarının onları daha incinebilir kıldığını belirtmektedirler (Toksoy, 2005).

Worden ve arkadaşlarının (1999) kardeş kaybı ile ebeveyn kaybını inceledikleri çalışmalarında erkek çocukların ebeveyn kaybından daha çok etkilenirken, kız çocukların kardeş kaybından daha olumsuz yönde etkilendiklerini tespit etmişlerdir (Toksoy, 2005).

Araştırmamızda annesi veya babası vefat etmiş bireylerin ebeveynini ne vakit kaybettikleri ile travma sonrası stres ölçeğinin puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0.05$). Ebeveynini kaybetme vakti yakın zamana yaklaştıkça bireylerin travma sonrası stres ölçeğinden alınan puanda artmaktadır.

Konu ile ilgili olarak Toksoy (2005)'in liseli ergenler üzerinde ebeveyn ölümünün psikososyal etkilerini araştırdığı bir araştırmada ergenlerin uyum düzeyleri ile ebeveynlerinin ölümü üzerinden geçen süre arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır (Toksoy, 2005).

Çocuklar tıpkı yetişkinlerde olduğu gibi ebeveyn kaybından sonra matem dönemi yaşarlar. Önce olayı kabullenmek istemez, öfke duyar, kendisini ve başkalarını suçlama eğilimine girerler. Ebeveyn kaybı sonucu yaşanan üzüntü, bireyin kayıp nedeniyle yaşadığı ruhsal sıkıntının sonucudur. Yas, üzüntüyü de kapsayan içsel ve dışsal tepkilerin yaşandığı bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Karataş, 2013).

Konu ile ilgili literatür çalışmaları kayıp sonrası yas reaksiyonları ile travmaya bağlı yas reaksiyonları üstünde durmaktadır. Yas sürecinin erişkinlerde yaşanan biçiminin çocuklar için benzer olabileceğinin düşünüldüğünü belirten Diler ve Avcı (1997) ilk evrenini şok ve inkâr, ikinci evrenin üzüntü ve keder, üçüncü evrenin de çözülme olduğunu belirtmektedir. Yasın ve travma etkisinin genel uyum

düzeyi ve diğer psikososyal problemlere elverişli bir zemin oluşturduğu literatürde vurgulanmaktadır. Ancak Kayıp sonrası yaşanan süreçte mutlaka klinik ve sosyal düzeyde sorunlar olacağı anlamına gelmediği de literatürün incelediği bir diğer konudur (Toksoy, 2005).

Yaptığımız araştırma sonucunda yakın zamanda ebeveyn kaybı yaşamış çocuk ve ergenlerin travma sonrası stres düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bunun temel sebebi ebeveyn kaybı yaşamış çocuk ve ergenlerin hala yaşanan olayın etkisinden kurtulamadıkları ve yas sürecinin devam etmesinden kaynaklandığı düşünülebilir.

Araştırmanın sosyodemografik değişkenlerden yaşanan olayın hangi tarihte gerçekleştiği değişkeni incelendiğinde; yaşanan olayın tarihlerinin değiştikçe travma sonrası stres düzeyinin de değiştiği görülmektedir

Yaşanan olayı 2004 yılı ve aşağısında yaşamış bireylerin travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının annesi babası boşanmış ve annesi veya babası vefat etmiş olma değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0.05$).

Yaşanan olayı 2005 yılı ile 2010 yılları arasında yaşamış bireylerin annesi babası boşanmış ve annesi veya babası vefat etmiş olma durumları arasında travma sonrası stres ölçeği puanı açısından anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Annesi babası 2005-2010 yılları arasında boşanmış bireylerin annesi veya babasını 2005-2010 yılları arası arasında kaybetmiş olan bireylerden travma sonrası stres düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Yaşanan olayı 2011 yılı ve yukarısında yaşamış bireylerin travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının annesi babası boşanmış ve annesi veya babası vefat etmiş olma değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0.05$).

Yapılan araştırmada 2004 yılı ve aşağısında ile 2011 yılı ve yukarısında annesi babası boşanmış bireyler ve annesi veya babası vefat etmiş bireylerin travma sonrası stres düzeyleri benzer olduğu görülmekteyken; annesi ve babası 2005-2010

yılları arasında boşanmış bireylerin annesi veya babasını 2005-2010 yılları arası arasında kaybetmiş olan bireylerden travma sonrası stres düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla boşanma olayını 2005 yılı ile 2010 yılları arasında yaşamış çocuk ve ergenlerin en yüksek travma sonrası stres düzeyini yaşadıkları görülmektedir. Bu sonuçların çıkmasının temel sebebinde, boşanma olayını 2004 yılı ve aşağısında yaşamış çocuk ve ergenlerin o yıllarda yaşlarının çok küçük olduğundan dolayı boşanma olayını tam anlamlandıramadıkları; boşanma olayını 2011 yılı ve yukarısında yaşayan çocuk ve ergenlerin o yıllarda yaşlarının büyüdüğünden boşanma olayına daha ılımlı yaklaştıklarından dolayı böyle bir sonucun çıktığı düşünülebilir.

Konu ile ilgili yapılmış araştırmalar incelendiğinde; Hetherington ve Stanley-Hagan (1999)'nın boşanmaya uyum konusunda yaptıkları çalışmalarda, boşanmanın etkilerinin 1-2 yıl içinde normale dönebileceği fakat boşanma sonrasında en az 20 yıl süren uyum sorunlarının da olabileceği dikkat çekmektedir. Boşanmadan 6 yıl sonra ruh sağlığı sorunlarının kızlarda %35, erkeklerde %20 olduğu, bu oranın anne babası boşanmamış grupla karşılaştırıldığında 7 kat fazla olduğu saptanmıştır (Akyol, 2013)

Toksoy (2005) Liseli ergenler üzerinde ebeveyn ölümünün psikososyal etkilerini araştırdığı bir araştırmada ise ergenlerin uyum düzeyleri ile ebeveynlerinin ölümü üzerinden geçen süre arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Annesi veya babası vefat etmiş bireylerin sağ olan ebeveyninin tekrardan evlenmesini isteyip istememesi arasında travma sonrası stres ölçeği puanı açısından anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Travma sonrası stres ölçeği puanları açısından sağ olan ebeveynin tekrardan evlenmesini istemeyen bireylerin aleyhine anlamlı bir fark vardır. Sağ olan ebeveynin tekrardan evlenmesini istemeyen bireylerin sağ olan ebeveynin tekrardan evlenmesini isteyen bireylere oranla travma sonrası stres düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Yapılan araştırma sonucunda ebeveyn kaybı yaşamış çocuk ve ergenlerden sağ olan ebeveyninin tekrardan evlenmesini istemeyenlerin travma sonrası stres düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla yaşanan olaydan daha

fazla etkilenen çocuk ve ergenlerin hayattaki ebeveyninin evlenmesini istememelerinin temelinde vefat etmiş ebeveyninin ölümünü kabullenemedikleri veya vefat etmiş ebeveyninin yerine bir başkasını koymak istemediklerinden dolayı olduğu düşünülebilir.

Annesi babası boşanmış bireylerin ebeveyninin boşanma sürecinde psikolojik destek alıp almadığı arasında yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeği puanı açısından anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeği puanları açısından ebeveynlerinin boşanma sürecinde psikolojik destek alan bireylerin aleyhine anlamlı bir fark vardır. Ebeveyninin boşanma sürecinde psikolojik destek alan bireylerin ebeveyninin boşanma sürecinde psikolojik destek almayan bireylere oranla yalnızlık ve travma sonrası stres düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Araştırma sonucunda anne ve babasının boşanma sürecinde psikolojik destek alan çocuk ve ergenlerin yalnızlık ve travma sonrası stres düzeylerinin, anne ve babası boşanma sürecinde psikolojik destek almayan çocuk ve ergenlerden yalnızlık ve travma sonrası stres düzeylerinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulguların temel sebebi anne ve babasının boşanma sürecinden ruhsal yönden daha fazla etkilenen çocuk ve ergenlerin psikolojik destek almaya daha fazla ihtiyaç duyduğu veya psikolojik destek almalarına yönelik daha çok yönlendirildikleri düşünülebilir.

Annesi veya babası vefat etmiş bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının ebeveyninin vefatı vaktinde psikolojik destek alınıp alınmadığı değişkeni açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0.05$).

Yapılan araştırma sonucunda yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeği puanları açısından ebeveyninin boşanma sürecinde psikolojik destek alan çocuk ve ergenlerin aleyhine anlamlı bir fark bulunmaktayken, annesi veya babası vefat etmiş çocuk ve ergenlerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan açısından ebeveyninin vefatı vaktinde psikolojik destek alınıp alınmadığı değişkeni açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Araştırma sonucunda psikolojik destek almanın çocuk ve ergenler üzerinde anne ve babanın boşanma sürecinde bir farklılık oluşturmaktayken, ebeveyn kaybı sonrasında bir farklılık oluşturmamaktadır. Boşanmayı da ortaya çıkaran aile içi çatışmalar anne babası ayrı yaşayan grupta daha fazla etkili olmuş olabilir. Ayrıca bu bulguların elde edilmesinin temelinde, ebeveynin kaybindan sonra psikolojik destek alan çocuk ve ergen sayısının çok az olmasından dolayı gerçeği tam olarak yansıtamadığı da düşünülebilir.

Uluğ (2008)'ın üniversite öğrencilerinde depresyon düzeyine ebeveyn kaybının ve anne baba ayrılığının etkisini araştırdığı araştırmada, psikolog/psikiyatra gitmiş olma ve ruhsal hastalık öyküsü oranlarının anne babası ayrı yaşayan öğrencilerde en fazla olduğu gözlenmiştir. Boşanmayı da ortaya çıkaran aile içi çatışmalar anne babası ayrı yaşayan grupta daha fazla etkili olmuş olabilir. Bu sonuç, araştırmada elde edilen bulguları destekler niteliktedir

Ayrıca tablo 4.1 ve 4.2 incelendiğinde çocuk ve ergenlerin ebeveynleri ayrılırken psikolojik destek alma oranının (%20.8); Ebeveynin kaybindan sonra psikolojik destek alma oranından (%11.3) daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun temel sebebi boşanma sürecinde anne ve babaların veya mahkemelerin çocukların daha az etkilenmesi için psikolojik destek almaya yönlendirildiği düşünülebilir.

Toksoy (2005) Liseli ergenler üzerinde ebeveyn ölümünün psikososyal etkilerini araştırdığı bir araştırmada, ebeveynini ölümünden sonra psikososyal destek almalarına ve almamalarına bağlı olarak uyum puanlarını incelemiştir. Araştırma sonucunda ergenlerin büyük ölçüde yakın akrabaları tarafından desteklendikleri görülmüştür. Sonra sırasıyla arkadaş desteğinden, komşu desteğinden, ruh sağlığı uzmanlarından, kurumlardan ve diğer kaynaklardan desteklendikleri görülmektedir.

Annesi babası boşanmış bireylerin yalnızlık ölçeğinin puanları ile travma sonrası stres ölçeğinin puanları arasında orta düzeyde ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0.05$). Yalnızlık ölçeğinden alınan puanlar arttıkça bireylerin travma sonrası stres ölçeğinden aldıkları puanda artmaktadır.

Annesi veya babası vefat etmiş bireylerin yalnızlık ölçeğinin puanları ile travma sonrası stres ölçeğinin puanları arasında zayıf düzeyde ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0.05$). Yalnızlık ölçeğinden alınan puanlar arttıkça bireylerin travma sonrası stres ölçeğinden aldıkları puanda artmaktadır.

Yapılan araştırmada annesi babası boşanmış bireylerin ve annesi veya babası vefat etmiş bireylerin travma sonrası stres düzeyleri anlamlı bir şekilde benzerlik göstermektedir. Ancak annesi veya babası vefat etmiş bireylerin travma sonrası stres düzeyi “orta düzeyde” iken annesi ve babası boşanmış bireylerin travma sonrası stres düzeyinin “ağır düzeyde” olduğu görülmektedir. Annesi ve babası boşanmış bireylerin travma sonrası stres düzeylerinin, annesi veya babası vefat etmiş bireylerin travma sonrası stres düzeylerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Fakat aradaki bu farkın çok yüksek olmadığı, iki grubun da travma sonrası stres düzeylerinin birbirine yakın çıktığı görülmektedir.

Çocukluk döneminde travma yaşayan çocukların travma sonrası uyum ve davranış problemleri yaşadıkları bilinmektedir. Annesi babası boşanmış bireyler ve annesi veya babası vefat etmiş bireyler yaşadıkları travma sonucunda öfke saldırganlık ve depresif davranışlar göstermektedir. Ancak bazı çocuklar anlaşılacaklarını düşünerek sosyal ortamlarından içe kapanmaya başlarlar. Bunlar sonucunda çocuk ve ergenlerde yalnızlık duyguları kendini gösterir.

Ailede sevilen bir kişinin ölümü, anne ve babanın birbirinden boşanması, çocuğu derinden üzen ve hayatını olumsuz yönden etkileyen olaylardan bazılarıdır. (Köylü)

Boşanma ile ailenin parçalanması çocuğu, anne veya babanın ölümünden daha çok etkilemekte ve sarsmaktadır. Çünkü çocuğun boşanmaya uyum sağlaması, ölüme uyum sağlamasından daha uzun bir süreç gerektirir (Özgüven, 2014).

Yapılan birçok araştırma sonuçlarına baktığımızda çocuk ve ergenlerin yaşadıkları travmalar sonucunda içe kapanma ve yalnızlaşma belirtileri göstermektedirler. Yani travma sonrasında çocuk ve ergende yalnızlaşma duygusunun çıkması kaçınılmazdır. Dolayısıyla yapılan bu araştırmada iki grup

arasında da yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeğinin puanları arasında pozitif yönde bir ilişkinin olmasının temelinde bunun olduğu düşünülebilir.

Bu sonuçta araştırmaya alınan çocuk ve ergenlerin kişisel farklılıkları, sosyokültürel düzeyleri, sorulara samimiyetle cevap vermemiş olma ihtimalleri ve araştırmaya alınan kişi sayısının sınırlı olmasını etkili olabileceğini de göz önünde bulundurmak gerekir.

Annesi babası boşanmış bireyler ile annesi veya babası vefat etmiş bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının kardeş değişkeni açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0.05$).

Arifoglu (2006) çalışmasında, boşanmış çiftlerin çocuklarının kardeş sayılarının boşanmaya uyumları üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığını tespit etmiştir. Bu sonuç, araştırmada elde edilen bulguları destekler niteliktedir (Aydın, 2009).

San-Şentürk (2010) bir çalışmada ise Araştırmada elde edilen bulguları destekler nitelikte kardeş sayısının yalnızlık düzeyi bakımından anlamlı fark yaratmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Boşanma nedeniyle kardeşlerin ayrılmamış olması, çocukların ebeveyn boşanması ile beraber, bir de kardeş ayrılığı yaşamamaları önemli olmakla birlikte, kardeşin varlığı boşanma sürecinde çocuğun uyumu üzerinde olumlu veya olumsuz bir etki yapmamaktadır. Bunun en temel nedeni çocuğun bu süreçte daha fazla kendisini düşünmesi ve kendi iç dünyasına yoğunlaşmasıdır (Öztürk, 2008).

Anlatılan durum ebeveyn kaybı yaşamış çocuk ve ergenler için de benzer şekildedir. Yapılan bu araştırmada kardeşin varlığı ebeveyn kaybı yaşamış çocuk ve ergenlerin uyumu üzerinde de olumlu veya olumsuz bir etki yapmadığı görülmüştür. Fakat konu ile ilgili yapılan diğer araştırmalar incelendiğinde farklı bulgulara da rastlanmaktadır.

Amato (1987)'nin yapmış olduğu çalışmada, boşanmış aileden gelen ergenler, kardeşleriyle olan ilişkilerini tam aileden gelenlere göre daha olumsuz olarak değerlendirmişlerdir. Bu bulgular kardeş sayısı daha fazla olan boşanmış aile çocuklarının daha yalnız olmalarına açıklık getirmektedir.

Demirtaş (2007) ve Duyan ve arkadaşlarının (2008) araştırma bulgularına göre de kardeş sayısı ile yalnızlık arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş, kardeş sayısı arttıkça öğrencilerin yalnızlık düzeylerinin de arttığı bulunmuştur.

Boşanma sürecinde önemli bir destek kaynağı olarak görülebilecek kardeşlerin varlığının yalnızlık düzeyini azaltmak yerine arttırması ilginç bir bulgudur. Polit (1984) tarafından yapılan çalışmada da, boşanma sürecinin güçlükleri ile başa çıkmada kardeşlerin birbirlerine pek yardımcı olmadıkları, aksine annenin ilgisi için rekabetçi bir tutum sergiledikleri bulunmuştur (Amato, 1987).

Kardeş sayısı arttıkça ebeveynlerin ilgilerinin bölünerek azalması ve ebeveynlerin azalan ilgisi için rekabetin artması beklenebilir. Dolayısıyla önemli bir destek kaynağı olarak görülen kardeşlerin boşanma sürecinde bu desteği birbirlerine sağlayamamaları, daha fazla yalnızlık yaşamalarının bir gerekçesi olarak düşünülebilir (Çivitci, 2009).

Annesi babası boşanmış bireyler ile anne veya babası vefat etmiş bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının kaçınıcı çocuk değişkeni açısından grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu sonuçta araştırmaya alınan çocuk ve ergenlerin kişisel farklılıkları, sosyokültürel düzeyleri, sorulara samimiyetle cevap vermemiş olma ihtimalleri ve araştırmaya alınan kişi sayısının sınırlı olmasını etkili olabileceğini de göz önünde bulundurmak gerekir.

Doğum sırasının çocuklar üzerinde etkili olduğunu öne süren kuramcıların bulunmasının yanında toplumumuzda da bu tarz yargıların olduğu bilinmektedir. İlk çocukların diğerlerine göre daha fazla sorumluluk sahibi oldukları, en küçük

çocukların daha korumacı bir tutumla yetiştirildikleri gibi yargılar örnek olarak gösterilebilir. Sosyalleşme sürecinde de sosyal çevrenin oluşmasında doğum sırasının etkili olduğu düşünülebilir. Fakat boşanma olaylarının çok çocuklu ailelerde daha az yaşandığı ve çocuğu olmayan ve tek çocuklu ailelerde daha yüksek oranda gerçekleştiği bilinmektedir. Bu yüzden ergenlerin doğum sırasının algılanan sosyal destek üzerinde anlamlı bir etken olmadığı söylenebilir (Akdoğan, 2002).

Annesi babası boşanmış bireyler ile anne veya babası vefat etmiş bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının annelerinin ve babalarının eğitim düzeyleri değişkeni açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0.05$).

Fiyakalı (2008), anne babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencileri ile ilgili yaptığı bir araştırmada, anne babası boşanmış ve boşanmamış öğrencilerin anne baba eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık olmadığı, görülmüştür. Bu sonuç, araştırmada elde edilen bulguları destekler niteliktedir.

Yapılan bazı araştırma sonuçlarına göre ise baba eğitim düzeyinin artmasının yalnızlık düzeyinin azalmasına neden olduğu saptanmıştır (Duyan ve ark., 2008)

Anne baba boşanma durumu ve baba eğitim düzeyi ortak etkisinin ergenlerin yalnızlık düzeyleri üzerinde bir farklılık yaratmaması babanın eğitim düzeyinin düşük veya yüksek olmasından çok baba çocuk ilişkisinin belirleyici bir faktör olduğundan ileri geliyor olabilir (Fiyakalı, 2008).

Uluğ (2008)'ın üniversite öğrencilerinde depresyon düzeyine ebeveyn kaybının ve anne baba ayrılığının etkisini araştırdığı araştırmada, Anne babası ayrı yaşayan öğrencilerin anne ve baba eğitim düzeyi hem anne baba kaybı/ayrılığı bulunmayan hem de anne baba kaybı bulunan öğrencilere oranla anlamlı şekilde yüksek olduğu bulunmuştur. Bu durum boşanmanın daha çok yüksek eğitilmiş kişilerde gözleniyor olmasıyla açıklanabilir.

Annesi babası boşanmış bireylerin yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının ebeveyninin gelir düzeyi değişkeni açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0.05$).

Erözkan (2004;2009) araştırma bulgularını destekler nitelikte yaptığı bazı araştırmalarda yalnızlık ve sosyo-ekonomik düzey arasında farklılığa rastlanmamıştır. Farklı sonuç bulan araştırmalarda ise ailesinin ekonomik durumu düşük olanların daha yüksek yalnızlık yasadıkları görülmüştür (Demirtaş, 2007).

Toksoy (2005) liseli ergenler üzerinde ebeveyn ölümünün psikososyal etkilerini araştırdığı bir araştırmada ergen grubunun her düzeyde ekonomik seviyesinin ebeveynin kaybından olumsuz yönde etkilendiği sonucuna varmıştır. Bu sonuç ebeveynin ölümünün ekonomik kayıp anlamına geldiğine dair önemli bir veridir.

Tarhan (1998), ergenlerin yalnızlıklarını, devam ettikleri okulların sosyo-ekonomik seviyelerine göre incelemiş ve düşük sosyo-ekonomik seviyeye sahip olan okula devam eden öğrencilerin yalnızlık puanlarının, orta ve yüksek sosyo-ekonomik seviye gruplarına dahil okullara devam eden öğrencilerden daha yüksek olduğunu belirlemiştir.

Düşük gelir düzeyine sahip öğrencilerin, gelir düzeyi orta ve yüksek olan öğrencilere göre daha fazla yalnızlık yaşamalarının ardında maddi kaynak gerektiren sosyal faaliyetlere katılamamaları yer alabilir. Bu da gelir düzeyi düşük olan öğrencilerin akranları tarafından dışlanmasına yol açabilir. Gelir düzeyi düşük olan öğrencilerin durumlarını ifade etmekten çekinip, utanabilecekleri ve daha çok kendi kendilerine vakit geçirmeyi tercih edecekleri dolayısıyla yalnızlık duygusu yaşamalarının muhtemel olacağı düşünülmektedir.

Parçalanmış ailelerde yaşayan çocukların, ebeveynlerinin gelirinin düzenli olması, ayrıca gelir yüksekliği, çocuğa daha fazla sosyal imkân sağlama fırsatı sunduğundan, çocuğun kendisini daha rahat ifade edebilmesinin yolunu açarak, çocuğun boşanmaya uyumunu kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte özellikle evlilik birliği içerisinde çalışmayan kadının, boşanma sürecinde ve sonrasında çalısak zorunda kalması sebebiyle, gelirin sürekliliği sağlanmasına rağmen, ebeveynlik rolünü yerine getirirken zorlanma ihtimali çocuğun örselenmesinin yolunu açabilmektedir (Yörükoğlu, 2010).

Annesi babası boşanmış bireylerin yaşları ile yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinin puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p>0.05$).

Çocuk ve ergenlerin travmatik deneyimler karşısında gösterdikleri tepkiler genel anlamda benzerlik gösterse de bu tepkilerin ortaya çıkış biçimleri içinde bulunulan gelişim dönemleri açısından farklılaşabilir (Erden ve Gürdil, 2009).

Aral ve arkadaşları (2006) yetiştirme yurdunda kalan ergenlerle yaptıkları araştırmada yurda gelme yaşı düştükçe yalnızlık düzeyinin yükseldiğini, en yoğun yalnızlığın 0-5 yaş arasında yetiştirme yurduna bırakılan çocuklarda görüldüğünü belirlemişlerdir (Toksoy, 2005).

Bu konuyla ilgili yapılan diğer bir çalışmaya bakıldığında; Çivitci ve arkadaşlarının (2009) yaptığı bir çalışmada, ergenin anne babası boşandığındaki, yaşı ile yalnızlık arasında anlamlı düzeyde farklılaşma bulunmamıştır. Bu sonuç araştırma bulgularını destekler niteliktedir.

Boşanmanın üstünden geçen süreye göre değişkenler anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır. (Çivitci ve ark., 2009). Dolayısıyla boşanma gerçeğinin ne kadar süre geçse de değiştirilemeyecek, ailenin dağılması gerçeğinin ortada kalkmayacak olması sebep olmuş olabilir.

Annesi veya babası vefat etmiş bireylerin yaşları ile yalnızlık ve travma sonrası stres ölçeklerinin puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p>0.05$).

Yapılan araştırmanın analiz sonuçları değerlendirildiğinde ebeveyn kaybı yaşamış çocuk ve ergenlerin yaş değişkenlerinin yalnızlık ve travma sonrası stres düzeyleri açısından bir farklılık yaratmadığı görülmüştür. Fakat ebeveyn kaybı üzerinde yaş değişkeninin araştırıldığı diğer araştırmalara bakıldığında yaş değişkeninin etkili olduğu görülmektedir. Bu araştırmalardan bazıları şunlardır.

Yaş faktörü üzerine çalışan araştırmacılardan Dowdney (2000), yaş faktörünün çocuğun duygusal ve bilişsel gelişimini dolayısıyla ölüme vereceği tepkileri belirleyeceğini söylemekte, çocuklar ve ergenler kıyaslandığında çocuklara göre ergenlerde depresyon ve suçluluğun daha fazla olduğu belirtilmektedir (Toksoy, 2005).

Thompson ve arkadaşlarının (1998) da 9-17 yaş grubundaki ergenler ve hayattaki ebeveynleri ile ikincil stres faktörleri üzerine yaptıkları araştırmada ebeveynlerin gözlemine göre küçük çocukların stresinin daha çok olduğunu belirlemişlerdir (Toksoy, 2005).

Reveis ve arkadaşları (1998) 6-8 yaş grubu ile yaptıkları, ebeveyn ölümünü takiben çocuklarda oluşan psikolojik yoksunluklar konulu araştırmada büyük çocuklardaki anksiyetenin küçük çocuklardan daha az olduğu tespit edilmiştir. (Toksoy, 2005).

Toksoy (2005) Liseli ergenler üzerinde ebeveyn ölümünün psikososyal etkilerini araştırdığı bir araştırmada ergenlerin uyum düzeyi içinde bulundukları yaşa bağlı olarak incelenmiştir. İnceleme sonucunda 18 yaş grubunun kendini gerçekleştirme düzeyinin 15, 16 ve 17 yaş grubunda daha yüksek olduğu, 16-17 yaş grubunun kendini gerçekleştirme düzeyinin de 15 yaş grubunda daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Ölüm ve boşanma yaşa, cinsiyete, ırka eğitim durumuna bakmaksızın önemli yaşam değişikliklerine yol açmaktadır. Erken çocukluk dönemindeki kayıplarla ilgili ve ergenlik döneminde yaşanan ebeveyn kaybının da çok önemli olduğu bilinmektedir. Çünkü ergen ebeveyninden tam da ayrılmakta ve bağımsızlaşmakta iken bu kayıp gelmekte ve ergenin bireyselleşme mücadelesi için ciddi sorunlar oluşmaktadır. araştırmada boşanma ve ölüm sonucunda ebeveynlerini kaybeden ergenler yaşananların büyük benzerlikler gösterir. Fark, ölümle ilgili gelen sosyal kabullere verilen mesajların olumlu karşılanması, bunu karşısında boşanma ile ilgili ergenlerin olumlu atıflarda bulunmaması olmuştur (Toksoy,2015).

Anne-babalar boşanma sürecinde iken, çocuk hangi yaş döneminde olursa olsun, çocuğun bu sorunlar ile başa çıkabilmesi için, ebeveynlerin dikkat etmesi gerekenler; öncelikle çocuğun duygularını dışa vurmasına izin vermek, bu sayede sorunların anlaşılması ile uygun sorun çözme yöntemlerini profesyonel destek de alarak sağlamaya çalışmaktır. Aksi takdirde en önemli risk zamanında çözülmeyen sorunların etkilerini uzun vadede göstermesidir. Sorunları çözülmemeyen çocuklar ileriki yaşamlarında içe kapanık veya aşırı sosyal bir yaşam tarzını benimseyebilmekte, uygun sorun çözme yöntemlerini çocukluk döneminde öğrenemedikleri için yetişkinlik döneminde karşılaştıkları sorunlar karşısında bocalayarak, sosyal uyumsuzluk gösterme potansiyeli taşımaktadır (Altundağ, 2013). Boşanma sürecinde ve sonrasında önemli olan, ayrılmalarına rağmen ebeveynlik rolleri devam eden yetişkinlerin sorumlu bir biçimde hareket etmeleri, evlilikleri konusunda sağlayamadıkları uyumu, boşanma sürecinde ve sonrasında çocuğun yetiştirilmesinde ve çocukla ilgili kararların alınmasında sağlamaya çalışmalarıdır (Öztürk, 2008).

KAYNAKÇA

- Akyüz, E. (1979), “Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10 (1-2), 1-6.
- Akdoğan, S. D. (2012). “Anne-Babası Boşanmış ve Boşanmamış Ergenlerin Algılanan Sosyal Destek Düzeylerinin İncelenmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Alıcı, E. (2010). “Dışavurumcu etkinliklere dayalı grupta psikolojik danışma programının ebeveyn kaybı yaşayan 9-11 yaş çocuklarının travma sonrası stres düzeyi üzerindeki etkisi”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Altundağ, Y. (2013), “Anne-Babası Boşanmış Ergenlerin Psikolojik Dayanıklılık Düzeylerinde Yordayıcı Değişkenler Olarak Yaşam Doyumu ve yalnızlık”. Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Amato, P. R. (1991). Parental Absence During Childhood and Depression in Later Life. *The Sociological Quarterly*, 32 (4), 543-556.
- Amato P. R. and Keith B. (1991a). Parental Divorce and Well-Being: A Meta-Analysis, *Journal of Marriage and the Family*, 53:43-58.
- Amato, P. R. (1987). Family processes in one-parent, stepparent, and intact families:The child’s point of view. *Journal of Marriage and the Family*, 49, 327-337.
- Amato, P. R. and Booth, A. (1991). “Consequences Of Parental Divorce and Marital Unhappiness for Adult Well-Being”, *Social Forces*, 69 (3): 895-916.
- Amerikan Psikiyatri Birliği, (2013). *Psikiyatride Hastalıkların Tanımlanması ve Sınıflandırılması Elkitabı*, Beşinci Baskı (DSM-5) (E. Köroğlu, Çev.). Ankara: Hekimler Birliği Yayınları (2013).

- Aral, N. ve Gürsoy, F. (2000). “Boşanmış ve Boşanmamış Ebeveynlerin Çocuklarının Depresyon Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma”. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, Cilt:12, Sayı:1, s.27.
- Attepe, S. (2010). “Anne Baba Kaybının Çocuklar Üzerindeki Etkileri”. *Aile ve Toplum Dergisi*, 11(6), 23.
- Aydın, O. (2009). “*Boşanma Sürecinde Velayet İle İlgili Anlaşmazlık Yaşayan Ebeveynlerin Çocuklarına İlişkin Düşünceleri Ve Çocukların Boşanmaya Uyum Düzeylerinin İncelenmesi*”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Balcı-Çelik, S. (2011). “Ergenlerin Yasa Karşı Tutumlarının Cinsiyet ve Depresyon Düzeyleri Açısından Karşılaştırılması”. *İlköğretim Online*, 10(2), 735-742. [Online]: <http://ilkogretim-online.org.tr>
- Bilgi, A. (2005). “*Bilgisayar Oyunu Oynayan ve Oynamayan ilköğretim Öğrencilerinin Saldırganlık, Depresyon ve Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi*”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bilgiç, S. (2011). “*Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve Akut Stres Bozukluğu İle Uyum Bozukluğunun Klinik Açısından Karşılaştırılması*”. Tıpta Uzmanlık Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Eskişehir.
- Buluğ, G. D. (2008). “*Okul Çağı Çocuklarda Yanık Sonrası Gelişen Travma Sonrası Stres Belirtilerinin İncelenmesi*”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, İstanbul.
- Bulmuş, H. (2008). “*Yaralanmalarda Ruhsal Muayenenin Kullanılması*”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Büyükaşahin, G. (2009). “*Boşanmış Ve Boşanmamış (Tam) Ailelerden Gelen 11-13 Yaş Arası Çocukların Anne Baba Tutumlarını Algılama Biçimlerinin Sosyal Uyum Düzeyleri ile ilişkisi*”. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Çivitci, N., Çivitci, A., Fiyakalı, C. (2009). “Anne-Babası Boşanmış ve Boşanmamış Olan Ergenlerde Yalnızlık ve Yaşam Doyumu”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9 (2), 493-525
- Çeçen, R. A. (2008). “Öğrencilerinin Cinsiyetlerine ve Ana Baba Tutum Algılarına Göre Yalnızlık ve Sosyal Destek Düzeylerinin İncelenmesi”. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(3), 415-431
- Çetin, N. (2015). “Annelerdeki Ölüm Kaygısının Çocukları İle Kurdukları ölüm İletişimine Etkisinin Araştırılması”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demir, A. (1989). “UCLA Yalnızlık Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması” *Psikoloji Dergisi*, 7(23):14-18.
- Demir, M. (2008). “Çocuk ve Ergenlerin Cinsel İstismarı Sonrasında Akut Stres Bozukluğu ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu Özelliklerinin İncelenmesi”. Uzmanlık Tezi, Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi, Bursa.
- Demirbilek, M. (2013). “Tek Ebeveynli Olan ve Olmayan Ergenlerin Atılganlık Düzeyleri İle Benlik Saygılarının İncelenmesi”. Yüksek lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demirtaş, A. S. (2007). “İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Algılanan Sosyal Destek ve Yalnızlık Düzeyleri İle Stresle Başa Çıkma Düzeyleri Arasındaki İlişki”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dingiltepe, T. (2009). “Parçalanmış ve tam aileye sahip ergenlerin yaşam doyumu düzeyleri ile yaşam kalite düzeylerinin karşılaştırılması”. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Duyan, V., Duyan G. Ç., Çiftçi, E. G., Sevin, Ç., Erbay, E., İkizoğlu, M. (2008). “Lisede Okuyan Öğrencilerin Yalnızlık Durumlarına Etki Eden Değişkenlerin İncelenmesi”. *Eğitim ve Bilim Dergisi* Cilt 33, Sayı 150
- Dünya Sağlık Örgütü, (1993). “ICD-10 Ruhsal ve Davranışsal Bozukluklar Sınıflandırması”. *Türkiye Sinir ve Ruh Hastalıkları Derneği Yayını*, Ankara.

- Dyregrov, A. (2000). “Çocuk, Kayıplar ve Yas, Yetişkinler İçin El Kitabı”. *Türk Psikologlar Derneği Yayınları*, Ankara.
- Erden, G. ve Gürdil, G. (2009), “Savaş Yaşantılarının Ardından Çocuk ve Ergenlerde Gözlenen Travma Tepkileri ve Psiko-Sosyal Yardım Önerileri”. *Türk Psikoloji Yazıları* 12(24), 1-13
- Erürker, B. (2007), “Aileye ve Parçalanmış Aileye Sahip 5-6 Yaş Çocuklarının Bilişsel İşlevlerinin Karşılaştırılması”. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Fiyakalı, N. C. (2008). “Anne-Babası Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarının Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırılması”. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Gökler, I., ve Yılmaz, B. (2001). “Travmatik Savaş Yaşantıları ve Bunların Çocuklar Üzerindeki Etkileri”. *Türk Psikoloji Bülteni*, Sayı 22, 89-99
- Gölge, Z. B. (2005). “Cinsel travma sonrası oluşan ruhsal sorunlar”. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 42 (1-2-3-4):19-28.
- Gizir, C. A. (2006). “Bir Kayıp Sonrasında Zorluklar Yaşayan Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Yas Danışmanlığı Modeli”. Mersin Üniversitesi *Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, ss. 195-213.
- Kalaycı, Ş. (2006). “SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri”. Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Ankara.
- Karasar, N. (2009). “Araştırmalarda Rapor Hazırlama”. Nobel Yayınevi, Ankara.
- Kaya, A. (2005). “Çocuklar İçin Yalnızlık Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(19), 220-237.
- Keleşoğlu, Y. (2014), “Sosyal Hizmet Perspektifinden Akademik Başarı ve Yalnızlık Düzeyi İlişkisinin İncelenmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

- Keskin, G.S. (2013). ‘‘Aile İçi Şiddet, Travmatik Stres ve Sosyal Desteğin Travma Sonrası Büyüme İle İlişki’’’. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kıvılcım M. ve Doğan D. G., (2014). ‘‘ocuk ve lm’’’. İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Turgut Özal Tıp Merkezi Dergisi, 21(1):80-5
- Kızıldağ, S. (2009). ‘‘Akademik Başarının Yordayıcısı Olarak Yalnızlık, Boyun Eğici Davranışlar ve Sosyal Destek’’’. Yüksek lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koçak, E. (2008). ‘‘Ergenlerde Yalnızlığın Yordayıcısı Olarak Benlik Saygısı ve Sürekli fke ve fke İfade Tarzlarının İncelenmesi’’’. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Körler, Y. (2011). ‘‘İlköğretim İkinci Kademe ğrencilerinin çeşitli Değişkenler Açısından Yalnızlık Düzeyleri ve yalnızlık ile Sosyal Duygusal ğrenme Becerileri Arasındaki İlişkiler’’’. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Köylü, M. (2004). ‘‘lm Olayının ocuklar zerine Etkisi ve lm Eğitimi’’’. On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17, ss. 95-120.
- Kulaksızıoğlu, A. (2005). *Ergenlik Psikolojisi*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Kurt, T. (2013). ‘‘Ebeveynleri Boşanmış Ergenlerin Yılmazlık, Benlik Saygısı, Başa ıkma ve Psikolojik Belirtiler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Yılmazlığın Aracı Rolü’’’. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kuyucu, Y. (2007). ‘‘Boşanmış Ailede Yetişen Ergenlerin Bilişsel arpıtmalarıyla Benlik Değeri Arasındaki İlişki’’’. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Otrar, M. ve Demirbilek, M. (2013) ‘‘Ebeveynleri Birlikte Olan Ergenler ile Parçalanmış Aileye Sahip Ergenlerin Benlik Saygıları ve Atılganlık Düzeyleri

Üzerine Bir İnceleme''. *Eğitimde Politika Analizi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, ss. 21-40

Öngider, N. (2006). "Evli ve Boşanmış Ailelerde Algılanan Ebeveyn Kabul veya Reddinin Çocuğun Psikolojik Uyumu Üzerindeki Etkileri''. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Özatça, A. (2009). "Ergenlerde Sosyal ve Duygusal Yalnızlığın Yordayıcısı Olarak Aile İşlevleri''. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Özdamar, K. (2004). "Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi I." 5. Baskı, Kaan Kitabevi, Eskişehir.

Özen D.Ş. (1998). "Eşler Arası Çatışma ve Boşanmanın Farklı Yaş ve Cinsiyetteki Çocukların Davranış ve Uyum Problemleri ile Algıladıkları Sosyal Destek Üzerindeki Rolü''. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özgüven, İ. E. (2014). Evlilik ve Aile Terapisi. Ankara: PDREM Yayınları.

Özgüven, İ.E. (2012). Ailede İletişim ve Yaşam. PDREM Yayınları. Ankara.

Özkan, İ., & Böke, Ö. (1997). "Boşanma İle Sonlanan Evliliklerde Kadının Hedef Olduğu Saldırganlık''. *Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 3, 191-197.

Öztürk, M. (2008). "99 Sayfada Boşanmış Ailelerde Çocuk''. *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, İstanbul.

Pancar, A. (2009). "Parçalanmış ve Tam Aileye Sahip Ergenlerin Yalnızlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi''. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Parmaksızoğlu, A. Ç. (2011). "Aile İçi Şiddet Mağduru Olup Boşanma Sürecinde Bulunan Kadınlarda Travma Sonrası Stres Belirtileri ve İlişkili Özellikler''. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.

- Şendil G. ve Kızıldağ Ö., (2003). “Çocuk ve Ergenlerde Ebeveyn Evlilik Çatışması Algısı”. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 10 (2), 58-66.
- Şentürk, Ü. (2006). “*Parçalanmış Aile Çocuk İlişkisinin Sebebi Olduğu Sosyal Problemler (Malatya Uygulaması)*”. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Şuer T, (2005). “*Posttravmatik Stres Bozukluğu*”. İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Medikal Açından Stres ve Çareleri Sempozyum Dizisi No: 47, 205-210.
- Tahta, F. ve Tahta, K. ve Dernek, S. (2015). “Çocukların Yakınlarının Ölüm Kavramlarını Algılama Üzerine Kurdukları Sistemler ve Oyunlar”. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*.
- Toksoy, E. Ş. (2005). “*Liseli Ergenler Üzerinde Ebeveyn Ölümünün Psikososyal Etkileri*”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Türkarslan, N. (2070) “Boşanmanın Çocuklar Üzerine Olumsuz Etkileri ve Bunlarla Baş Etme Yolları” *Aile ve Toplum Dergisi*, Cilt 3, Sayı 11
- Uçan, Ö. (2007). “Boşanma Sürecinde Kriz Merkezine Başvuran Kadınların Retrospektif Olarak Değerlendirilmesi”. *Klinik Psikiyatri*, 10, 38-45.
- Uluğ, Ö. Ş. (2008). “*Üniversite Öğrencilerinde Depresyon Düzeyine Ebeveyn Kaybının ve Anne-Baba ayrılığının etkisi*”. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.
- Uyar, S. (1999). “*Boşanmış Bireylerin Evlilik Süreci ve Bugüne İlişkin Psikolojik Sorunları Üzerine Bir Araştırma*”. Tıpta Uzmanlık Tezi, Gülhane Askeri Tıp Akademisi, Ankara.
- Yavuzer, H. (2005). *Çocuğu Tanımak ve Anlamak*. Remzi Kitabevi, 144 s., İstanbul.
- Yavuzer, H. (2008). *Ana-Baba ve Çocuk*. Remzi Kitabevi, 262 ss., İstanbul.

- Yıldız, S. A. (2004). “Çocuk, Ölüm ve Kayıp”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11,125-144
- Yorbık, Ö., Türkbay, T., Ekmen, M., Demirkan, S., ve Söhmen, T. (1999). “Çocuk Ve Ergenlerde Depremle İlişkili Travma Sonrası Stres Bozukluğu Belirtilerinin Araştırılması”. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 1999; 6 (3), 158-64.
- Yörükoğlu, A. (2010). Çocuk Ruh Sağlığı. Özgür Yayınları, Ankara.
- Yücel, N. (2009). “Ergenlerin Akran İlişkileri ve yalnızlık Düzeylerinde Evde İnternet Kullanımının Etkisinin İncelenmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

EKLER

EK:1 ÇOCUKLAR İÇİN TRAVMA SONRASI STRES TEPKİ ÖLÇEĞİ (ÇTSS-TÖ)

Adı Soyadı:

Tarih:

0	Hiç bir zaman (Hiç)	(Hiç)
1	Pek az (10-14 günde bir kez)	(zamanın % 15 inden az)
2	Arada bir (5 - 10 günde bir kez)	(zamanın % 15-30 u)
3	Çoğu zaman (2 - 5 günde bir kez)	(zamanın %30-50 si)
4	Hemen her zaman (Haftada 3 günden fazla veya ayda 15 günden fazla)	(zamanın % 50 den fazlası)

1. Olay, senin yaşındaki çocukların çoğunu çok üzecek ya da rahatsız edecek türden miydi?	0	1	2	3	4
2. Olayı düşündüğünde korku, endişe ya da sıkıntı hissediyor musun?	0	1	2	3	4
3. Olanlar aklından tekrar tekrar geçiyor mu? Yani olayla ilgili gözünün önünde görüntüler beliriyor mu, ya da aklına sesler geliyor mu?	0	1	2	3	4
4. Olayla ilgili düşünceler istemediğin halde tekrar tekrar aklına geliyor mu?	0	1	2	3	4
5. Olayla ilgili güzel ya da kötü rüyalar görüyor musun?	0	1	2	3	4
6. Sana olayın yine olabileceğini düşündüren şeyler var mı? Neler?	0	1	2	3	4
7. Arkadaşlarınla oynamak, spor yapmak ya da okuldaki etkinliklere katılmak gibi (olay)dan önce yapmaktan hoşlandığın şeyleri yapmayı şimdi de aynı şekilde sevmediğin oluyor mu?	0	1	2	3	4
8.İçin için kendini daha yalnız hissettiğin (ya da kendine kalmış gibi hissettiğin) oluyor mu? Sanki başkaları senin neler çektiğini gerçekte hiç anlamıyorlarmış gibi geliyor mu?	0	1	2	3	4
9. Kendini nasıl hissettiğini düşünmek bile istemeyecek kadar korku, sıkıntı ya da üzüntü duyduğun oluyor mu?	0	1	2	3	4

10. Konuşamayacak ya da ağlayamayacak kadar korku sıkıntı ya da üzüntü duyduğun oluyor mu?	0	1	2	3	4
11. Eskisine göre (olaydan öncesine göre) şimdi daha kolay yerinden sıçırıyor musun, ya da daha tedirgin ve huzursuz bir halde misin?	0	1	2	3	4
12. İyi uyuyamadığın oluyor mu?	0	1	2	3	4
13. (Olayla ilgili) "Keşke yapsaydım" dediğin bir şey var mı? Bunu yapmamış olduğun için kendini kötü ya da suçlu hissediyor musun? Ya da "Keşke yapmasaydım" diye düşündüğün bir şeyi yapmış olduğun için kendini kötü ya da suçlu hissediyor musun? (Örneğin bir şeyin olmasını engellemediğin, birisine yardım etmediğin, ya da başkası kadar kötü bir duruma düşmediğin için?)	0	1	2	3	4
14. Olanlarla ilgili duygular ve düşünceler örneğin okulda ya da evde öğrendiğin şeyler gibi başka şeyleri hatırlamana engel oluyor mu?	0	1	2	3	4
15. Eskisi (olay öncesi) kadar kolaylıkla dikkatini toplayamadığın oluyor mu?	0	1	2	3	4
16. Başından geçenleri sana hatırlatan şeylerden uzak durmak istiyor musun?	0	1	2	3	4
17. Bir şey sana olayı anımsattığında ya da düşünmene neden olduğunda gerginlik ya da sıkıntı hissediyor musun?	0	1	2	3	4
18. Küçükken yaptığın ama bıraktığın bazı şeyleri olaydan beri yine yapmaya başladın mı? (Örneğin, birisinin hep yanında olmasını istemek, birisiyle uyumak istemek, parmağını emmek, tırnaklarını yemek, ya da yatağına daha sık çiş, kaka kaçırmak?)	0	1	2	3	4
19. Olaydan beri eskisine göre daha fazla karın ağrısı, baş ağrısı çektiğin, ya da kendini daha sık hasta hissettiğin oluyor mu?	0	1	2	3	4
20. Eskiden olsa yapmayacağın davranışları şimdi yapmaktan kendini alıkoyamadığın oluyor mu? (Örneğin, daha çok kavga etmek, daha az söz dinlemek, bisikletine daha dikkatsizce binmek, bir yerlere tırmanmak, birisine küfretmek, oyun sırasında ya da caddede karşıdan karşıya geçerken daha dikkatsiz davranmak?)	0	1	2	3	4

EK-2: UCLA YALNIZLIK ÖLÇEĞİ

Açıklama: Aşağıda çeşitli duygu ve düşünceleri içeren ifadeler verilmektedir. Sizden istenen her ifadede tanımlanan duygu ve düşünceyi ne sıklıkla hissettiğini ve düşündüğünüzü, her biri için tek bir kutuya çarpı(X) işaretleyerek belirtiniz

		Bu durumu Hiç yaşamam	Bu durumu Nadiren yaşarım	Bu durumu Bazen yaşarım	Bu durumu Sık sık yaşarım
1.	Kendimi çevremdeki insanlarla uyum içinde hissediyorum.				
2.	Arkadaşım yok.				
3.	Başvurabileceğim hiç kimsem yok.				
4.	Kendimi tek başıyım gibi hissetmiyorum.				
5.	Kendimi bir arkadaş grubunun bir parçası olarak hissediyorum.				
6.	Çevremdeki insanlarla birçok ortak yönüm var.				
7.	Artık hiç kimseyle samimi değilim.				
8.	İlgilerim ve fikirlerim çevremdekilerce paylaşılmıyor				
9.	Dışa dönük bir insanım.				
10.	Kendime yakın hissettiğim insanlar var.				
11.	Kendimi grubun dışına itilmiş hissediyorum.				
12.	Sosyal ilişkilerim yüzeyseldir.				
13.	Hiç kimse beni gerçekten iyi tanımıyor.				
14.	Kendimi diğer insanlardan soyutlanmış hissediyorum.				
15.	İstediğim zaman arkadaş bulabilirim.				
16.	Beni gerçekten anlayan insanlar var.				
17.	Bu derece içime kapanmış olmaktan dolayı mutsuzum.				
18.	Çevremde insanlar var ama benimle değiller.				
19.	Konuşabileceğim insanlar var.				
20.	Derdimi anlatabileceğim insanlar var.				

EK-3: KİŞİSEL BİLGİ FORMU-1

Sayın katılımcılar;

Aşağıda sizi tanımamıza yönelik bazı sorular bulunmaktadır. Sorulara içtenlikle cevap vermeniz araştırmanın güvenilirliği açısından önem taşımaktadır. Her soru için mümkün olduğunuzca samimi bir şekilde size uyan cevabı işaretleyiniz. Lütfen her maddeyi cevaplandığınızdan emin olun.

Katılımınız için teşekkür ederim.

1. Cinsiyet ?

☐ Kız ☐ Erkek

2.Doğum Yılıınız?.....

3.Kaç kardeşsiniz?.....

4.Kaçıncı çocuksunuz?.....

5.Evdeki toplam birey sayısı kaçtır?

6.Anneniz ve babanız hangi tarihte boşandılar?.....

7.Anneniz tekrar evlendi mi?

☐ Evet ☐ Hayır

8.Babanız tekrar evlendi mi?

☐ Evet ☐ Hayır

9.Annenizin tekrar evlenmesini onaylıyor musunuz?

☐ Evet ☐ Hayır

10.Babanızın tekrar evlenmesini onaylıyor musunuz?

☐ Evet ☐ Hayır

11. Anne ve babanız boşandıktan sonra psikolojik destek aldınız mı?

☐ Evet ☐ Hayır

12. Annenizin eğitim durumu nedir?

Okur-yazar değil ☐ Okur -yazar ☐ İlkokul mezunu ☐ Ortaokul mezunu

Lise mezunu ☐ Üniversite mezunu ☐ Yüksek lisans/Doktora ve üzeri

13.Babanızın eğitim durumu nedir?

Okur-yazar değil ☐ Okur -yazar ☐ İlkokul mezunu ☐ Ortaokul mezunu

Lise mezunu ☐ Üniversite mezunu ☐ Yüksek lisans/Doktora ve üzeri

14. Ailenizin ekonomik durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

1Düşük 1 Orta 1 İyi 1 Çok iyi

15. Annenizin ve babanızın çalışma durumları nedir?

Her ikisi de çalışıyor Her ikisi de çalışmıyor
Yalnızca annem çalışıyor 1 Yalnızca babam çalışıyor

16. Annenizden algıladığınız tutum nedir?

1İçten, sevgi dolu ve anlayışlı
1Soğuk, sevgisiz ve ilgisiz
1Otoriter, kuralcı
1Diğer (Belirtiniz).....

17. Babanızdan algıladığınız tutum nedir?

1İçten, sevgi dolu ve anlayışlı
1Soğuk, sevgisiz ve ilgisiz
1Otoriter, kuralcı
1Diğer (Belirtiniz).....

EK-4: KİŞİSEL BİLGİ FORMU-2

Sayın katılımcılar;

Aşağıda sizi tanımamıza yönelik bazı sorular bulunmaktadır. Sorulara içtenlikle cevap vermeniz araştırmanın güvenilirliği açısından önem taşımaktadır. Her soru için mümkün olduğunuzca samimi bir şekilde size uyan cevabı işaretleyiniz. Lütfen her maddeyi cevaplandırırdığınızdan emin olun.

Katılımınız için teşekkür ederim.

1. Cinsiyet

☐ Kız ☐ Erkek

2.Doğum Yılıınız?:.....

3.Kaç kardeşsiniz?.....

4.Kaçıncı çocuksunuz?.....

5.Evdeki toplam birey sayısı kaçtır?

6.Hangi ebeveyninizi kaybettiniz?

☐ Anne ☐ Baba

7.Ebeveyninizi hangi tarihte kaybettiniz?.....

8. Ebeveyninizi kaybettikten sonra psikolojik destek aldınız mı?

☐ Evet ☐ Hayır

9.Hayattaki ebeveyniniz tekrar evlendi mi?

☐ Evet ☐ Hayır

10. Hayattaki ebeveyninizin tekrar evlenmesini onaylıyor musunuz?

☐ Evet ☐ Hayır

11. Hayattaki ebeveyninizin eğitim durumu nedir?

Okur-yazar değil ☐ Okur -yazar ☐ İlkokul mezunu ☐ Ortaokul mezunu

Lise mezunu ☐ Üniversite mezunu ☐ Yüksek lisans/Doktora ve üzeri

12. Hayattaki ebeveyninizin çalışma durumu nedir?

☐ Çalışıyor ☐ Çalışmıyor

13. Hayattaki ebeveyninizden algıladığınız tutum nedir?

☐ İçten, sevgi dolu ve anlayışlı

☐ Soğuk, sevgisiz ve ilgisiz

☐ Otoriter, kuralcı

☐ Diğer (Belirtiniz).....

14. Ailenizin ekonomik durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

☐ Düşük ☐ Orta ☐ İyi ☐ Çok iyi

ÖZGEÇMİŞ

17 Haziran 1988 tarihinde Bitlis İli Güroymak ilçesinde doğdum. Ortaöğretimimi Bitlis Anadolu Lisesi'nde 2007 yılında tamamladım. 2008-2012 yılları arasında Gaziosmanpaşa Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü'nde lisans eğitimimi tamamladım. 2012 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Güngören İzzet Ünver Lisesi'ne Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen olarak atandım. 2013 yılında, Beykent Üniversitesi, Psikoloji Anabilim Dalı Klinik Psikoloji Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladım. 2014 yılında Zeytinburnu 100. Yıl Çok Programlı Anadolu Lisesi'ne atandım ve halen orada görev yapmaktayım. Aynı zamanda Avrupa Meslek Yüksekokulu'nda Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktayım.

Gökhan VURAL